

Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta

Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen
yhdistämisestä

■ TEEMU RANTANEN
MINNA LINDQVIST
JANIKA LINDSTRÖM
PERTTI VUORINEN
ANTTI WECKROTH

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta

Tutkimus valvotun

koevapauden ja päihde-

kuntoutuksen yhdistämisestä

■ TEEMU RANTANEN
MINNA LINDQVIST
JANIKA LINDSTRÖM
PERTTI VUORINEN
ANTTI WECKROTH

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Pokke Björkman,
Mainos- ja viestintätoimisto Better Business Office Oy
Julkaisun taitto ja paino: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print 2016

ISBN 978-951-53-3651-4 (nid.)
ISBN 978-951-53-3652-1 (PDF)
ISSN 1798-9213 (painettu)
ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)

Kuvailulehti

Julkaisija

Rikosseuraamuslaitos

Julkaisun nimi

Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta
Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä

Tekijät

Teemu Rantanen, Laurea-ammattikorkeakoulu
Minna Lindqvist, A-klinikkasäätiö
Janika Lindström, Laurea-ammattikorkeakoulu
Pertti Vuorinen, Laurea-ammattikorkeakoulu
Antti Weckroth, A-klinikkasäätiö

Tiivistelmä

Valvottu koevapaus on ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuvaiheeseen sijoittuva rangaistusmuoto, jossa vanki on vankilan ulkopuolella teknisen ja muun valvonnan alaisena. Valvotun koevapauden avulla pyritään tukemaan vangin siirtymää vankeudesta vapauteen. Rikosseuraamusasiakkaiden terveystutkimuksen mukaan suuri osa rikosseuraamusasiakkaista on päihdeongelmaisia, ja siten myös valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen kehittämistä voidaan pitää merkittävänä kehittämiskohteena.

Tutkimuksessa kysytään, miten valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus tukevat asiakkaiden kuntoutumista. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan toimijoiden välistä yhteistyötä valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa sekä valvonnan merkitystä. Tutkimusaineisto koostuu asiakashaastatteluista (N=12), päihdetyöntekijähaastatteluista (N=12), kyselystä kuntien päihdepalveluihin (N=74) sekä vuosien 2011–2014 vankitietojärjestelmäaineistosta (N=2088).

Saatujen tutkimustulosten mukaan valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus tukevat monin tavoin asiakkaiden kuntoutumista. Kyse ei ole vain uusintarikollisuuden ehkäisystä ja raitistumisen tukemisesta, vaan myös kokonaisvaltaisesta tuesta arjen uudelleen rakentamisessa. Valvotun koevapauden kautta päihdepalveluiden piiriin saadaan myös sellaisia asiakkaita, joita ei muuten tavoitettaisi. Heidän kohdallaan muutostmotivaatio tyypillisesti syntyy vasta kuntoutusprosessin kuluessa, kun asioiden käsittely päihteettömästi mahdollistuu. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan muutos näyttäytyy prosessina, joka joidenkin kohdalla alkaa jo vankila-aikaisena päihteettömyytenä ja jatkuu siitä katkeamattomana valvotussa koevapaudessa.

Erityisesti aineistossa on nähtävissä hyviä esimerkkejä intensiivisen ja ryhmämuotoisen päihdekuntoutuksen hyödyllisyydestä niin avo- kuin laitostuntoutuksessa. Monien kohdalla myös vertaistuki on selkeä kuntoutusta tukeva elementti. Edelleen valvottuun koevapauteen liittyvä valvonta näyttäytyy aineistossa kuntoutusta tukevana. Valvonta varmistaa asiakkaiden päihteettömyyden ja sen, että päihdehoidossa voidaan keskittyä kuntouttavaan toimintaan.

Toisaalta aineistossa tulee esiin valvotun koevapauden valmisteluun ja suunnitteluun liittyviä tiedon ja tuen puutteita. Vangin osallistuminen hoidon suunnitteluun ei myöskään kaikissa tapauksissa toteudu. Joistakin kehittämiskohteista huolimatta valvottua koevapautta ja siihen yhdistettyä päihdekuntoutusta voidaan pitää asiakkaiden kuntoutumisen näkökulmasta hyvänä käytäntönä.

Avainsanat

päihdehoito, sosiaalinen kuntoutus, sähköinen valvonta, uusintarikollisuuden ehkäisy, valvottu koevapaus

Sarjan nimi		ISSN	ISBN
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja		1798-9213	978-951-53-3651-4
		(painettu)	(painettu)
		2342-4834	978-951-53-3652-1
		(verkkojulkaisu)	(verkkojulkaisu)
Kokonaissivumäärä	Kieli	Kustantaja	Jakaja
111	suomi	Rikosseuraamuslaitos	Rikosseuraamuslaitos

Presentationssblad

Utgivare

Brottspåföljdsmyndigheten

Publikationens namn

Samarbete, övervakning och allsidig rehabilitering
En undersökning om kombinerad av övervakad frihet på prov med missbrukarrehabilitering

Författare

Teemu Rantanen, Laurea-ammattikorkeakoulu
Minna Lindqvist, A-klinikstiftelsen
Janika Lindström, Laurea-ammattikorkeakoulu
Pertti Vuorinen, Laurea-ammattikorkeakoulu
Antti Weckroth, A-klinikstiftelsen

Sammanfattning

Övervakad frihet på prov är en form av straff som infaller i slutfasen av ovillkorligt fängelse och som innebär att fången i fråga befinner sig utanför anstalten under teknisk eller någon annan övervakning. Övervakad frihet på prov har som syfte att stödja fången i övergången från fängelse till frihet. Enligt en undersökning av brottspåföljds klienternas hälsa har en stor del av klienterna missbruksproblem. Därför kan utvecklingen av missbrukarvård vid övervakad frihet på prov uppfattas som ett viktigt utvecklingsobjekt.

Denna undersökning fokuserar på frågan om rehabiliteringen av klienterna främjas av övervakad frihet på prov med och därtill relaterad missbrukarvård. Dessutom granskas samarbetet mellan olika aktörer vid planläggning och genomförande av missbrukarrehabilitering under övervakad frihet på prov och övervakningens betydelse. Forskningsmaterialet består av intervjuer med klienter (N=12), intervjuer med medarbetare i missbrukarvården (N=12), utfrågningar hos kommunernas missbrukartjänster (N=74) och material från systemet för fånginformation under perioden 2011 – 2014 (N=2088).

Enligt forskningsresultaten stödjer övervakad frihet på prov och därmed sammanbunden missbrukarvård på flera sätt rehabiliteringen av klienterna. Det gäller inte bara att förebygga återfallskriminalitet och främja nyktrare livsföring. Det gäller också att på ett mera övergripande plan stödja återuppbyggnaden av vardagslivet. Genom övervakad frihet på prov kan tjänster i missbrukarvården också erbjudas sådana klienter som annars skulle förbli ouppnåeliga. De sistnämndas motivation för förändring uppkommer vanligen först under rehabiliteringsprocessens gång när det blir möjligt att bearbeta frågorna i nyktert tillstånd. Enligt forskningsresultaten kan förändringen uppfattas som en process som för några personers del inleds som nykterhet redan under fängelsetiden och därefter kontinuerligt fortsätter under tiden av övervakad frihet på prov.

Materialet visar särskilt på goda exempel på nyttan av intensiv och gruppvis missbrukarvård både i öppen och anstaltsrelaterad rehabilitering. Stöd från likställda är också för många en faktor som klart stödjer rehabiliteringen. Den övervakning som är relaterad till frihet på prov framträder som en rehabiliteringsfrämjande faktor i materialet. Övervakningen garanterar klienternas nykterhet. Därmed blir det möjligt att fokusera på rehabilitering i missbrukarvården.

Å andra sidan vittnar materialet också om brister i kunskap och stöd vid beredningen och planläggningen av villkorlig frihet på prov. De intagnas deltagande i planläggningen av vården förverkligas inte heller alltid. Trots att det alltjämt finns frågor som kräver utveckling kan övervakad frihet på prov med därtill sammankopplad missbrukarvård anses vara god praxis med tanke på rehabiliteringen av klienterna.

Nyckelord

missbrukarvård, social rehabilitering, elektronisk övervakning, förebygga-
nde av återfallskriminalitet, övervakad frihet på prov

Seriens namn		ISSN	ISBN
Brottspåföljdsmyndighetens publikationer		1798-9213	978-951-53-3651-4
		(nid.)	(nid.)
		2342-4834	978-951-53-3652-1
		(PDF)	(PDF)
Total sidantal	Språk	Förläggare	Distibutör
111	finska	Brottspåföljds myndigheten	Brottspåföljds myndigheten

Description

Publisher

Criminal Sanctions Agency

Name of the publication

Cooperation, supervision, and comprehensive rehabilitation
Study on the integration of probationary liberty under supervision and substance abuse rehabilitation

Authors

Teemu Rantanen, Laurea University of Applied Sciences
Minna Lindqvist, A-Clinic Foundation
Janika Lindström, Laurea University of Applied Sciences
Pertti Vuorinen, Laurea University of Applied Sciences
Antti Weckroth, A-Clinic Foundation

Abstract

Probationary liberty under supervision is a sanction form applied at the final phase of imprisonment when a prisoner may be placed outside the prison under electronic and other supervision. The aim of probationary liberty under supervision is to support the prisoner's transfer from imprisonment to freedom. According to a study on criminal sanction clients' health, most criminal sanction clients have substance abuse problems and, therefore, the development of substance abuse rehabilitation during probationary liberty under supervision can also be considered important.

This study examines how probationary liberty under supervision and substance abuse rehabilitation that is linked to it support the clients' rehabilitation. In addition, the study looks into the cooperation between the parties in the planning and implementation of the substance abuse rehabilitation during probationary liberty under supervision as well as the significance of the supervision. The research material consists of interviews with clients (N=12), interviews with substance abuse instructors (N=12), a questionnaire sent to municipal substance abuse services (N=74), as well as the data from the prisoner data system between 2011 and 2014 (N=2088).

According to the research results, probationary liberty under supervision and included substance abuse rehabilitation support the clients' rehabilitation in many ways. It is not just about preventing recidivism and supporting sobriety but also about supporting the reconstruction of the everyday life in a comprehensive manner. In probationary liberty under supervision, substance abuse services can also be offered to clients who would not be reached otherwise. In such cases, the motivation for change does not typically arise until during the rehabilitation process when it is possible to discuss matters sober. Based on the results of this study, the change is a process, which in some cases starts as sobriety already during the prison term and continues without a break in probationary liberty under supervision.

In particular, the material includes good examples of the benefits of intensive and group substance abuse rehabilitation both in open and institutional rehabilitation. In many cases, peer support is also a distinct element supporting rehabilitation. Furthermore, the material shows that the supervision connected to probationary liberty supports rehabilitation. The supervision ensures that the clients are sober and that the substance abuse treatment can focus on the rehabilitative activities.

On the other hand, the material reveals that there is some lack of information and support regarding the preparation and planning of probationary liberty under supervision. Moreover, the prisoners are not always involved in the planning of the treatment. Regardless of the matters needing development, probationary liberty under supervision and included substance abuse rehabilitation can be considered a good practice in view of the rehabilitation of the clients.

Keywords

substance abuse treatment, social rehabilitation, electronic monitoring, preventing recidivism, probationary liberty under supervision

Serial name		ISSN	ISBN
The publication series of the Criminal Sanctions Agency		1798-9213 (nid.)	978-951-53-3651-4 (nid.)
		2342-4834 (PDF)	978-951-53-3652-1 (PDF)
Number of pages	Language	Publisher	Distributor
111	Finnish	Criminal Sanctions Agency	Criminal Sanctions Agency

SISÄLLYS

I	JOHDANTO.....	11
II	VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIKAINEN PÄIHDEKUNTOUTUS TUTKIMUSKOhteena	13
2.1	Valvotun koevapauden peruseriaatteet ja käytännöt.....	13
2.2	Yhteistyön merkitys valvotun koevapauden valmistelussa ja toteutuksessa.....	15
2.3	Päihdekuntoutuksen ja rangaistuksellisuuden ambivalentti suhde.....	16
2.4	Veloitettun hoidon ja ulkoisen motivaation merkitys	17
2.5	Valvotun koevapauden valvonta ja päihdekuntoutus.....	19
2.6	Kontekstuaalisuuden ja työntekijä-asiakassuhteen merkitys rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuksessa	19
III	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA MENETELMÄT.....	24
3.1	Tutkimuskysymykset	24
3.2	Tutkimusasetelma	24
3.3	Haastatteluaineistot ja niiden analyysi	26
3.4	Tilastolliset aineistot	28
3.5	Tutkimusetiikka ja luotettavuus.....	29
IV	VALVOTUSSA KOEVAPAUDESSA OLEVAT ASIAKKAAT JA HEIDÄN PÄIHDEKUNTOUTUKSENSA VANKITIEtoJÄRJESTELMÄN NÄKÖKULMAsta.....	32
4.1	Valvotussa koevapaudessa olevat vangit 2011 - 2014.....	32
4.2	Valvotussa koevapaudessa olevien vankien toimintaohjelmat ja luparikkomukset.....	34
4.3	Toimintavelvoitteen tehtävänä päihdekuntoutus tai kuntoutus.....	35
4.4	Havaintoja viikko-ohjelmista	36
4.5	Koontia vankitietojärjestelmäaineistosta	38
V	ASIAKKAIDEN KOKEMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPAUDESTA JA SIIHEN SISÄLTyvÄStÄ PÄIHDEHoidosta.....	39
5.1	Valvotun koevapauden valmistelu.....	39
5.2	Toimeenpanosuunnitelma ja sen valmistelu	43
5.3	"Hyvien sattumien" myötä päihdekuntoutukseen.....	46
5.4	Halu päästä pois vankilasta muutosprosessin lähtökohtana	49
5.5	Valvotun koevapauden valvontakäytänteet.....	51
5.6	Valvotun koevapauden ja päihdehoidon vaikutuksia.....	55
5.7	Koontia asiakashaastatteluista.....	59
VI	PÄIHDEtyÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAUDEsta	60
6.1	Päihdekuntoutus valvotussa koevapaudessa hyvänä mahdollisuutena.....	60

6.2	Valvottu koevapaus päihdehoidossa: valmisteluvaiheen yhteistyö	62
6.3	Tiedon puutteet ja toimintakulttuurien erot yhteistyön haasteina ..	66
6.4	Valvottu koevapaus päihdehoidossa ja muutosmotivaatio	68
6.5	Valvontakäytänteet ja kontrolli päihdetyöntekijöiden näkökulmasta	70
6.6	Koontia päihdetyöntekijähaastatteluista.....	73
VII KYSELY KUNTIEN PÄIHDEPALVELUILLE		75
7.1	Vastaajat ja heidän kuntansa	75
7.2	Päihdepalveluiden tiedot valvotusta koevapaudesta.....	76
7.3	Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikuttavuus	77
7.4	Valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ja heidän asemansa	78
7.5	Valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden valvonta	79
7.6	Valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon rahoitus ja vastuu	80
7.7	Valvottuun koevapauteen liittyvä yhteistyö vankiloiden kanssa ...	81
7.8	Valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutukseen liittyvät hyvät käytännöt ja muita näkökulmia	84
7.9	Koontia kuntakyselyn tuloksista	86
VIII JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA.....		88
8.1	Haasteellinen yhteistyö	88
8.2	Valvonnan kuntouttava merkitys.....	89
8.3	Valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus asiakkaan kuntoutuksen tukena.....	91
8.4	Kehittämiskohteet ja kehittämissuosituksset.....	92
8.5	Pohdintaa	93
LÄHTEET		95
LIITTEET		101
Liite 1. Haastattelurunko valvotussa koevapaudessa oleville/olleille asiakkaille		101
Liite 2. Haastattelurunko päihdetyöntekijöille		104
Liite 3: Haastattelusopimus.....		107
Liite 4: Kyselylomake kuntien päihdepalveluille		108

I JOHDANTO

Rikosseuraamusasiakkaiden terveystutkimuksen mukaan suuri osa rikosseuraamusasiakkaista on päihdeongelmaisia (Joukamaa ym. 2010). Rikoksenteijöiden päihdekuntoutuksen kehittäminen onkin tärkeä haaste, joka koskee Rikosseuraamuslaitoksen ohella myös päihdepalveluyksikköjä ja kuntasektoria. Rikosseuraamusasiakkaat edustavat yhtä selkeimmin marginaalissa olevista päihdeongelmaisten ryhmistä, mikä edelleen lisää kuntoutuksen ja kuntoutusjatkumoiden kehittämisen tarpeita.

Valvottu koevapaus on kohtuullisen uusi osa suomalaista rangaistusjärjestelmää ja sitä on tutkittu vain vähän. Valvottu koevapaus on ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuvaiheeseen sijoittuva rangaistusmuoto, jossa vanki on vankilan ulkopuolella teknisen ja muun valvonnan alaisena. Valvotun koevapauden avulla pyritään helpottamaan siirtymää vankeudesta vapauteen ja vapautumisen valmistelussa korostuu tarkoituksenmukaisten tukitoimien suunnittelu sekä yhteistyö vangin kotikunnan eri toimijoiden kanssa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan valvotun koevapauden aikaista päihdehoitoa, sen hyötyjä ja haasteita. Päihdehuoltolain (1986/41, 3§, 7§) mukaan kaikilla kuntalaisilla ja siten myös rikoksesta tuomitulla on oikeus päihdehuollon palveluihin avun, tuen ja hoidon tarpeen perustella. Johdonmukaisesti tämän kanssa myös valvottuun koevapauteen voidaan liittää päihdekuntoutusta, joka voidaan toteuttaa joko ympärivuorokautisena laitoshoitona tai avopalveluna. Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksissa vuosille 2012–2016 (2012, 50) puolestaan asetetaan tavoitteeksi, että vangit vapautettaisiin aina valvotun koevapauden kautta ja heidän päihteettömyyttään tuettaisiin valvotun koevapauden aikana mahdollisimman hyvin.

Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutusta on mahdollista tutkia eri näkökulmista. Rikosseuraamusalalla erityisesti kuntouttavaa ohjelmatoimintaa on arvioitu vertaamalla ohjelman läpikäyneiden rikoksenteijöiden uusintarikollisuutta verrokkiryhmään, joka ei ole osallistunut tarkasteltavaan ohjelmaan (vrt. esim. Tyni 2015). Vastaavasti on analysoitu esimerkiksi vankitoimintaan osallistumisen vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen (Tyni & Blomster 2012). Joissakin tutkimuksissa tilastotietoihin perustuvaa analyysiä on myös täydennetty esimerkiksi välittömien psykologisten muutosten tarkastelulla (esim. Konttila & Tyni 2011) ja rikostapausselosteiden laadullisella analyysillä (esim. Väyrynen ym. 2014).

Tässä tutkimuksessa emme kuitenkaan lähde tutkimaan valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen vaikuttavuutta. Syynä tähän on päihdehoidon onnistuneisuuden kriteerien moninaisuuden lisäksi se, että päihdehoidon muodot ja käytänteet vaihtelevat laitospuolelta kuntoutuksesta ja intensiivisestä

avohoidosta harvakseltaan tapahtuviin A-klinikkatapaamisiin ja vertaistukeen. Vaikuttavien käytäntöjen tunnistaminen edellyttäisi standardoidumpia käytänteitä. Edelleen esimerkiksi Pekka Saarnio (1999; 2001; vrt. myös Saarnio & Mänty-saari 2000) on useissa tutkimuksissaan osoittanut työntekijän henkilökohtaisten ominaisuuksien keskeisen merkityksen päihdekuntoutuksen vaikuttavuuden kannalta.

Suomessa on aiemmin tutkittu rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutumista vaikutavuuden ohella muun muassa voimaantumisen (Karsikas 2005), osallisuuden (Granfelt 2008), dialogisuuden (Järvinen 2007; 2015) ja yhä enenevässä määrin myös desistanssin (esim. Viikki-Ripatti 2011) näkökulmista. Malcolm Payne (2005) on sosiaalityön teoriaa analysoivassa artikkelissaan nostanut vaikuttavuusnäyttöä korostavan evidence-based-lähestymistavan rinnalle vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Hänen mukaansa käytäntöjen tehokkuutta voidaan arvioida myös konstruktionismin, empowermentin ja kriittisen realismin näkökulmista. Konstruktionismin tavoin myös me olemme tässä tutkimuksessa lähestyneet tutkimuskohdettamme toimijoiden tulkintojen kautta. Erityisesti olemme pyrkineet hahmottamaan asiakkaiden ja päihdetyöntekijöiden tulkintoja valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta. Kuitenkin konstruktionistisesta lähestymistavasta poiketen emme tyydy tulkinnallisten konstruktioiden analyysiin, vaan oletamme, että eri näkökulmia yhdistämällä voimme päästä käsiksi myös hyviin käytäntöihin ja kehittämiskohteisiin. Tässä mielessä tutkimusotettamme voisikin luonnehtia lähinnä realistiseksi. Haluamme rakentaa kokonaiskuvaa valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon haasteista ja mahdollisuuksista erilaisia näkökulmia ja aineistoja yhdistämällä.

Realistinen näkökulma voi tutkimuksessa tarkoittaa monia eri asioita. Realistinen arviointi (Pawson & Tilley 1997) korostaa vaikutusten tarkastelun lisäksi vaikuttavien mekanismien ja kontekstuaalisten tekijöiden analyysiä. Tämä tutkimus ei ole tutkimusotteensa puolesta varsinaisesti realistinen arviointitutkimus, mutta realistista näkökulmaa (vrt. Rajavaara 2002, 65) mukaillen olemme kiinnostuneet siitä, millaisen kontekstin valvottu koevapaus tarjoaa päihdekuntoutukselle ja millaisten prosessien kautta valvotun koevapauden aikaisessa päihdekuntoutuksessa saadaan aikaan muutoksia.

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut halu kehittää valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämiseen liittyviä käytänteitä. Tutkimus on rahoitettu Rikosseuraamuslaitoksen tutkimus- ja kehittämismäärärahoista. Tutkimukseen etenemiseen ovat vaikuttaneet monet henkilöt. Erityisesti haluamme kiittää tutkimukseen osallistuneita asiakkaita sekä kuntien ja järjestöjen työntekijöitä. Lisäksi kiitämme palvelupääällikkö Yrmy Ikosta (A-klinikkasäätiö), lehtori Eeva Järveläistä (Laurea-ammattikorkeakoulu) sekä sosionomi (AMK) -opiskelija Jasmine Saarenpäättä (Laurea-ammattikorkeakoulu). Heidän panoksensa tutkimushankkeelle on ollut merkittävä.

II VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIKAINEN PÄIHDEKUNTOUTUS TUTKIMUS- KOhteena

Tämän tutkimuksen kohteena on valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistyminen. Hahmotamme tutkimuskohdettamme tarkastelemalla aluksi valvotun koevapauden peruseriaatteita ja käytäntöjä sekä valvottuun koevapauteen liittyvää yhteistyötä ja sen haasteita. Tarkastelemme päihdekuntoutuksessa suoritettavaa valvottua koevapautta kulttuurisena rajasysteeminä, jossa rikosoikeudellinen järjestelmä kohtaa päihdekuntoutuksen ja sosiaalityön toimintalogiikan. Toteamme aiempiin tutkimuksiin perustuen, että ulkoinen motivaatio ei välttämättä ole päihdehoidon tuloksellisuuden näkökulmasta haitallisia, vaan päinvastoin velvoitettu hoitokin voi olla vaikuttavaa. Analysoimme tutkimusten kautta valvonnan merkitystä valvotun koevapauden aikaisessa päihdekuntoutuksessa. Edelleen tarkastelemme rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutusta sosiaalityön kehiksestä. Nostamme esiin työntekijä-asiakassuhteen ja dialogisuuden sekä kontekstuaalisuuden merkityksen.

2.1 Valvotun koevapauden peruseriaatteet ja käytännöt

Valvottu koevapaus on osa vankeusrangaistusta, mutta se sisältää myös yhdyskuntaseuraamuksen elementtejä, ja sen avulla pyritään helpottamaan erityisesti pidempää vankeusrangaistusta suorittavien vapautumisvaihetta (OM 12/2012). Valvotusta koevapaudesta on ensimmäistä kertaa säädetty 1.10.2006 voimaan tulleen vankeusrangaistuksen kokonaisuudistuksen yhteydessä. Vuoden 2014 alussa voimaan tullessa Laissa valvotusta koevapaudesta (2013/629) on säädetty valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytyksistä, koevapauden toimeenpanosuunnitelmasta, toimintavelvollisuudesta, valvottuun koevapauteen sijoitetun yleisistä velvollisuuksista sekä menettelystä valvottuun koevapauteen sijoitettaessa.

Leena Mäkipään (2010, 3–16) mukaan valvotun koevapauden taustalla on tietyt kansainväliset sopimukset ja suositukset, kuten ihmisoikeussäädösten vankien kohtelusta lausuvat artiklat, mutta myös kriminaalipoliittisten painotusten muutokset. Valvotussa koevapaudessa yhdistyy repressiivisen lähtökohdan tavoin rankaiseminen, managerialistisen diskurssin mukaisesti tehokas riskien hallinta ja päämäärien ja keinojen yksiselitteisyys sekä edelleen humanistisia ja kuntouttavia arvoja koskevat elementit (vrt. Nellis 2005). Valvotun koevapauden avulla pyritään taloudellisen säästön ja vankiluvun vähentämisen tavoitteisiin,

mutta toisaalta sen taustalla on myös uusintarikollisuuden vähentämisen, suunnitelmallisen ja ennustettavan rangaistusten täytäntöönpanon ja vapautumisen sekä yhteiskuntaan integroitumisen pyrkimykset (Mäkipää 2010, 8-14). Kansainvälisesti useissa maissa on käytössä valvotun koevapauden kaltaisia seuraamusmuotoja, joissa yhdistyy sähköinen ja muu valvonta sekä erilaisia tukevia ja päiväohjelmaa määrittäviä elementtejä. (He 140/2012 vp; Mäkipää 2010, 45–49; Nellis 2014.) Suomalaisessa valvotun koevapauden järjestelmässä korostuu pohjoismaisen mallin mukaisesti yhteiskuntaan sopeuttava tavoite (Mäkipää 2010, 45).

Valvottu koevapaus voi alkaa aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaiseen vapauteen vapauttamista tai rangaistuksen päättymistä. Laissa valvotusta koevapaudesta (2013/629) todetaan, että vankilassa on selvitettävä hyvissä ajoin vangin edellytykset sijoittua valvottuun koevapauteen ja erityisesti on arvioitava vangin sitoutumista hänelle asetettujen määräysten ja rajoitusten noudattamiseen. Lisäksi todetaan, että valvotun koevapauden valmistelu tapahtuu yhteistyössä vangin kanssa ja valmistelun aikana tulee olla tarpeellisessa määrin yhteydessä koevapauden täytäntöönpanoon liittyvien viranomaisten, yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Päätöksen valvotusta koevapaudesta tekee vankilan johtaja. Poikkeuksena ovat elinkautisvangit ja koko rangaistusta suorittavat vangit, joiden koevapauden valmistelu on kolmivaiheinen ja päätöksen tekee Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö. (Laki valvotusta koevapaudesta 2013/629.)

Koevapauden rangaistusajan suunnitelmassa (ent. toimeenpanosuunnitelma) määritellään koevapauden aikainen asuminen, toimintavelvollisuuden sisältö, valvonta, asunnossa pysymisaika, liikkumisen rajoitukset, yhteydenpito Rikosseuraamuslaitoksen kanssa, tukitoimet, henkilökohtaisten asioiden hoitamiseen varattava aika sekä muut vastaavat asiat (Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain muuttamisesta 2015/404, 4§). Valvottuun koevapauteen sisältyvä toimintavelvollisuus on tyypillisesti työtä tai opiskelua. Laissa valvotusta koevapaudesta (2013/629, 5§) todetaan, että toimintavelvollisuuden sisältö voi olla myös muuta toimintakykyä edistävää ja ylläpitävää toimintaa, jota voidaan luotettavasti valvoa. Siten toimintavelvoitteen sisällöksi voidaankin hyväksyä muun muassa päihdekuntoutusta, lasten ja omaisten hoitoa tai fyysisen ja henkisen kunnon ylläpitoa.

Valvotun koevapauden käyttö on lisääntynyt voimakkaasti järjestelmän voimassaoloaikana. Vuonna 2007 koevapauudessa oli päivittäin 22 vankia, vuonna 2011 keskimäärin 113 vankia ja vuonna 2014 keskimäärin 168 vankia (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 24). Perinteisesti valvotussa koevapauudessa ovat korostuneet muihin vankeihin verrattuna tietyt vankiryhmät, kuten naisvangit, naimisissa olevat, henkirikokseen syyllistyneet, huumausainerikoksista tuomitut, ensikertalaiset sekä avovankilassa olevat (Mäkipää 2010, 200–201). Vuonna

2014 valvottu koevapaus peruuntui 16 %:lla vangeista (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 24). Keskeytymisten syyt voivat olla moninaisia, mutta yleisin koevapauden peruuttamisen syy Mäkipään (2010) tutkimuksessa oli päihitteettömyysveloitteen rikkominen.

Mäkipää (2010) on arvioinut koevapauden toimeenpanoa Suomessa ja todennut, että kaiken kaikkiaan kokemukset koevapausjärjestelmästä ovat myönteisiä ja se on hyvä lisä seuraamusjärjestelmässä. Sen avulla vanki voidaan vapauttaa tuetusti ja hallitusti. Kehittämiskohteina hän mainitsee muun muassa sen, että koevapauden tavoitteita tulisi selkiyttää koevapauksia valmisteleville ja toteuttaville tahoille sekä koevapauden kohderyhmää tulisi tarkentaa. Myös koevapautta koskevaa tiedonkulkua tulisi Mäkipään mukaan kehittää. Vangeilta on saatettu edellyttää huomattavasti oma-aloitteisuutta ja tiedonsaanti valmisteluprosessin vaiheista ja yleisesti koevapaudesta sekä sen ehdoista on ollut vaikeaa. Edelleen koevapauteen liittyvät käytännöt ovat vaihdelleet vankiloittain, mikä on aiheuttanut ongelmia vankien yhdenvertaisen kohtelun näkökulmasta. Vankiloilla on myös ollut erilaisia käytäntöjä päihderikkomuksiin suhtautumisessa, mikä voi olla vankien yhdenmukaisuuden kannalta haastavaa. (Mäkipää 2010, 207–227.)

2.2 Yhteistyön merkitys valvotun koevapauden valmistelussa ja toteutuksessa

Valvotun koevapauden konteksti on vahvasti verkostomainen. Koevapauden suunnittelussa ja toteutuksessa tehdään yhteistyötä sekä Rikosseuraamuslaitoksen sisällä että monien ulkopuolisten tahojen, kuten kuntien, yksityisen sektorin, työnantajien, oppilaitosten ja järjestöjen kanssa. Jokaisen vangin tilanteeseen rakentuu yksilöllinen ja paikallinen verkosto, toimintasysteemi, jossa valvottu koevapaus toteutuu. Kun päihdehoito on osa toimintavelvollisuutta, keskeiseksi kysymykseksi nousee se, miten Rikosseuraamuslaitoksen, päihdekuntoutusyksikön ja kotikunnan välinen yhteistyö toimii.

Rikosseuraamuslaitoksen Päihdetyön linjauksissa 2012–2016 (2012, 42) painotetaan yhteistyötä kotikunnan kanssa koko vankeusprosessin ajan. Edelleen painotetaan sitä, että vapauttamis- ja valvontasuunnitelman valmisteluun osallistuvat tiiviisti myös vastaanottavan kunnan tai alueen viranomaiset ja järjestöt (mts. 50). Ulla Knuuti (2015) kuvaa vapauttamisvaihetta nivelvaiheena, jossa vastuu henkilön kanssa työskentelystä siirtyy toisille viranomaisille. Valvottu koevapaus on keino, jolla voidaan loiventaa tätä siirtymää.

Toisaalta valvottuun koevapauteen liittyvä verkostoyhteistyö on nähty haasteelliseksi muun muassa resurssien riittämättömyyden ja tiedonkulun haasteiden takia (esim. Mäkipää 2010). Valvotun koevapauden verkostoyhteistyön tekee

haasteelliseksi edelleen se, että siitä voidaan paikantaa eri tasoja. Yhteistyötä tarvitaan paitsi yksittäisten asiakkaiden asioissa, myös eri organisaatioiden kesken yleisten vastuu- sekä työnjakoasioiden selvittämiseksi.

Laura Seppänen ym. (2014) ovat paneutuneet valvottuun koevapauteen liittyvään verkostoyhteistyön kysymyksiin vuosina 2011–2014 toteutetussa Kohaus-tutkimuksessa, jonka tavoitteena oli tuoda lisäymmärrystä ja työkaluja palveluverkostojen toimintakonseptien, asiakasymmärryksen ja työhyvinvoinnin kehittämiseen. Kohaus-hankkeen tutkijoiden mukaan rikoksettomuuden tuki liittyy olennaisesti valvotussa koevapaudessa olevan asiakkaan verkoston asiakasymmärrykseen. Verkoston toimijoilla on omaan asiantuntijuuteensa perustuva näkökulma siitä, miten asiakasta tuetaan koevapauden onnistuneeseen suorittamiseen ja mitkä ovat käytettävät tukikeinot. Verkoston keskinäisen toiminnan ja toimivuuden kannalta on keskeistä, miten verkoston jäsenet ovat tietoisia toistensa näkökulmista, asiantuntijuudesta ja tavoitteista yksittäisten asiakkaiden tukemisessa sekä valvonnassa. Tutkijoiden mukaan verkoston horisontaalista yhteistyötä ja jaettua asiakasymmärrystä ei ole kuitenkaan tietoisesti ja systemaattisesti rakennettu. (Seppänen ym. 2014, 19.) Erityisesti Seppäsen ym. (2014, 20–21) mukaan valvotun koevapauden yhteistyöverkostoissa on nähtävissä standardin mukaisen toiminnan sekä yksilöllisen tarpeen mukaisen toiminnan välinen jännite sekä toisaalta jännite tiedon luottamuksellisuuden ja hyvän tiedonkulun välillä.

Verkostotyön näkökulmasta (esim. Seikkula & Arnkil 2005) tarkasteltuna valvottu koevapaus muodostaa tietynlaisen rajasynteesin, jossa rakenteellisesti erilaiset ja eri toimintalogiikalla toimivat alasynteetit kohtaavat. Kun asiakas on valvotun koevapauden aikana päihdekuntoutuksessa, hän on samanaikaisesti osa päihdekuntoutuksen systeemiä, osa rangaistusjärjestelmän systeemiä sekä osa erilaisia arjen verkostoja. Tilanne on asiakkaan näkökulmasta haasteellinen, mikäli näiden eri systeemien tavoitteet ja normit eivät kohtaa toisiaan.

2.3 Päihdekuntoutuksen ja rangaistuksellisuuden ambivalentti suhde

Päihdekuntoutuksen ja valvotun koevapauden yhdistämiseen liittyviä yhteistyökysymyksiä voidaan lähestyä myös tarkastelemalla rikosseuraamusalan päihdetyön jännitteitä. Näiden jännitteiden olemassaolo on nähtävissä sekä Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksissa että aiemmassa tutkimuksessa. Esimerkiksi Jouni Tourunen, Antti Weckroth ja Teemu Kaskela (2012) ovat vankiloiden hoito-ohjelmien Suomeen tuloa koskevassa historiallisessa katsaukseen osoittaneet, miten Suomen huumausainestrategiassa (1997) omaksuttu haittojen vähentämisen periaate asettui jännitteeseen suhteeseen vankiloissa tavoitteeksi asetetun huumevapaan ympäristön kanssa. Tämän

seurauksena myös korvaushoidon ja neulojen vaihto-ohjelmien käyttö on ollut vankiloissa muuhun yhteiskuntaan verrattuna vähäistä ja korvaushoito on tiukasti erotettu muista huumehoito-ohjelmista (Tourunen & al. 2012).

Huumeista vapaata ympäristöä korostava painotus on nähtävissä myös hallituksen esityksessä valvotusta koevapaudesta (HE 140/2012 vp 32), jossa korostetaan, että valvotun koevapauden aikaiseen päihteiden käyttöön suhtaudutaan nimenomaan rikkomuksena ja kun kyse on huumausaineista, asian käsittely noudattaa rikoslakia ja havaitusta käytöstä on tehtävä ilmoitus poliisille tai muulle esitutkintaviranomaiselle. Toteutettaessa vankien päihdekuntoutusta vankilan ulkopuolella ollaankin automaattisesti tekemisissä kahden erilaisen toimintakulttuurin ja kahden erilaisen työskentelytavoitteen kanssa. Rikosseuraamuslaitoksen Päihdetyön linjauksissa vuosille 2012–2016 (2012, 5) todetaan yksiselitteisesti, että *”Rikosseuraamuslaitos ei ole kuntoutuslainsäädännön tarkoittama kuntoutusorganisaatio, eikä alan ensisijainen tehtävä ole kuntoutus vaan yksilöllisiin suunnitelmiin perustuva rangaistusten täytäntöönpano”*.

Kuitenkin Päihdetyön linjaukset korostavat rikoksettoman elämän valmiuksien tukemista ja sitä, että päihteiden ongelmakäyttö on keskeinen rikollista elämäntapaa ylläpitävä tekijä. Niinpä Päihdetyön linjaukset korostavat myös asiakkaiden motivointia päihdepalvelujen piiriin ja toimivia yhteistyökäytäntöjä näiden palvelujen kanssa (mts. 13). Päihdetyön linjauksissa otetaan kantaa myös laitospuolisen päihdekuntoutuksen toteuttamiseen osana valvottua koevapautta. Yhdeksi tulevaisuuden kehitystavoitteeksi nostetaan se, että laitospuolista tarvitseva vanki sijoitettaisiin aina yhteistyössä vangin kotikunnan kanssa päihdekuntoutuslaitokseen osana valvottua koevapautta. (mts. 50.)

Kaiken kaikkiaan siis vankien päihdeongelmaan suhtaudutaan kahtalaisesti: yhtäältä päihteiden ongelmakäyttöön vaikuttaminen tunnistetaan Päihdetyön linjauksissa keskeiseksi uusintarikollisuuden riskiä vähentäväksi tekijäksi, mikä korostaa päihdekuntoutuksen merkitystä. Toisaalta päihteiden käyttö on valvotun koevapauden ehtojen vastaista ja siksi siihen joudutaan suhtautumaan rikkomuksena. Kun on kyse huumausaineiden käytöstä ja korvaushoidosta, kysymys kuntoutuksen ja rangaistuksellisuuden suhteesta on luonnollisestikin vielä jännitteisempi.

2.4 Velvoitetun hoidon ja ulkoisen motivaation merkitys

Toimintakulttuurien eroista ja jännitteistä huolimatta tuomionaikaisesta päihdekuntoutuksesta on ilmeistä hyötyä. David A. Bright ja Kristy A. Martine (2013) ovat tehneet laajan meta-analyysin, jossa ovat systemaattisesti analysoineet

vuosina 1996–2011 ilmestyneitä tutkimuksia, jotka tarkastelevat rangaistuksen ja päihdekuntoutuksen yhdistämistä. Tarkempi analyysi kohdentui 111:een arvioivaan tutkimukseen. Yksiselitteisten päätelmien tekeminen rangaistuksen ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä on haasteellista, koska eri tutkimuksissa on tarkasteltu hyvinkin erilaisia päihdekuntoutuksen muotoja ja rikosoikeudellisen prosessin eri vaiheita. Lisäksi myös tutkimusasetelmat ja tarkasteltavat vaikutukset vaihtelivat. Suuri osa tutkimuksista kuitenkin osoittaa, että velvoitetulla hoidolla on myönteisiä vaikutuksia sekä päihteiden käytön että rikollisuuden näkökulmasta, joskaan kaikissa tutkimuksissa näitä vaikutuksia ei havaittu, ja joissakin yksittäisissä tutkimuksissa on havaittu myös negatiivisia vaikutuksia.

Puhuttaessa velvoitehoidosta sekä ulkoisen ja sisäisen motivaation eroista on kuitenkin muistettava, että pakon ja vapaaehtoisuuden ero ei aina ole selkeä. Esimerkiksi David Farabee, Michael Prendergast ja M. Douglas Anglin (1998) korostavat, että on varsin tulkinnanvaraista, milloin hoito on pakotettua, sillä asiakkaat eivät välttämättä koe rangaistukseen liittyvä hoitoa pakkona. Toisaalta myös valvotun koevapauden kohdalla hoidon vapaaehtoisuus on usein suhteellista ja voidaan puhua sopimukseen perustuvasta hoitovelvoitteesta. Vaikka päihdehoito perustuu aina asiakkaan omaan suostumukseen, valintavaihtoehtot voivat monen tuomitun kohdalla olla vähäiset. Usein päihteiden käyttö on kestänyt niin pitkään, että siitä on seurannut erilaisia haittoja sosiaalisissa suhteissa, terveydessä sekä taloudessa ja hoitoon pakottavia ulkoisia syitä voi olla monia. (vrt. myös Kaukonen 2013, 14.)

Päihdehoidon tuloksellisuutta on tutkittu myös motivaatioteoriaan perustuen. Esimerkiksi Cameron Wild, John A. Cunningham ja Richard M. Ryan (2006) ovat verranneet toisiinsa tunnistettua sisäistä motivaatiota (esim. halu muutokseen elämässä), sisäistettyä ulkoista motivaatiota (esim. häpeä ja syyllisyys) ja ulkoista motivaatiota (esim. sosiaalinen paine). Heidän tutkimuksensa mukaan päihdekuntoutukseen sitoutuminen on yhteydessä tunnistettuun sisäiseen muutosmotivaatioon, mutta ulkoinenkaan motivaatio ei ole haitallinen. Amy Kirbyn ym. (2011, 23) mukaan dynaamisilla tekijöillä, kuten motivaatiolla ja muutosvalmiudella, on vaikutusta hoitosuhteen laatuun, mutta ne vaihtelevat merkittävästi intervention aikana tavoitteiden ja painopisteiden muuttuessa ja niihin voidaan myös vaikuttaa.

Aiemmat tutkimustulokset eivät varsinaisesti kohdennu suomalaiseen valvotun koevapauden järjestelmään. Kuitenkin tutkimukset antavat syyn olettaa, että valvottuun koevapauteen sisältyviä velvoite-elementtejä ei voida pitää sinällään päihdehoidon tuloksellisuutta ehkäisevinä tekijöinä. Päinvastoin muutosmotivaatio voi syntyä myös rangaistukseen liittyvän hoidon aikana.

2.5 Valvotun koevapauden valvonta ja päihdekuntoutus

Valvonta on tärkeä osa koevapautta ja valvonnassa käytetään useita erilaisia keinoja, joiden intensiteetti ja muodot arvioidaan ja määritellään tapauskohtaisesti. Yleinen valvontakeino on koevapaudessa olevan ja vankilan säännöllinen yhteydenpito esimerkiksi viikoittaisilla käynneillä vankilassa ja päivittäisillä valvontasoi-toilla. Valvontakäynneillä koevapaudessa olevan kotiin ja vankilakäynneillä voidaan samalla tehdä päihdetestaus. Päihteettömyysvelvoite ja sen valvonta onkin keskeinen osa koevapautta. (Mäkipää 2010, 204; He 140/2012 vp.) Valvontaa on tältä osin pyritty tehostamaan perustamalla rikosseuraamusalueille erilliset tukipartiot, joiden toiminnassa yhdistyy valvottua koevapautta suorittavan vangin tukeminen ja valvonta. Rikosseuraamuslaitoksen laatututkimuksen mukaan tukipartion ohjaajien toiminta voi painottua eri tavoin asiakkaasta riippuen. Auttaminen ja tukeminen ovat heille tutkimuksen mukaan tärkeitä toimintamotiiveja, mutta vähintään yhtä tärkeä on muodollisen täytäntöönpanon vaatima rangaistuksellinen selkeys. (Linderborg ym. 2015, 33.)

Mäkipään (2010, 205) tutkimuksessa tuli esille, että koevapaudessa olevat suhtautuivat kaiken kaikkiaan myönteisesti valvontaan ja se nähtiin sopivasti mitoitettuna. Eniten vaikeuksia aiheutti päivittäisten valvontasoi-tojen muistaminen sekä puhelimen toimintakunnosta huolehtiminen. Sukevalla toteutetun sosiaalityön kehittämisprojektin kokemusten mukaan koevapauden mukanaan tuoma kontrolli voi edesauttaa sitoutumista päihdekuntoutukseen ja tätä kautta mahdollistaa päihteettömän elämän siviilissä (Antikainen 2008, 12).

Myös muissa vankien päihdekuntoutusta koskeissa tutkimuksissa on saatu vastaavan suuntaisia tuloksia kontrollin merkityksestä, vaikka tarkasteltava rangaistusmuoto onkin ollut erilainen. Yhteispuhojoismaisen vankien päihdeohjelmia koskevan tutkimuksen mukaan hoito-ohjelmiin osallistuvat vangit esittivät huomattavan vähän kritiikkiä heihin kohdistettua kontrollia ja sanktioita kohtaan (Giertsen & al 2015). Vankiloiden työntekijöiden haastatteluissa puolestaan kävi ilmi, että niissä vankiloissa, joissa toteutettiin huumehoitoon ja -kuntoutukseen liittyviä ohjelmia, sekä vartijat että ohjelmien erityistyöntekijät yhdistivät itselleen luontevasti kontrolli- ja hoitotoimenpiteitä omaan toimenkuvaansa (Kolind & al. 2015).

Laissa (2013/629) on haluttu myös täsmentää valvotun koevapauden valvontaa koskevia kohtia ja luoda mahdollisuudet valvoa vankilan ulkopuolista toimintaa myös sähköisin välinein. (HE 140/2012 vp). Käytännössä matkapuhelimen lisäksi valvonnassa on otettu käyttöön koevapauteen sijoitetun kehoon kiinnitettävä, paikannustekniikkaa hyödyntävä nilkkapanta. Sähköinen valvonta on Suomessa ja kansainvälisesti nähty helposti käyttöön otettavaksi ja tehokkaaksi keinoksi

vähentää turvallisesti vankilukua ja vankeusrangaistusten kustannuksia. Sähköisen valvonnan on katsottu edistävän tehokkaasti rangaistuksen jälkeistä yhteiskuntaan integroitumista.

Kansainvälisissä seurantatutkimuksissa on todettu sähköisen valvonnan olevan jopa muita rangaistusmuotoja tehokkaampaa esimerkiksi liikennejuopumusten uusimisen ehkäisyssä, joskaan pitäviä johtopäätöksiä ei ole voitu tehdä muun muassa vertailuasetelmiin liittyvien puutteiden takia. Sähköisessä valvonnassa olleiden vähäisempi rikosten uusiminen ja parempi motivoituneisuus rikoksista pidättäytymiseen saattoi selittyä rangaistusmuotoon hakeutumisen syillä tai edellytyksillä. (Marklund & Holmberg 2009; Mäkipää 2010, 52–54.) Lisäksi sähköisen valvonnan käyttö kuntoutuksen tukena näyttäisi toimivan tehokkaasti vain silloin, kun sitä sovelletaan henkilöihin, joilla on ilmeistä ja muuten todennettua kuntoutuksen tarvetta (Schwedler & Woessner 2015). Toisaalta sähköisellä valvonnalla ei ole osoitettu olevan kielteisiä vaikutuksia rikosten uusimiseen verrattuna perinteisiin rangaistusmuotoihin, ja tutkimusnäyttöön vedoten onkin ehdotettu sen käytön merkittävää laajentamista (Yeh 2015).

Delphine Vanhaelemeesch, Tom Vander Beken ja Stijn Vandeveld (2014) ovat belgialaisessa tutkimuksessaan havainneet, että sähköisellä valvonnalla on monia myönteisiä vaikutuksia. Positiiviset vaikutukset liittyvät sosiaaliseen elämään, työhön ja toimeentuloon, vapauden kokemukseen sekä myös psyykkisiin tekijöihin. Toisaalta tutkimuksessa tuli esiin myös joitakin sähköisen valvonnan kielteisiä vaikutuksia, muun muassa perhe-elämän näkökulmasta.

Toisaalta sähköistä valvontaa kohtaan on esitetty myös jonkin verran periaatteellista kritiikkiä. Sen on epäilty olevan leimaava ulospäin näkyvien seurantalaitteiden vuoksi, ja sen on katsottu muuttavan kodin vankilaksi ja heijastuvan sitä kautta myös muiden kuin rangaistusta suorittavan elämään. Sähköisen rangaistuksen on arveltu myös tuottavan kustannuksia toista kautta siihen mahdollisesti liitetyn kuntoutuksen kautta ja olevan syrjivä edellyttäessään rangaistuksen suorittajalta asuntoa sekä työpaikkaa tai muu rangaistukseen liitettävää aktiiviteettia. Sähköistä valvontaa on arvosteltu toisaalta liian pehmeäksi ja vapaaksi ja toisaalta rangaistuksia käytännössä ankaroittavaksi seuraamusmuodoksi, jolla ulotetaan sosiaalinen kontrolli entistä syvemmälle ihmisten yksityisyyteen. On myös pelätty, että sitä saatetaan helppouden vuoksi ryhtyä käyttämään tarpeettomasti ja kevyin perustein. (Bülow 2014; Jones 2014; Mäkipää 2010, 49–52.) Mike Nellisin (2014) mukaan sähköistä valvontaa voidaan pitää myös tietoyhteiskuntaan liittyvänä e-hallinnon muotona, jonka laajeneminen liittyy uusliberalistiseen kriminologiseen ajatteluun.

Kaiken kaikkiaan aiemmat tutkimukset antavat siis kohtuullisen myönteisen kuvan valvonnan merkityksestä rikosentekijöiden kuntoutuksen kannalta. Päihdekuntoutukseen liittyvä valvonta vaikuttaisi tukevan kuntoutusta ja sitä

kohtaan esiintyy vain vähän kritiikkiä vankien taholta. Vastaavasti sähköinen valvonta vaikuttaa kansainvälisten tutkimusten perusteella sekä lähtökohtaisesti hyväksyttävältä että tulokselliselta, vaikka sähköisen valvonnan käyttöä kohtaan on esitetty myös jonkin verran periaatteellista kritiikkiä.

2.6 Kontekstuaalisuuden ja työntekijä-asiakas-suhteen merkitys rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuksessa

Valvotun koevapauden korostuminen on johdonmukaista myös suhteessa tiettyihin muutoksiin rikosseuraamusalan kuntoutusparadigmassa. Yksi muutosten taustalla vaikuttava tekijä on ollut se, että vaikuttavuustutkimukset eivät ole antaneet yksiselitteistä tukea ohjelmatoiminnalle. What Works -ajattelun (McGuire 1995; Bonta, Law & Hanson 1998; Andrews, Bonta & Wormith 2006; Andrews & Bonta 2007) tilalle tai rinnalle onkin tarjottu niin sanottua hyvän elämän mallia (Andrews, Bonta & Wormith 2011) sekä erityisesti rikollisuudesta irrottautumisen prosessia korostavaa desistanssiteoriaa.

Desistanssiteorian mukaan uusintarikollisuuden ehkäisyssä yksi keskeinen tekijä on huomion kiinnittäminen rangaistustaan suorittavan sosiaaliseen tilanteeseen ja sen kohentumiseen. Tutkimuksen mukaan työntekijät usein tiedostavat tämän, mutta työn tuloksellisuus ei aina ole toivotulla tasolla johtuen yksilöstä ja terapiasuhteesta riippumattomista syistä kuten työllisyystilanteesta. (McCulloch 2005.) Olennaista on tällöin tasavertainen yhteistyösuhde työntekijän ja rangaistuksen suorittajan välillä tämän elämäntilanteen parantamiseksi tulevaisuudessa (McNeill 2004).

Yhdyskuntaseuraamusten mahdollistamat yhteisölliset interventiomuodot tarjoavat usein hyvin niukasti sosiaalista ja rakenteellista tukea rangaistuksen suorittajalle tämän elämäntilanteen kohentamisessa. Kuitenkin näillä voisi tutkimusten mukaan olla välitöntä merkitystä uusintarikollisuuden ehkäisyssä ja rikosten uusimisriskin vähentämisessä myös yksilötasolla. Valvojan ja tuomiota suorittavan välinen suhde voi parhaimmillaan olla merkittävä voimavara esimerkiksi tarvittavien taitojen opettelussa, itseluottamuksen rakentamisessa tai muussa fasilitoinnissa uutta elämäntapaa rakennettaessa. (King 2013.) McNeillin ym. (2012) mukaan sosiaalityö ja valvojen työ keskittyy usein pelkästään yksilötason ongelmanratkaisuun ja yksilön valmentamiseen kohti parempaa elämää ja menestyksellisempää uusimisriskin vähentämistä omassa elämässään. Tämä työ on tärkeää mutta jää helposti tehottomaksi, ellei se saa rinnalleen ja tuekseen yhteiskunnallista tukea ja hyväksyntää. Yksilön sitoutuneisuus elämäntavan muutoksen ei kanna pitkälle, jos ympäröivä yhteisö ei tähän muutokseen usko.

Desistanssin käsite on laajamittaisesti tullut suomalaiseen rikosseuraamusalan keskusteluun vasta 2010-luvulla. Kuitenkin sen tietyt perusideat ovat yhteneväisiä kuntouttavan sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen näkökulman kanssa (vrt. Rantanen 2009). Esimerkiksi Henrik Linderborg (2004, 166) on yhdyskuntaseuraamustyöhön liittyvää sosiaalityötä jäsentäessään korostanut, ettei pelkkä asiakastyön kautta tapahtuva vaikuttaminen riitä, vaan on otettava huomioon myös koko se sosiaalinen konteksti, jossa seuraamusjärjestelmiä toimeenpannaan. Linderborgin mukaan kognitiivisiin taitoihin vaikuttamisen ohella keskeistä on myös sosiaalisten siteiden vahvistaminen.

Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen piirissä on korostettu, että käytännön vaikuttavuutta tutkittaessa on tarkasteltava myös käyttäjäkokemuksia, asiantuntijanäkökulmaa sekä ammatillisen toiminnan olosuhteita. Tällainen laaja näkemys korostaa, että näyttöön perustuva käytäntö on prosessi, jossa työntekijät tekevät tapauskohtaisia päätöksiä. (Raunio 2010.) Kontekstuaalinen näkökulma painottaa asioiden tarkastelua ja ratkaisemista osana sitä ympäristöä, jossa ne tapahtuvat. Konteksti voidaan ymmärtää eri tavoin. Joissakin tutkimuksissa tarkastellaan vaikuttavuutta tietyssä paikallisessa kontekstissa (esim. Kempainen ym. 2010), mutta Ray Pawson ja Nick Tilley (1997; 2004, 8) painottavat, ettei kontekstia pidä sekoittaa paikallisuuteen, sillä olennaisen osan kontekstia muodostavat interpersoonalliset ja sosiaaliset suhteet ja jopa biologiset tekijät, teknologia ja taloudelliset ehdot.

Kontekstuaalisten tekijöiden ohella Linderborg (2004, 168) korostaa paneutuvaa ja välittävää valvontasuhdetta, jolla voidaan vaikuttaa lainvastaiseen käytökseen. Tällaisen suhteen muotoutuminen on vastavuoroinen ja kokonaisvaltainen prosessi. Vastaavasti Saarnio (1999, 2001) on korostanut työntekijän interpersoonallisten ominaisuuksien ja asiakas-työntekijäsuhteen merkitystä päihdetyön tuloksellisuuden ja asiakkaan hoidossa pysymisen kannalta. Myös päihdehoito-ohjelmiin osallistuvien vankien kokemukset ovat olleet samansuuntaisia. Esimerkiksi Hedda Giertsenin ym. (2015) pohjoismaisen tutkimuksen mukaan vangit pitivät työntekijöitä onnistumisen kannalta merkityksellisempänä kuin käytettyjä hoitometodeja.

Minna-Kaisa Järvisen (2015, 234–235) mukaan dialogisuus ja mahdollisuus narratiivisen identiteetin uudelleenrakentamiselle kytkeytyvät asiakas-työntekijäsuhteen muutosvoimaan. Keskisiä työntekijöiden ja asiakkaiden vaikuttaviksi tulkitsemia tekijöitä ovat hänen mukaansa läheissuhteiden tukeminen, yhdessä suunnittelu ja käytännön asioihin liittyvä auttaminen. Kaarina Mönkkönen (2002) on erottanut toisistaan asiantuntijakeskeisen, asiakaskeskeisen ja dialogisen suhteen. Dialogiselle suhteelle on ominaista yhteisen ymmärryksen rakentuminen vuorovaikutuksen kautta. Käytännössä dialogiselle suhteelle on ominaista dynaaminen muuttuvuus yhteisen ymmärryksen rakentumisen myötä. Kirsi Juhila (2006) puhuu vuorovaikutuksessa rakentuvasta suhteesta, jossa kummankin

roolit jatkuvasti vaihtelevat, ja erottaa sen asiakkaan ja työntekijän välisestä liittämisen- ja kontrollisuhteesta, kumppanuussuhteesta sekä huolenpitosuhteesta.

Minna-Kaisa Järvisen (2015, 233) aineistossa desistanssi-prosessin näkökulmasta keskeinen käännekohta liittyy usein päihteiden käytön lopettamiseen. Päihteiden käytön lopettaminen mahdollistaa rehellisyyden asiakas-työntekijäsuhteessa. Edelleen hän tuo esiin, että asiakas voi olla valmis yhteistyöhön ennen kuin hän on valmis muutokseen ja yhteistyövalmius antaa valmiuksia myös muutostyöskentelyyn.

Desistanssi-keskustelu, sosiaalityön viitekehys ja asiakas-työntekijäsuhteeseen kohdentuva tutkimus rakentavat siis varsin yhtenäistä kuvaa kuntouttavan työn vaikuttavuudesta. Pelkkä toimintaohjelmiin ja menetelmiin keskittyminen ei riitä, vaan jopa olennaisempaa on huomion kiinnittäminen asiakkaan elämän kokonaistilanteeseen ja kuntouttavan työn kontekstiin. Asiakas-työntekijäsuhde on tällöin avainasemassa.

III TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA MENETELMÄT

Tutkimuksessa kartoitetaan niitä kokemuksia, joita Suomessa on saatu valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä, ja analysoidaan tähän liittyviä haasteita ja hyviä käytäntöjä. Aihetta tarkastellaan eri näkökulmista ja eri aineistoja yhdistäen. Lähestymistapa on laadullinen, mutta myös tilastollisia aineistoja hyödyntävä.

3.1 Tutkimuskysymykset

Valvottu koevapaus luo päihdekuntoutukselle kontekstin, joka on ainakin kahdessa mielessä erityislaatuinen. Ensinnäkin kyse on sellaisesta toimijatahojen yhteistyöstä, jossa toimijatahojen perustehtävät ja toimintakulttuurit poikkeavat olennaisesti toisistaan. Tämä nostaa erityisen keskeiseksi kysymyksen verkostoyhteistyön toimivuudesta prosessin eri vaiheissa. Toiseksi valvotun koevapauden rangaistusluonteen takia myös siihen liittyvä päihdekuntoutus sisältää erityisen kontrollielementin. Kun päihdekuntoutus on määritelty osaksi toimintavelvollisuutta, siihen yhdistyy myös Rikosseuraamuslaitoksen toimesta toteutettavaa valvontaa. Jos päihdehoito jo itsessään sisältää kontrollia (esim. päihdehoitoyksikön suorittamaa päihdetestausta ja liikkumisen rajoituksia), valvonta on kaksinkertaista. Onkin syytä kysyä, mikä on valvottuun koevapauteen liittyvän Rikosseuraamuslaitoksen toteuttaman valvonnan merkitys päihdekuntoutuksen ja -kuntoutumisen kannalta.

Kontekstuaalisten tekijöiden ohella olemme kiinnostuneita niistä mekanismeista, joiden kautta valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus aiheuttaa muutosta. Kiinnostuksemme kohteena on valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikuttavuus, mutta ennen kaikkea se vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa muutosmotivaatio ja vaikuttavuus rakentuvat. Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Miten toimijoiden välinen yhteistyö toimii valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa?
2. Mikä on valvonnan merkitys valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen ja kuntoutumisen näkökulmasta?
3. Miten valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus tukevat asiakkaiden kuntoutumista?

3.2 Tutkimusasetelma

Tutkimus on pääosin laadullinen. Pertti Alasuutarin (1999) mukaan laadullista tutkimusaineistoa voidaan lähestyä eri näkökulmista. Keskeinen erottelu liittyy siihen, ymmärretäänkö aineisto faktanäkökulmasta, jolloin aineiston oletetaan antavan tietoa tosiasioista, vai näytenäkökulmasta, jolloin aineistoa tarkastellaan näytteenä jostain kulttuurisesta tms. kokonaisuudesta. Jennifer Masonin (1996) mukaan aineistoa analysoitaessa joudutaan aina tekemään ontologisia oletuksia ts. oletuksia siitä, mistä aineisto kertoo. Aineiston voidaan olettaa kertovan esimerkiksi reaali maailman tosiasioista, ihmisten kokemuksista, kulttuurisista jäsenyyksistä tai tarinallisista kokonaisuuksista (vrt. Peräkylä 1995).

Tämän tutkimuksen lähtökohta paikantuu maltilliseen faktanäkökulmaan. Eri-laisten näkökulmien rinnakkaisen tarkastelun kautta pyritään rakentamaan kokonaiskuva valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä, sen mahdollisuuksista ja haasteista. Aineiston keruu tapahtuu triangulaatio-periaatteen mukaisesti erilaisia lähestymistapoja ja menetelmiä hyödyntäen. Oletamme, että tietyn ilmiön esiintyvyys useassa erilaisessa aineistossa kertoo luotettavammin ilmiön olemassaolosta kuin pelkkä yksi aineisto. Jos sekä asiakkaat, päihdetyöntekijät että kuntatoimijat nostavat esiin saman haasteen, oletamme, että kyse ei ole pelkästään subjektiivisista tulkinnoista.

Erityisesti olemme kiinnostuneita päihdetyöntekijöiden näkökulmasta sekä asiakkaiden kokemuksista ja näkemyksistä. Valvotussa koevapaudessa olevien taustatietoja tarkastellaan vankitietojärjestelmän kautta ja kuntien päihdepalveluiden näkemyksiä kartoitetaan kuntakyselyn avulla. (Katso taulukko 1.) Tutkimusaineisto on kokonaisuudessaan kerätty vuoden 2015 aikana.

Taulukko 1. Tutkimusaineistot

Aineisto	Kysymys	N
Vankitietojärjestelmä-aineisto	Keitä ovat valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat? Miten päihdekuntoutus näkyy heidän suunnitelmissaan ja viikko-ohjelmissaan?	2088
Asiakashaastattelut	Millaisia kokemuksia ja näkemyksiä asiakkailla on valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutuksesta?	12
Päihdetyöntekijähaastattelut	Millaisia kokemuksia ja näkemyksiä päihdetyöntekijöillä on valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta?	12
Kysely kuntatoimijoille	Millaisia kokemuksia ja näkemyksiä kuntien päihdehoidolla on valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta?	74

Rikosseuraamusalan työntekijöiden näkökulmaa ei ole tässä tutkimuksessa tarkasteltu. Rajauksen taustalla on ensinnäkin se, että tutkimuskohteena on erityisesti päihdekuntoutus ja päihdekuntoutuminen. Lisäksi vankilatyöntekijöiden näkökulmaa on aiemmin kartoitettu (Mäkipää 2010). Edelleen tutkimushankkeen rajallinen aikaresurssi teki asetelman rajaamisen välttämättömäksi.

3.3 Haastatteluaineistot ja niiden analyysi

Haastatteluaineisto koostuu 24 haastattelusta, joista 12 on tutkimushetkellä valvotussa koevapaudessa olevien tai aiemmin olleiden asiakkaiden haastatteluja ja 12 päihdetyöntekijöiden haastatteluja. Sekä asiakas- että työntekijähaastattelut olivat avoimia teemahaastatteluja. Teemahaastattelurunkoa rakennettaessa yhteistyö ymmärrettiin läpäiseväksi aiheeksi, joka yhdistyy eri teemoihin. Valvontakäytänteet puolestaan ymmärrettiin omaksi teemakseen (joka myös linkittyy yhteistyöhön). Kolmatta, asiakkaan kuntoutumisprosessiin liittyvää tutkimuskysymystä lähestyttiin suunnitelmallisuuden, motivaation ja koetun vaikuttavuuden näkökulmista. Näin päädyttiin tutkimaan valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen haasteita, onnistumia ja hyviä käytäntöjä seuraavanlaisten teemojen kautta: taustatiedot, toiminnan organisointi ja yhteistyö, valvontakäytänteet ja yhteistyö, päihdekuntoutuksen suunnitelmallisuus ja yhteistyö sekä kuntoutusmotivaatio ja toiminnan koettu vaikuttavuus. Haastattelut etenivät teemahaastattelurunkoa noudattaen, mutta haastattelun aikana esitettiin myös spontaanisti tarkentavia lisäkysymyksiä. (Haastattelurungon liitteenä 1 ja 2.)

Asiakashaastatteluihin valittiin haastateltavia, jotka olivat tai olivat olleet valvotussa koevapaudessa ja joiden koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan on sisältynyt päihdekuntoutus. Haastateltavat ovat kaikki miehiä ja heidän ikänsä oli keskimäärin 42 vuotta. Kahdella haastateltavista pääpäähteenä oli alkoholi ja yhdellä peliriippuvuus. Muilla yhdeksällä haastateltavalla oli huume- ja sekakäyttöongelma. Kolme vastaajista oli ollut jossain vaiheessa elämässään korvaushoidossa, josta olivat vieroittautuneet. Kaksi haastateltavista oli tai oli ollut valvotun koevapauden aikana ympärivuorokautisessa päihdehuollon laitoshoidossa tai asumispalvelussa, kahdeksan intensiivisessä avopäihdekuntoutuksessa ja kaksi muussa avopäihdekuntoutuksessa (A-klinikka).

Yksi haastateltavista asiakkaista oli ensikertalainen vankilassa, mutta suurimmalla osalla vankilatuomioiden määrä oli enemmän kuin kolme. Neljä haastateltavista oli yli kymmenen kertaa vankilassa olleita ja yksi jopa 20 kertaa. Valtaosa haastateltavista oli ensimmäistä kertaa valvotussa koevapaudessa. Haastateltavista seitsemän oli jo päättänyt valvotun koevapauden lähiaikoina tai muutama vuosi sitten, ja viisi oli haastatteluhetkellä valvotussa koevapaudessa ja päihdekuntoutuksessa. Useammalla haastateltavalla oli haastatteluhetkellä taustallaan kahden tai kolmen vuoden päihtetön, raitis elämäjakso.

Haastateltujen päihdetyöntekijöiden työkokemus päihdetyössä vaihteli viiden vuoden ja 25 vuoden välillä ja oli keskimäärin 16 vuotta. Päihdetyöntekijöillä oli sosiaalialan sekä terveydenhuoltoalan koulutuksia ja osalla oli hyvinkin laaja-alaista työkokemusta sosiaali- ja terveydenhuoltoalalta. Valvotusta koevapaudesta päihdehoidossa haastateltavilla oli kokemusta vaihtelevasti. Osalla haastateltavista työntekijöistä oli paljon kokemusta jo useamman vuoden ajalta koevapaudessa olevien asiakkaiden kanssa työskentelystä, kun taas osalla oli kokemusta yhteistyöstä vain yhden tai muutaman asiakkaan kanssa. Haastateltavista päihdetyöntekijöistä viisi työskenteli ympärivuorokautisessa päihdehoitolaitoksessa tai päihdehuollon asumispalvelussa. Seitsemän työntekijää työskenteli avopäihdekuntoutuksessa. Heistä kaksi työskenteli intensiivisessä avopäihdekuntoutuksessa, jossa asiakkaita tavataan useamman kerran viikossa. Kaikki päihdetyöntekijät edustivat järjestösektoria.

Haastateltavat päihdetyöntekijät valikoituivat tutkimukseen siten, että lähetimme muutamaan päihdepalveluja toteuttavaan organisaatioon esimiehille tietoa tutkimuksesta, ja kyselimme alustavasti halukkaita työntekijöitä sekä asiakkaita haastatteluihin. Saimme näiden yhteydenottojen kautta yhteystietoja työntekijöille, jotka olivat halukkaita haastateltaviksi tai joilla oli asiakas jota haastatella. Päihdetyöntekijät kysyivät asiakkailtaan halukkuutta osallistua tutkimukseen ja varasivat haastatteluajan.

Haastattelut toteutuivat niissä päihdehoitopaikoissa, joissa haastateltavat työskentelivät, olivat asiakkaina tai olivat olleet asiakkaina. Kaikissa toimipisteissä oli varattu rauhallinen tila, jossa asiakashaastattelut ja osa työntekijähaastatteluista toteutettiin. Työntekijöiden haastatteluista osa toteutui myös työntekijöiden omissa työhuoneissa. Haastattelujen aluksi jokaiselle haastateltavalle annettiin allekirjoitettavaksi sopimuslomake (liite 3), jossa on myös kuvattu tutkimuksen tavoitteita sekä tutkimusaineiston käyttöä. Lisäksi haastateltaville kerrottiin suullisesti tutkimuksesta, nauhoituksesta, haastattelun kestosta sekä haastatteluteemoista.

Haastattelut toteutettiin tammi-huhtikuun 2015 välisenä aikana Etelä-Suomessa seitsemässä päihdekuntoutusyksikössä viidellä eri paikkakunnalla. Asiakashaastattelujen kesto vaihteli 33 minuutin ja 75 minuutin välillä, ja oli keskimäärin 58 minuuttia. Työntekijähaastattelut kestivät keskimäärin 61 minuuttia ja niiden kestot vaihtelivat 32 minuutin ja 91 minuutin välillä. Koko haastatteluaineisto on 398 sivua 1-rivivälillä litteroituina.

Haastatteluaineistojen analyysi tapahtui sisällöllisesti teemoitellen. Lähtökohtana olivat teemahaastattelurungot, mutta lopullinen luokittelu muodostui aineistolähtöisesti. Asiakashaastattelujen osalta aineisto jäsenyi asiakasprosessin ajallista logiikkaa seuraten sellaisiin pääluokkiin kuin valvotun koevapauden valmistelu, toimeenpanosuunnitelma ja sen valmistelu, prosessi ("hyvien sattumien" myötä

päihdekuntoutukseen sekä ulkoisen motivaation merkitys kuntoutumisessa), valvontakäytänteet sekä vaikuttavuus. Työntekijähaastattelut jäsentyivät hieman eri tavoin. Ne sisälsivät paljon yleistä puhetta valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta hyvänä mahdollisuutena sekä yhteistyötä haittaavista tiedon puutteista ja toimintakulttuurien eroista. Asiakashaastattelujen tavoin valmisteluvaihe ja valvontakäytänteet herättivät keskustelua myös työntekijähaastatteluissa. Yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousi myös muutosmotivaatio.

3.4 Tilastolliset aineistot

Tutkimuksen kartoittava osa perustuu ensinnäkin vankitietojärjestelmään. Vankitietojärjestelmän osalta aineistoon poimittiin tiedot kaikista niistä vangeista, joiden valvottu koevapaus alkoi vuosina 2011–2014. Heidän osaltaan analysoitiin yleisiä taustatietoja (ikä, sukupuoli, vankila, tuomion pituus, vankeuden kesto, valvotun koevapauden kesto, rikosnimike) sekä sitä, miten kuntoutus näkyy heidän rangaistusajan suunnitelmassaan ja miten päihteiden käyttö näkyy kirjatuihin luparikkomuksissa. Näiltä osin analyysi rajautui yksinkertaiseen tilastolliseen kuvaamiseen.

Tarkempaan tarkasteluun valittiin ne vangit, joiden toimintasuunnitelmassa oli merkintä päihdekuntoutuksesta tai sosiaalisesta kuntoutuksesta. Aineistoa analysoitiin lähemmin tarkastelemalla, miten päihdekuntoutus siinä ilmenee. Aineistoa järjestettiin seuraavien aineistolähtöisesti konstruoitujen sisällöllisten luokkien alle: päihdekuntoutus ja päihdekeskustelut, avokuntoutus, päihdekuntoutuslaitokset ja tuettu asuminen, hoidon tarpeen arviointi ja hoidon suunnittelu, päihdekontrolli ja -testaus, vertaistuki, korvaushoito, perhekuntoutus sekä ajokorttiseurannat.

Edelleen tarkasteltiin näytteenomaisesti valvotun koevapauden viikko-ohjelmia kahden viikon ajalta. Näyte poimittiin toukokuulta 2014. Viikko-ohjelmista tarkasteltiin erityisesti toimintavelvoitepaikkaa ja oikeutta liikkua. Aineisto-osaa analysoitiin sisällöllisesti luokitellen.

Kuntakysely suunnattiin kuntien sosiaali- ja terveystoimen päihdehoidosta vastaaville henkilöille ja se toteutettiin sähköistä lomaketta (eLomake) käyttäen syksyllä 2015. Sen avulla selvitettiin, kuinka paljon ja millaisia kokemuksia päihdehoidon eri yksiköillä on valvotusta koevapaudesta. Kyselyllä tutkittiin valvotun koevapauden suorittamiseen liittyviä erilaisia haasteita ja toisaalta myös koettuja onnistumisia ja hyväksi todettuja käytäntöjä. (Kyselylomake liitteenä 4.)

Kuntakyselyn lomake rakennettiin tutkimuskysymysten pohjalta ottaen huomioon myös haastatteluaineistoihin perustuvat tulokset. Tätä kautta kyselyssä korostuivat myös valvottuun koevapauteen liittyviä tietoja kartoittavat kysymykset,

valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden asema sekä päihdehoidon vastuisiin ja rahoitukseen liittyvät kysymykset. Kyselyn kautta kartoitettiin kuntien päihdepalvelujen näkemyksiä seuraaviin teemoihin liittyen:

1. valvottuun koevapauteen liittyvät tiedot
2. valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikuttavuus
3. valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ja heidän asemansa
4. valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden valvonta
5. valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen rahoitus ja vastuu
6. valvottuun koevapauteen liittyvä yhteistyö vankiloiden kanssa.

Lisäksi kysyttiin erilaisia vastaajaan ja hänen edustamaansa kuntaan tai kuntayhtymään liittyviä taustakysymyksiä sekä kehittämisehdotuksia ja hyviä käytäntöjä. Kyselylomake lähetettiin 138 kuntaan. Vastauksia saatiin yhteensä 74 kappaletta. Aineisto analysoitiin käyttäen yksinkertaisia tilastomenetelmiä.

3.5 Tutkimusetiikka ja luotettavuus

Soveltava tutkimus, jossa pyritään paikantamaan kehittämiskohteita, on aina lähtökohdiltaan näkökulma- ja jopa arvosidonnaista. Kehittämisen lähtökohtana on aina jokin näkemys siitä, mihin pyritään. Tässä tutkimuksessa emme ole tarkemmin määritelleet tutkimuksen arvolähtökohtia, mutta luonnollisestikin tutkijoiden taustat ovat vaikuttaneet tehtyihin valintoihin ja tulkintoihin, erityisesti haastatteluaineistojen osalta. Tätä subjektiivisuutta on pyritty vähentämään siten, että aineiston analyysiin on osallistunut kaksi asiaa eri positiosta käsin tarkastelevaa tutkijaa. Toinen tutkijoista on pitkän päihdetyökokemuksen omaava A-klinikkasäätiön edustaja ja toinen tutkijakokemusta omaava ammattikorkeakoulun edustaja. Molemmat laadulliseen analyysiin osallistuneet tutkijat ovat taustaltaan yhteiskuntatieteilijöitä ja sosiaalityöntekijöitä. Tulkinat ja johtopäätökset rakentuivat tutkijoiden yhteisen keskustelun tuloksina.

Haastateltavista valvotussa koevapaudessa olleista asiakkaista yksi on aiemmista yhteyksistä tuttu haastattelijalle. Haastatelluista työntekijöistä kolme on haastattelijalle tuttuja, entisiä työtovereita samasta yksiköstä. Tähän myös yksi haastateltava viittasi:

V: No siis, mä luulen, että haastattelijaki tuntee tän yhen esimerkin, jossa kuntoutus onnistu ja meni sovitusti ja asiakas sit kiinnitty täämösiin toimista tukeviin verkostoihin ja on päässy opiskeluun ja elämään kiinni ja näin. Se esimerkki.

Yllä olevassa sitaatissa haastateltava viittaa yhteisesti tiedettyyn asiakkaaseen.

Osa haastatelluista asiakkaista oli haastatteluhetkellä valvotussa koevapauudessa, ja osa oli suorittanut valvotun koevapauden jo pari vuotta aiemmin. Siten osa tässä raportissa kuvatuista yksittäisistä esimerkeistä ajoittuu uutta lakia (Laki valvotusta koevapaudesta 2013/629) edeltävälle ajalle. Vaikka käytännössä on tapahtunut muutoksia, valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen keskeiset vahvuudet ja haasteet ovat pysyneet pitkälti samoina. Muun muassa yhteistyön haasteet ja tietyt valvontakäytänteiden kuntoutuksellisen luonteen puutteet olivat aineistomme perusteella ajankohtaisia ainakin vielä vuonna 2015.

Tutkimusasetelmaamme liittyy tiettyjä rajoituksia, sillä päihdekuntoutusyksiköiden kautta tapahtunut haastateltavien etsintä johti tietynlaiseen valikoitumiseen erityisesti asiakashaastattelujen osalta. Haastateltaviksi valikoitui asiakkaita, joille valvottu koevapaus oli ollut myönteinen ja kuntouttava kokemus, ja joiden kuntoutumisprosessi oli edennyt kokonaisuudessaan kohtuullisen hyvin. Lisäksi haastattelemamme asiakkaat olivat kaikki miehiä ja edustivat pääosin valvotussa koevapauudessa olevien valtavirrasta poiketen kokeneita uusijoita, joilla oli takanaan useita tuomioita.

Koska tutkimuksessa ei ole haastateltu Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä, yksi olennainen näkökulma yhteistyöhön on jäänyt tarkastelematta. Kuntakyselyn aineisto puolestaan jäi kohtuullisen pieneksi, eikä vastausten perusteella pystytä identifioimaan sitä, kuinka montaa eri kuntaa vastaajat oikeastaan edustavat. Vertailu Rikosseuraamuslaitoksen tilastoihin (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014) osoittaa, että vankitietojärjestämäaineiston osalta aineistosta puuttui yksi havainto (yksi vuonna 2012 valvotun koevapauden aloittanut vanki). Kuitenkin on huomattava, että eri aineistojen tuottama kuva on varsin yhtenäinen, ja siten rakentunutta kokonais kuvaa voidaan pitää varsin uskottavana yksittäisistä aineistoihin liittyvistä mahdollisista puutteista huolimatta.

Tutkimuksen keskeiset tulokset perustuvat pitkälti lukumääräisesti suppeahkoon haastatteluaineistoon (24 haastattelua), ja siksi tulosten yleistämisen osalta on syytä olla varovainen. Tämä on erityisen keskeistä vaikuttavuudesta puhuttaessa. Analyysi tekee näkyväksi sen, miten valvotun koevapauden ja siihen liittyvän päihdekuntoutuksen vaikuttavuus rakentui muutamien asiakkaiden kohdalla, mutta se ei luonnollisestikaan osoita, että valvottu koevapaus yhdistettynä päihdehoitoon olisi vaikuttavaa suhteessa johonkin verrokkiryhmään, joka on vapautunut erilaisen prosessin kautta.

Haastattelujen osalta korostimme keskustelussa haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuutta. Sekä asiakkaat että työntekijät allekirjoittivat suostumuslomakkeen ennen haastattelun alkamista. Yksi asiakas halusi pohtia hetken aikaa osallistumisestaan ja erityisesti haastattelun nauhoitusta, mutta suostui kuitenkin molempiin. Yhden työntekijähaastateltavan kanssa kävimme myös keskustelua anonymiteetin turvaamisesta tulosten raportoinnissa. Raportointivaiheessa muutimme kaikki aineistossa esiintyneet nimet. Tutkimusta varten haettiin tutkimusluvut A-klinikkasäätiöltä, Rikosseuraamuslaitokselta, Suoja-Pirtti Ry:ltä sekä Kalliolan Settlementiltä. Tietosuojavaltuutetulle tehtiin ilmoitus asiakasrekisterin käytöstä tutkimustarkoituksiin.

IV VALVOTUSSA KOEVAPAUEDESSA OLEVAT ASIAKKAAT JA HEIDÄN PÄIHDEKUNTOUTUKSENSA VANKITieto-JÄRJESTELMÄN NÄKÖKULMASTA

Seuraavaksi tarkastelemme vankitietojärjestelmän tietojen kautta, keitä ovat valvotussa koevapaudessa olevat vangit. Aineisto on poimittu siten, että se kattaa kaikki vuosina 2011–2014 valvotun koevapauden aloittaneet. Aluksi luodaan kokonaiskuva valvotun koevapauden aloittaneista vangeista tarkastelemalla koko aineistoa. Jatkotarkastelu on kohdennettu niihin henkilöihin, joiden kohdalla päihdekuntoutus tai sosiaalinen kuntoutus on merkitty valvotun koevapauden toimintavelvollisuuteen. Edelleen näytteenomaisesti on tarkasteltu valvotun koevapauden viikko-ohjelmia kahden viikon ajalta.

4.1 Valvotussa koevapaudessa olevat vangit 2011–2014

Vuosina 2011–2014 vankien ikä valvotun koevapauden alkamishetkellä (Taulukko 2) vaihteli 17 vuoden ja 68 vuoden välillä ja oli keskimäärin 38 vuotta. Koevapauden alkaessa 25 % vangeista oli alle 30-vuotiaita, 31 % oli iältään 30–39-vuotiaita ja 26 % oli 40–49-vuotiaita. 50 vuotta täyttäneiden osuus oli 18 %. Tilastojen mukaan vankeusvankien ikä on keskimäärin 37 vuotta (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 8), joten valvotussa koevapaudessa olevat ovat hieman vanhempia kuin vankeusvangit keskimäärin. Myös 40 vuotta täyttäneiden osuus on suurempi kuin vankeusvangeissa keskimäärin.

Taulukko 2. Ikä valvotun koevapauden alkaessa. Vertailulukuna vankeusvankien ikä 1.5.2014 (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 26).

Valvotussa koevapaudessa olevat			Vankeusvangit 1.5.2014
Ikä	N	%	%
Alle 21 vuotta	31	1,5	2
21–24 vuotta	138	6,7	8
25–29 vuotta	350	17,0	17
30–39 vuotta	637	30,9	35
40–49 vuotta	536	26,0	23
50–59 vuotta	284	13,8	15
60–69 vuotta	85	4,1	
yhteensä	2061	100,0	100

Valvotussa koevapaudessa olevista 89 % oli miehiä ja loput (N=236) naisia. Siten naisten osuus on valvottua koevapautta aloittavissa suurempi kuin vankeusvangeissa keskimäärin (6,8–7,7 % tarkasteluvuosina 2011–14, Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 26).

Suurin osa vangeista tuli valvottuun koevapauteen avolaitoksista (N=1804; 86,4 %). Suljetusta laitoksesta koevapauteen tulevien osuus oli selvästi pienempi (N=284; 13,6 %), mutta vankimäärällä laskettuna huomattava toki sekin. Alueittain tarkasteluna eniten vankeja tuli valvottuun koevapauteen Länsi-Suomen rikosseuraamusalueelta (N=889; 42,6 %), toiseksi eniten Itä-Pohjois-Suomen alueelta (N=658; 31,5 %) ja vähiten Etelä-Suomen alueelta (N=541; 25,9 %). Laitoksista eniten koevapausvankeja tuli vuosina 2011–2014 Suomenlinnasta (N=258) ja Vanajan vankilasta (Ojoisten osasto: N=194; Vanajan osasto: N=157). Merkittävässä määrin (yli 100) koevapausvankeja tuli myös Keravan vankilan avovankiosastolta, Kestilän vankilasta, Jokelan vankilan avovankiosastolta, Satakunnan vankilasta (Huittisten ja Köyliön osastot yhteensä), Sukevan vankilasta ja Vilppulan vankilasta.

Valvotun koevapauden aloittaneiden päärikokset näkyvät taulukosta 3. Yleisimpiä päärikoksia ovat henkirikokset ja muut väkivaltarikokset sekä huumausainerikokset. Toisaalta myös muun muassa omaisuusrikosten osuus on huomattava valvotussa koevapaudessa olevien keskuudessa. Kun valvotussa koevapaudessa olevien rikosnimikkeitä verrataan vankeusvankien rikosnimikkeisiin, nimenomaan muut väkivaltarikokset korostuvat.

Taulukko 3. Valvotun koevapauden aloittaneiden päärikoksen rikosnimike. Vertailulukuna vankeusvankien rikosnimike 1.5.2014 (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014, 23).

	Valvotussa koevapaudessa olevat		Vankeusvangit 1.5.2014
Rikosnimike	N	%	%
ryöstö	118	5,7	7
varkausrikokset	164	7,9	11
muu omaisuusrikos	205	9,9	7
henkirikos	308	14,9	24
muu väkivaltarikos	508	24,5	17
siveellisyysrikos	132	6,4	4
huumausainerikos	340	16,4	19
liikennejuopumus	100	4,8	7
muut rikokset	198	9,6	2
yhteensä	2073	100,0	100

Valvottua koevapautta on käytetty runsaassa määrin sekä ensikertalaisille että kokeneille rikoksen uusijoille. Tietojärjestelmätietojen mukaan valvotun koevapauden aloittaneista vangeista 48 % on ensikertalaisia, 12 % toiskertalaisia ja 9 % kolmaskertalaisia. Vähintään viisi tuomiota on 24 %:lla valvotun koevapauden aloittaneista.

Valvotussa koevapaudessa olevien vankien uusien tuomioiden pituudet vaihtelivat puolen vuoden ja yli kymmenen vuoden välillä. Suurimassa osassa tapauksista (73 %) tuomion kesto oli vähintään vuosi mutta alle neljä vuotta. Alle vuoden tuomio oli 11 %:lla ja vähintään viiden vuoden tuomio 9 %:lla. Käytännössä valvotussa koevapaudessa olevien vankien vankeusaika oli luonnollisestikin tätä selvästi lyhyempi, 33 %:ssa tapauksista enintään vuosi ja 41 %:ssa tapauksista vähintään vuosi mutta alle kaksi vuotta sisältäen koevapausajan. 12 %:lla valvotussa koevapaudessa olevista vankeusaika oli vähintään 3 vuotta. Yhteensä 25 elinkautisvankia aloitti valvotun koevapauden vuosina 2011–2014.

Tietojärjestelmätietojen mukaan valvotun koevapauden kesto vaihteli välillä 0 päivää ja puoli vuotta ja keston mediaani oli 98 päivää. Neljänneksessä tapauksista kesto oli 55 päivää tai vähemmän ja neljänneksessä tapauksissa 150 päivää tai enemmän. Valvotun koevapauden yleisin kesto oli 178–183 päivää (yhteensä 10 %).

4.2 Valvotussa koevapaudessa olevien vankien toimintaohjelmat ja luparikkomukset

Tarkastellaan seuraavaksi lähemmin valvotussa koevapaudessa olevien vankien päihdeongelmaa ja päihdekuntoutusta kolmesta näkökulmasta: Millaisia kuntouttavia ohjelmia sisältyy valvotussa koevapaudessa olevien vankien rangaistusajan suunnitelmiin? Miten päihteiden käyttö näkyy luparikkomuksissa? Miten päihdekuntoutus näkyy niiden vankien toimintavelvollisuudessa, joilla on merkintä päihdekuntoutuksesta tai sosiaalisesta kuntoutuksesta?

Tarkasteluvuosina 2011–2014 päihdeohjelmia sisältyi yhteensä 470 valvotussa koevapaudessa olleen asiakkaan rangaistusajan suunnitelmaan (22,5 %). Osalla vangeista (N=142; 6,8 %) rangaistusajan suunnitelma sisälsi useita päihdeohjelmia. Valvotun koevapauden aloittaneiden vankien rangaistusajan suunnitelmissa selvästi yleisimmin esiintyvät toimintaohjelmat olivat Antiriippuvuudet (N=161), Kalterit taakse (N=126) ja Matkalla muutokseen (N=85). Lisäksi oli runsaasti mainintoja tarkemmin nimeämättömistä lyhyistä (4–17 tuntia) informointi- ja motivointiohjelmissa sekä pitkistä, vähintään 40 tunnin ryhmäohjelmissa. Erilaiset

yhteisökuntoutuksen ohjelmat (Sörkka-malli, Kisko tai muu yhteisöhoidollinen ohjelma), retkahduksen hoito-ohjelma ja ryhmämuotoinen päihdeohjelma olivat huomattavasti harvempien vankien suunnitelmissa.

Valvotun koevapauden luparikkomusten tarkastelu ei antanut merkintöjen epätarkkuudesta johtuen selkeää kuvaa siitä, kuinka yleisiä ovat päihteiden käyttöön liittyvät rikkomukset. Tietojärjestelmän mukaan yleisimpiä luparikkomuksia ovat yhteydenpitovelvoitteen rikkominen (N=355), lupaehtojen laiminlyönti (N=121) sekä näiden yhdistelmä (lupaehtojen laiminlyönti, yhteydenpitovelvoitteen rikkominen; N=33). Päihteisiin liittyviä rikkomuksia (esim. palaaminen alkoholin tai siihen rinnastettavan aineen vaikutuksen alaisena) esiintyi huomattavasti harvemmin.

4.3 Toimintavelvoitteen tehtävänä päihdekuntoutus tai kuntoutus

Vankitietoaineistosta koottiin vuoden 2014 osalta ne vangit, joiden kohdalla oli merkintä valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta tai sosiaalisesta kuntoutuksesta. Aineistoon kirjatut toimintavelvollisuuden määrittelyt olivat pääosin hyvin yleisellä tasolla. Suurimmalla osalla vangeista toimintavelvollisuuden sisältö oli määritelty *"päihdekuntoutukseksi"* tai *"päihdekeskusteluksi"* näiden sisältöä tarkemmin määrittelemättä. Joissakin tapauksissa päihdekeskustelu oli määritelty tapahtuvaksi säännöllisesti tai toistuvasti, esimerkiksi: *"ennalta sovittu tukikeskustelu päihdetyöntekijän vastaanotolla joka 3.viikko"* tai *"päihdekeskustelut kolme kertaa"* ja *"viikoittainen päihdekeskustelu"*.

Suurimassa osassa tapauksia ei tullut myöskään esille millaisessa ympäristössä tai yksikössä päihdekuntoutus tai päihdekeskustelu toteutui. Joissakin tapauksissa toimintavelvollisuuteen oli määritelty esimerkiksi hoitokontakti A-klinikalle. Intensiivinen avohoito, jossa tapaamisia tai ryhmätoimintaa on useamman kerran viikossa, näkyi aineistossa muutamissa tapauksissa. Erityisesti Silta-valmennus ja Vahvat-kuntoutus tulivat tässä esille. Tuettu kuntouttava asuminen ja ympärivuorokautinen päihdehoito toimintavelvoitteen sisältönä näkyivät aineistossa, esimerkiksi: *"päihdekuntoutuslaitoksen viikko-ohjelmaan osallistuminen"*. Ympäri- vuorokautista päihdehoitoa oli aineiston perusteella kuitenkin hyvin vähän toimintavelvollisuuden sisältönä.

Joidenkin asiakkaiden kohdalla toimintavelvollisuuteen oli kirjattu *"päihdehuollon palvelujen tarpeen kartoittaminen"* ja *"päihdekuntoutuksen suunnittelu"*. Päihdekontrolli ja päihdetestaus tuotiin erikseen esille vain muutamassa tapauksessa tukitoimena, esimerkiksi: *"päivittäinen päihdetestaus"*, *"seulanäyte kerran viikossa"*. Vertaistuki sitä vastoin tuli korostuneesti esille aineistosta.

Se oli myös mainittu konkreettisesti omana kohtanaan päihdekuntoutuksen ja päihdekeskustelujen lisäksi. Lisäksi usein oli mainittu myös viikonpäivät, jolloin vertaistukitapaamiset toteutuvat. Vertaistuki painottui AA- ja NA-ryhmiin, mutta myös esimerkiksi Stop Huumeille Ry, A-kilta ja KRIS olivat edustettuina aineistossa.

Korvaushoidon osalta oli määritelty korvaushoitolääkkeen hakuajkoja ja yksilökeskusteluja. Esimerkiksi: *"korvaushoito arkisin klo 12-12.30"*, *"korvaushoito ja omahoitajatapaamiset"* tai *"korvaushoito hoitosopimuksen mukaisesti"*. Korvaushoidossa olevia vankeja ei aineiston perusteella ole ollut vuonna 2014 kovinkaan montaa valvotussa koevapaudessa. Ammatillinen perhetyö tai perheterapia oli nähtävissä vain muutamassa tapauksessa. Ajokorttiseurantoja oli suunniteltu useammalle vangille toimintavelvoitteen tehtäviin, esimerkiksi: *"päihdeseuranta ajokorttia varten"* ja *"aloittaa rattiseurannan koevapauden aikana"*.

4.4 Havaintoja viikko-ohjelmista

Vankitietoaineistosta vuodelta 2014 poimittiin kahden viikon näyte (5.5.–18.5.), joita tarkasteltiin lähemmin valvotun koevapauden aikaisten viikko-ohjelmien ja liikumisen rajoitusten osalta. Esimerkkiviikot sisälsivät kaikki tuona ajankohtana valvotussa koevapaudessa olleet vangit ja heidän viikko-ohjelmansa.

Tehdyn analyysin mukaan valvotun koevapauden aikaisissa viikko-ohjelmissa painottuu työvelvoite, johon on yhdistetty valvontasoitot sekä kontrollikäynnit vankilassa. Erilaisia oppilaitoksia löytyy viikko-ohjelmista runsaasti ja myös opiskelua selvästi suositetaan toimintavelvollisuuden pääasiallisena sisältönä. Vapaa-ajan vietto näkyy vaihtelevasti viikko-ohjelmissa. Joillakin koevapaudessa olevilla vangeilla viikko-ohjelma sisälsi varsin paljon liikuntaa, erityisesti kuntosalikäynnit painoutuivat.

Perhenäkökulma sitä vastoin tulee aineistossa vain ohuesti esille. Joitakin mainintoja oli äidin ja mummon tapaamisesta, sekä myös oleskelusta naisystävän luona. Edelleen esiintyi myös "lapsen tapaaminen" -mainintoja. Ammatillista perhetyötä ei tule aineisto-otteesta esille muutamaa yksittäistä mainintaa lukuun ottamatta.

Ammatillinen päihdetyö eri muodoissaan näkyi aineisto-otteesta. Joidenkin kohdalla oli mainintoja A-klinikkakäynneistä ja avohoidon päihdetyöntekijöiden tapaamisista, tyypillisesti noin kerran viikossa. Erilaisten järjestötoimijoiden keskeinen merkitys asumispalvelujen ja muiden päihdepalvelujen tarjoajina korostui aineistossa. Esimerkiksi Silta-valmennus, Kalliolan päihdepalvelut ja Sosiaalipsykiatrisen yhdistyksen palvelut tulivat esille viikko-ohjelmissa. Myös

vertaistuen keskeinen merkitys painottui viikko-ohjelmissa. Vertaistukea haettiin muun muassa AA-ryhmistä ja NA-ryhmistä sekä A-killoista. Samaten KRIS:n toiminta tuli esille viikko-ohjelmissa.

Hengellisten toimijoiden merkitys viikko-ohjelmien sisällössä on aineiston perusteella huomattava. Tämä näkyi hengellisesti suuntautuneiden päihdehoitopaikkojen ohella myös muun muassa sosiaalisena työllistämisenä. Evankelis-luterilaiset seurakunnat olivat edustettuina, mutta hengellisten järjestöjen merkitys oli kuitenkin tätä suurempi. Aineistossa näkyivät mm. vapaaseurakunta, baptistiseurakunta, pelastusarmeija sekä Sininauhaliiton jäsenjärjestöt, jotka tarjosivat valvotussa koevapaudessa oleville vangeille sisältöä viikko-ohjelmaan.

Oikeus liikkua valvotun koevapauden aikana oli määritelty tarkasti. Usein käytettiin esimerkiksi määrittelyä: *"asunnossa on pysyttävä klo 21:00 ja klo 06:00 välinen aika, jollei laki valvotusta koevapaudesta 3 luku 21§:stä muuta johdu"*. Toisaalta painotettiin myös liikkumista toimeenpanosuunnitelman ja viikkoaikataulun määrittelemissä rajoissa. Joissakin tapauksissa oikeus liikkua oli kuitenkin määritelty väljemmin, esimerkiksi: *"toimeenpanosuunnitelmaan vahvistetun viikkoaikataulun mukaisesti sekä muutoin asioiden ja ihmissuhteiden vaatima liikkuminen."*

Joustavuutta liikkumislupiin oli myönnetty esimerkiksi työn vuoksi. Päihdekuntoutus näkyi muutamassa tapauksessa poikkeamana kotiintuloajassa, esimerkiksi: *"Liikkuma-alueena on Paikkakunnan alue. Klo 21–22 ulkona liikkuminen tulee perustua kuntoutuksen viikko-ohjelmaan kuuluviin itsehoitoryhmäkäynteihin..."*. Tässä tapauksessa joustoa liikkumalupiin oli annettu vertaistukiryhmän myöhäisen päättymisajan vuoksi.

Liikkuma-alueena oli yleensä yhden kunnan tai kaupungin alue. Toisaalta liikkuma-alueeksi oli joissakin tapauksissa määritelty kaksi kuntaa esimerkiksi työssäkäynnin takia. Joissakin tapauksissa liikkuma-alue on määritelty hoidollisista syistä tiukasti: *"xx saa liikkua hoitokodin alueen ulkopuolella erikseen vanhikilän kanssa sovitusti tai viikko-ohjelman mukaisesti. Osallistuminen hoitokodin järjestämään ohjelmaan on sallittua. Hoitokodin alueelta poistuminen on sallittua ainoastaan saattajan kanssa."* Liikkumaoikeuksiin oli saatettu myös kirjata tilanteet, joissa tulee valvovalta vankilalta erikseen hakea lupaa, esimerkiksi:

"xx:lla on oikeus liikkua asunnon ulkopuolella klo 06.00 ja klo 21.00 välinen aika. Mikäli työtehtävistä johtuva liikkumistarve ylittää edellä mainitun ajan, xx pyytää aina erikseen lupaa valvovalta vankilalta ilmoittaen myös aina syyn tarpeelle."

"Klo 06:00–21:00 välisenä aikana kaikki poikkeamat kotoa on ilmoitettava vankilaan (toimintavelvoitteista johtuvia poikkeamia ei tarvitse ilmoittaa). Liikkuminen on sallittua Paikkakunta1. ja Paikkakunta2. alueilla".

Kirjaukset ovat sävyltään hieman erilaisia. Niistä ensimmäisen lähtökohtana on oikeus liikkua asunnon ulkopuolella päiväsaikaan (klo 6–21) ja se, että lupamenettely koskee yöaikaan tapahtuvaa liikkumista. Jälkimäinen kirjaus puolestaan lähtee siitä, että *”kaikki poikkeamat”* on ilmoitettava vankilaan, joskaan toimintavelvoitteesta johtuvia poikkeamia ei tarvitse ilmoittaa. Kaiken kaikkiaan viikko-ohjelmien tarkastelu osoittaa, että liikkumista ja lupamenettelyjä koskevissa käytänteissä on jonkin verran epäyhtenäisyyttä. Vankiloiden välillä on nähtävissä eroja sen suhteen, miten liikkumisalueita määritellään ja milloin sekä miten erillislupia tulee hakea.

4.5 Koontia vankitietojärjestelmäaineistosta

Vuosien 2011–2014 tilastot osoittavat, että valvottuun koevapauteen siirtyvät vangit ovat taustaltaan varsin erilaisia. Noin puolet on ensikertalaisia, mutta toisaalta neljänneksellä valvotun koevapauden aloittaneista on vähintään viisi tuomiota. Tuomion kesto vaihtelee alle vuoden tuomiosta yli kymmenen vuoden tuomioihin. Lisäksi 25 elinkautisvankia aloitti valvotun koevapauden vuosina 2011–2014. Valvottuun koevapauteen siirrytään pääosin avovankiloista, mutta vähäisessä määrin myös suljetuista vankiloista.

Käytettävissä ollut vankitietojärjestelmäaineisto ei anna selkeää kuvaa vankien päihdeongelman luonteesta tai päihdekuntoutuksesta. Syynä on osin kirjausten epätarkkuus. Rangaistusajan suunnitelmien tarkastelu tuo näkyviin ohjelmatarjonnan, mutta suunnitelmissa korostuu vahvasti nimenomaan tietyt ohjelmat (Antiriippuvuudet, Matkalla muutokseen, Kalterit taakse). Saattaakin olla, että ohjelmatarjonnan laajentamisessa olisi kehitettävä, jotta kuntoutus paremmin vastaisi asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita.

Viikko-ohjelmien tarkastelu osoittaa, että odotetusti työ painottuu toimintavelvoitteissa. Päihdekuntoutus eri muodoissaan näkyy myös viikko-ohjelmissa. Joidenkin asiakkaiden kohdalla intensiivinen päihdekuntoutus on toimintavelvoitteen keskeinen sisältö, kun taas joidenkin kohdalla päihdekuntoutus tarkoittaa esimerkiksi kerran viikossa tai harvemmin tapahtuvaa käyntiä A-klinikalla. Erityisesti korostuu järjestöjen ja uskonnollisten toimijoiden merkitys valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutuksessa, samoin kuin vertaistuki. Kunnalliset palvelut ja ammatillinen perhetyö näkyvät vain ohuesti.

Vankitietojärjestelmään kirjattujen liikkumisen rajoitusten tarkastelu paljastaa myös käytänteiden epäyhtenäisyyden. Monissa tapauksissa esimerkiksi aika-rajat ja paikat on määritelty täsmällisesti, mutta toisaalta joissakin tapauksissa sallitaan *”asioiden ja ihmissuhteiden vaatima liikkuminen”*. Lisäksi esimerkiksi poikkeustilanteiden lupakäytännöissä vaikuttaisi olevan jonkin verran vaihtelua.

V ASIAKKAIDEN KOKEMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPAUESTA JA SIIHEN SISÄLTYVÄSTÄ PÄIHDE- HOIDOSTA

Haastatteluissa asiakkaat puhuivat monipuolisesti valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon liittyvistä aiheista. Puheen keskeisiä teemoja olivat valvotun koevapauden valmistelu, toimeenpanosuunnitelma (valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelma) ja sen valmistelu, päihdekuntoutukseen hakeutumisen ja päihdekuntoutumisen prosessi, valvontakäytänteet sekä koetut vaikutukset. Päihdekuntoutumisen prosessin tarkastelun yhteydessä esiin nousi myös kysymys ulkoisen motivaation merkityksestä muutosprosessin käynnistäjänä.

5.1 Valvotun koevapauden valmistelu

Haastateltavat vangit puhuivat eri näkökulmista valvotun koevapauden valmistelusta, siihen liittyvistä haasteista sekä siinä auttaneista tekijöistä. Yhtenä keskeisenä teemana tässä oli tiedon saanti valvotusta koevapaudesta. Haastateltavat korostivat, että tietoa valvotusta koevapaudesta oli heikosti saatavilla ja keskeisenä tietolähteenä toimivat toiset vangit, joilla saattoi jo olla kokemusta asiasta. Useat haastateltavat kertoivat kuullensa asiasta aluksi toisilta vangeilta ja tämän jälkeen lähteneensä itse selvittämään asioita. Muilta vangeilta saatua tietoa esimerkiksi eri hoitopaikoista pidettiin ensiarvoisen tärkeänä. Eräs haastateltava toi esiin, että ilman tätä tietoa ja koevapautta hän olisi jatkanut päihteiden käyttöä tuomionsa jälkeen:

V: No mää en ainakaan ollu ollenkaan tietonen et jos en ois kuullu, muilta vangeilta jotain ihan ohimennen sattumoisin ja sitte tarttunu siihen kiinni niin. Niin en ois todellakaan tiennyt ees vaihtoehdosta ja luultavasti oisin sitte nyt jossain käyttämässä ellei kuolleena niin. Tietoa enemmän. (A/04.)

Sitaatti tuo esiin myös muilta vangeilta saadun tiedon sattumanvaraisuuden: Haastateltava oli kuullut valvotusta koevapaudesta ”ohimennen sattumoisin” ja oli sen jälkeen alkanut selvittämään asiaa.

Toisten vankien ohella tietoa oli saatu myös erilaisista infotilaisuuksista ja hoitopaikkojen esitteistä. Useat haastateltavat toivat esiin, että vankilan työntekijät tunsivat huonosti valvottua koevapautta ja sen valmistelua. Tähän tiedon puutteeseen suhtauduttiin kuitenkin ymmärtäväisesti, koska valvottu koevapaus ja siihen liittyvät käytännöt ovat myös osalle työntekijöistä uusia ja tämän vuoksi

koevapauksien valmisteluun ei ole muodostunut vielä vakiintuneita käytäntöjä. Toisaalta aineistossa on myös kohtia, joissa tulee näkyviin vankilatyöntekijöiden passiivisuus asiassa. Jotkut vangit kokivat, että työntekijät eivät tue ja kannusta vankeja riittävästi koevapauden varmistelussa, kuten seuraavasta aineistosteesta ilmenee:

V: Siin on periaattees se ainakin ja sit just mä en tiedä mitä muissa mut se Vankilan avopuoli kun ne ei kannusta ollenkaan jatkii koevapauteen. Ne olettaa et jos haluut päästä niin sit sun pitää itte tehdä kaikki työ sitä varten... Mun mielest vankilan pitäis toimii aktiivisemmin tossa asiassa. Just niin kun tässäkin kun mä itte jouduin tekee kaiken työn sen eteen. Tai mä yritin itte ottaa selvää siitä. Mä jouduin itte miettii, mitä periaattees vankila odottaa mun tekevän koevapaudessa, jos sinne pääsee. Mun pitäis itte tietää se. Just tää Avokuntoutusryhmät niin ei vankila mua mitenkään ohjannu tänne. Oli se yleinen infotilaisuus mut sitte ei mitään muuta... Niin, sitä et vankila kertois asiasta enemmän ja just mitä papereit pitää täyttää ja auttaa niitten täyttämisessä ja opastaa. Just jos on jotain ryhmii pitäis käydä niin opastaa mitä ryhmiä on olemassa ees. (A/08.)

Sitaatti sisältää useita työntekijän työhön liittyviä konkreettisia kehittämisideoita. Kaivataan enemmän tietoa valvotusta koevapaudesta ja sen valmistelusta sekä erityisesti tietoa siitä, mitä lomakkeita tulee täyttää ja apua niiden täyttämisessä. Edelleen toivottiin konkreettista tietoa valvotun koevapauden sisällöllisen suunnittelun tueksi, kuten tietoa eri hoitovaihtoehtoista.

Varsin samanlainen sävy on myös seuraavassa vankilassa ensimmäistä kertaa olleen asiakkaan haastattelusitaatissa:

V: Pitäis olla joku semmonen vaikka, esim vaikka parin kuukauden välein joku infotilaisuus aina että, tääl on tunnin mittanen infotilaisuus ruokalassa siihen ja siihen aikaan että täällä vapautuneille vangeille järjestetään tämän infotilaisuus että tämmöseen on mahdollisuus jos sul on vaikka työpaikka, opiskelupaikka, tai joku vastaava esim... enhän minä edes tienny mikä se valvottu koevapaus on kun mä oon ensimmäistä kertaa vankilassa ni, se oli mulle vaan joku sanahirviö, valvottu koevapaus. Emmä tienny, mä ajattelin et se tarkoittaa sitä et ku tuomio päätty kahden vuoden kohdalla, niin sitä ehdollista vapautta. Emmä käsittäny, et siin on vähän aikasemmin vielä mahdollisuus päästä siihen valvottuun koevapauteen, ennen kun muut vangit taas infosi että, siis oikeestiko sä oot ekaa kertaa vankilassa... Mut vankilan puolelta pitäis olla informaatioo enemmän. Väitän että moni reppanavanki jää siellä tätä mahdollisuutta vaille kun, ei yksinkertaisesti informoida riittävästi et sun on mahdollisuus päästä tällaseen. (A/19.)

Sitaatissa tuodaan jälleen esiin, että asiakas oli saanut tietoa valvotusta koevapaudesta ja sen valmistelusta toisilta vangeilta. Lisäksi esiin tulee, että vankila ei tue valmisteluprosessin aloittelua. Haastateltava kaipaakin säännönmukaisia infotilaisuuksia valvotusta koevapaudesta ja sen valmistelusta. Ilman tätä vähemmän aktiiviset ”reppanavangit” jäävät haastateltavan mukaan vaille mahdollisuutta valvottuun koevapauteen.

Edelleen yhtenä kehittämis ehdotuksena haastatteluissa tuli esiin vertaistuen hyödyntäminen valvotun koevapauden valmistelussa:

V: Semmonen idea ois ehkä hyvä, et ne, sitä ku... No joo, se voitais panna pakokski semmonen että, on tämmösiä henkilöitä joilla on sama tausta, ne sais jutella tän lähtevän kanssa tunnin verran. Se on yks ihan oleellinen tekijä ja, mä uskon että jos se sais jutella ja puhua näistä asioista ja sit se se vois kertoa sille tän vertaistukisysteemin, ja kertoo oman tarinan ei yritä pakottaa häntä... Mä voisin ihan hyvin esimes käydä ei mua haittaa pätäkääkään. Ihan hyvin voisin mennä juttelee jos joku haluaa puhua siitä, sekin on tietysti vapaaehtosta mutta, jos haluaa semmosta vertaistukijuttua niin mua ei häiritse pätäkääkään... Se on ihan, mä oon kokenu tän asian, tää on vaan henkilökohtanen, et mä oon kokenu tän asian niin että se että on samanlaisen taustan omaavia henkilöitä jotka pystyy tukemaan ni se on hirveen paljo. Sit ne tajuaa että toi on selvinny... Ei ku sanoo että tää vaan menee näin ja näin, se on aika paska juttu jos (et kokeiles tätä) ja, siinä voi sillee aika pitkälle antaa sille, työkaluja siihe hommaa. (A/06.)

Vertaistuen tarjoaminen valvottuun koevapauteen lähteville vangeille ennen koevapauden alkamista olisi haastateltavan mukaan yksi hyvä keino tuoda koevapauteen lähtevälle käytännön edellytyksiä valvotun koevapauden onnistunutta toteuttamista varten.

Kaikkien haastateltavien kokemukset eivät kuitenkaan olleet samanlaisia, vaan aineiston perusteella koevapauden valmisteluvaiheen työskentelyssä on nähtävissä vankilakohtaisia eroja. Joissakin vankiloissa vankeja tuetaan ja ohjataan hyvinkin aktiivisesti hakeutumaan valvottuun koevapauteen sekä sen sisällöllisessä suunnittelussa. Haastateltavat puhuvat jopa siitä, että avovankila ”suurin piirtein työntää sieltä sinne” valvottuun koevapauteen. Toisaalta kyse ei ole pelkästään vankilakohtaisista eroista, vaan yksittäisten työntekijöiden keskeinen merkitys koevapauden valmistelussa näkyi vahvasti haastateltavien puheessa. Monet puhuivat työntekijöistä nimellä ja liittivät heihin positiivisia persoonaan liittyviä määreitä. Myönteinen kokemus tulee esiin esimerkiksi seuraavassa sitaatissa:

V: Jonna Mäkinen, se mun työntekijä, rupes järjesteleen mun kans. Aika nopeesti se sitte lähti käyntiin, et pari kuukautta me vissiin järjesteltiin.

Ja sit varmaan se edesautto että, asu tuola asumisyksikös tai tuol ensikodissa niin, se on kans valvottuu. On pistokokeita seuloja ja puhallusratsioita. Ja sit kaheksalta pitää olla siellä. (A/13.)

Sitaatissa puhutaan *"mun työntekijästä"*. Tällaisessa puheessa korostuu myös vangin oma osallisuus ja yhdessä tekeminen. Sitaatissa puhutaan siitä, mitä *"me"* eli asiakas ja työntekijä tekevät yhdessä. Toisessa yhteydessä työntekijästä puhutaan myös käyttäen määrettä: *"semmosen maailman hienoimman ihmisen ku Jonna Mäkisen"*.

Toisaalta haastatteluista on havaittavissa se, että työntekijän persoonana voi toimia paitsi prosessia eteenpäin vievänä, niin myös haasteena:

V: No, sit mä pommitin niin pitkään kunnes sieltä tuli sit semmonen ystävällinen Nieminen, Nieminen tuli tuuramaan rikosseuraamusesimieheks. Mä sitten hänen kauttaan sanoin et onkohan tää asia edenny ja hän rupes selvittää ja kyselee sitä ja, kyl se sit yllätys yllätys pikkuhiljaa rupes se pallo pyörimään ku, löyty joku joka vähän ottaa tosiaan aina ku tarpeeks.. No siel on sitä aikaa mennä aina kysymään ja kysymään, kai ne lopulta väsy siihen mun kyselyyni. [naurua] Sit se rupes etenee se homma sillee että jopa Virtanenkin sitte lopulta kutsu luokseen ku mä olin sille ainakin kymmenen lappua laittanu ni se lopulta kutsu luokseen. (A/19.)

Sitaatissa puhutaan *"semmosesta ystävällisestä Niemisestä"*, mutta myös siitä, että *"jopa Virtanenkin"* kutsui luokseen. Tässä sitaatissa tulee näkyviin valmisteluprosessiin liittyvät monet haasteet, jotka käytännössä näkyvät myös valmisteluprosessin venähtämisenä. Pitkittymisen haasteellisuutta lisäsi se, että valmisteluprosessin etenemisestä oli vaikea saada tietoa. Haastattelujen perusteella valvotun koevapauden valmisteluprosessissa ja sen kestossa olikin nähtävissä vankilakohtaisia eroja.

Kaiken kaikkiaan valvotun koevapauden valmistelu oli monien haastateltavien mukaan jäänyt oman aktiivisuuden varaan. Työntekijöiltä ei aina saatu tietoa asiasta, vaan toiset vangit toimivat keskeisinä tietolähteinä. Myös vankiloiden erilaiset käytännöt tulivat esiin. Jotkut asiakkaat kertoivat onnistuneista asiakas-työntekijäsuhteista, joissa työntekijä ja hänen persoonansa oli keskeisiä prosessia eteenpäin vieviä tekijöitä.

5.2 Toimeenpanosuunnitelma ja sen valmistelu

Haastateltavat puhuivat valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmasta ja sen valmistelusta. Myös tässä yhteydessä haastateltavat korostivat vangin omaa aktiivisuutta:

V: Kyllähän nyt pitäs vankilassa olla kumminki, henkilökunnalla valmiina jo tietty määrä erilaisia paikkoja mistä voi ihmiset kysyä niitä. Vaikkei ne nyt kysys kenenkää puolesta, mut se että ne pystys ainaki ohjaamaan että tästä ja tästä paikasta voit kysyä. Ettei tarvii sitte itte ruveta niitä... Ja osaston käytäväpuhelimella soittalemaan millon mihkäksi. Kyllähän se on aika stressaavaa hommaa. (A/9.)

Sitaatissa tulee esiin selkeä palveluohjauksen tarve. Erityisesti tukea kaivattiin toimintavaihtoehtopaikan löytymisessä. Toisaalta myös tässä oli nähtävissä vankilakohtaisia eroja ja joissakin vankiloissa vangit saivat paljonkin tukea toimintavaihtoehtojen valmisteluun. Äärimmillään tämä tarkoitti sitä, että työntekijät laativat toimintavaihtoehtojen sisällön ja esittivät sen, minkä seurauksena vanki koki valmistelun ”saneluksi” tai ”natsihommaksi”.

V: No, ei mult ei oikeestaan siit kyl kysytty. Se oli semmosta aika natsihommaa et ei mul hirveesti kyl annettu mitään vaihtoehtoi siin. Kyl ne sen ite teki.

K: Mitä siihen sisälty?

V: No ei siihen niin ku sisältyny mitään, et siihen sisälty tää hoito. Et tän mukaan mennään ja sit ne kellonajat ja ne oli tosi, rankkoja siel ne kellonajat. Et oli yheksält illalla sit täällä, ja sit oli Paikkakunta 1 alueena vaan ettei saanu ees Paikkakunnalle 2 mennä kun me ollaan Paikkakunnan 2 rajalla kuitenkin. Et se oli aika vaikee tilanne sitten. (A/17.)

Tässä haastateltavalle sanelun tuntua lisäsi vielä mielivaltaiselta tuntuva kuntarajaan perustuva liikkumisen rajoittaminen. Jotkut toiset haastateltavat puolestaan puhuivat työntekijän aktiivisesta ”valmiiksi tekemisestä” positiivisesti. Vaikuttaakin siltä, että toimintasuunnitelman valmistelussa raja tukemisen ja sanelun välillä on joskus hienosyinen.

Jotkut vangit olivat valmisteluvaiheessa olleet aktiivisesti yhteydessä erilaisiin siviilitoimijoihin ja järjestöihin. Toimeenpanosuunnitelman sisällöllinen valmistelu saattaakin edellyttää varsin laajaa verkostoitumista eri tahojen kanssa:

V: Se valmistelu alko, oikeestaan silleen että, mä itte rupesin Vankilasta käsin ottamaan selvää että mihkä mulla ois ehkä mahdollista päästä

suorittamaan. Ensin mä hain vapaaehtostyötä, muuta mutta ku se ei taas sitte onnistunu, ei löytyny paikkoja. Se oli aika hankala löytää. Sitte mä soitin Järjestöön. Järjestöltä ne lupaili mulle jo vähä paikkaa että sinne vois päästä, mut se meni sitte taas puihin koska, ilmeisesti sen takii koska mä en ollu täysin sitoutunu kumminkaan siihen päihteettömyyteen. Se nyt on et en mä mikään päihteetön ole. Mut sieltä ne anto tipsin että, täl-länen Avokuntoutusryhmä on olemassa ja mä soitin tänne sitten Mikolle ja sitä kautta se lähti sitte etenemään ... Mistähän se lähti... se oli vaan jostain, jostain vaan sain sen mieleen. Ensinhän mä soitin sillon tohon, Paikkakuntaan 1., mä sain jostain sen Paikkakunnan 1. työllisyysyksikön puhelinnumeron. Se oli sellanen mesta mikä autto mua kans tosi paljon ... Joo, siel mä kävin kerran viikkoon kans suunnilleen tai kerran kahes viikkoo, kertomassa ja kyselemässä. Ne jeesas tosi paljon, kun niillä oli suorat kontaktit taas Paikkakunnan 1. sossuun. Mul onnistu sossun kans kaikki tosi hyvin. Just se että kun mul oli sellanen, portti siinä mikä edesautto ihan joka hommassa. (A/09.)

Haastattelusitaatti kuvaa myös valmisteluprosessin monivaiheisuutta ja mutkikkuutta. Oikean paikan löytäminen vaati laajaa selvittelytyötä.

Paitsi suunnitelmien valmisteluprosessissa niin myös toimintavelvollisuudelle ja viikko-ohjelmille asetetuissa vaatimuksissa oli nähtävissä variaatioita. Toimeenpanosuunnitelman kuormittavuus muodostui haasteeksi joidenkin haastateltavien kohdalla. Eräskin haastateltavana ollut pienen lapsen isä luonnehti intensiivistä avopäihdekuntoutusta jopa liian tiiviiksi, koska hänen kohdallaan toimintavelvollisuus sisälsi myös perhettä ja vanhemmuutta tukevaa päivittäistä toimintaa. Toisaalta päihdekuntoutuksen ja perhettä tukevan toiminnan yhdistäminen vaikutti myös tarkoituksenmukaiselta kokonaisuudelta, josta asiakas koki hyötyvänsä:

V: Joo olin. Tai ainaki multa kysyttiin kaikkee. Mä tilasin eka sielt ensikodista ne, viikko-ohjelmat ja katottiin niitä ja, sitte mietittiin mitkä päivät ois täällä. Ku täällä on maanantai keskiviikko perjantai mut mul on vaan, keskiviikko perjantai ku mul on, tärkeä ryhmä maanantaina siel ensikodissa... No oli joo että eihän mun ois täällä tarvinnu, tähänkään tulla. Tietysti sit se ois ollu joku toinen, et pelkästään se ensikodin, se ei riittäny. Mul tais välillä tuntua et täs on aika paljon hommaa. Sit kun on pieni lapsi niin, se vie omansa.... Välillä tuntuu kyllä että on, pikkasen liikaa mut mulle on myös sanottu että, jos tuntuu siltä niin, voidaan jutella et jostain karsitaan pois. Et ei oo ollu mitään semmost ylitsepääsemätöntä. Ja on ollu apua näistä, ryhmistä ja ensikodin toiminnasta. (A/13.)

Yllä olevasta aineisto-otteesta haastateltava kuvaa myös omaa osallisuuttaan toimeenpanosuunnitelman valmisteluun ja neuvotteluyhteyttä verkostonsa

kanssa suunnitelman toteutumisen seurannassa. Tämä nousee erityisen keskeiseksi, kun toimintavelvollisuus sisältää monia erilaisia elementtejä. Toisaalta aineistosta tuli esille tapauksia, joissa asiakas asioi tiiviisti vain yhdessä tietyssä hoitopaikassa. Esimerkiksi seuraava sitaatti kuvaa tapausta, jossa intensiivinen avopäihdekuntoutus on toimintavelvollisuuden keskeinen sisältö:

*V: No se on tämä, elikä me suoraan laitettiin sitten tää että se ois maa-
nantai täällä Intensiivisessä päihdekuntoutuksessa ja keskiviikko täällä
ja perjantai täällä. Mul on tiistai ja torstai mul on vapaat periaatteessa.
Torstaisin mul on Avovankilassa käynti, mutta tiistaina on sitten täysin
vapaa. (A/12.)*

Tämän haastateltavan kohdalla viikko-ohjelma oli siis varsin väljä, eikä tiistaina ollut mitään määriteltyä toimintaa.

Haastateltavat kuvasivat myös kokemuksiaan siitä, millainen toiminta kelpuu-
tetaan toimintavelvollisuuden sisällöksi. Esimerkiksi eräs haastateltava totesi,
että lapsenhoitoa ei hyväksytty sisällönä, koska hän ei ollut nainen. Yksi haas-
tateltavista puolestaan kuvaa sitä, että päihdekuntoutus oli käytännössä ainoa
mahdollisuus koevapauteen pääsemiseksi, koska nykyisen talousrikostuomion
takia työtä ei hyväksytty toimintavelvoitteen sisällöksi:

*V: Sieltä puolelta ei puhunu kukaan yhtään mitään mutta, minulla ei oo
muuta mahdollisuutta päästä koevapauteen ku mun piti itte sitte etsiä joku
toinen vaihtoehto työpaikalle koska, se tehtiin selväksi että töihin minä
en tule pääsemään...*

*No, toimeenpanosuunnitelmaan tuli sitten se että nää välipäivät mitä ei oo
ryhmä niin sitten pitää jotain muuta olla siinä sitten esimerkiks kursseja,
koulutusta tai jotain vastaavaa, jotain pitää olla. Siinäkin tuntuu olevan
eri vankiloilla eri käytäntöjä. Joillakin esimerkiks Avovankilassa tuntuu
riittävän tää ryhmät kolme kertaa viikossa. Tuolla Vankilassa tuntuu olevan
niin että pitäis olla joka päivällä kaheksan tuntii ohjelmaa mut sehän on
melkeen mahottomuus toteuttaa sitä kaheksaa tuntii per päivä. (A/19.)*

Sitaatista tulee esiin myös se, että intensiiviseen päihdekuntoutusohjelmaan
sisältyvien ”välipäivien” ajaksi asiakkaalla tuli olla muuta hyväksyttävää ohjel-
maa. Tältä osin käytäntö poikkesi siitä, mitä muilta haastateltavilta asiakkailta
ja muilta asiakkaan ryhmäläisiltä oli edellytetty.

Haastattelujen perusteella näyttääkin siltä, että toimintavelvollisuuden suun-
nittelussa on vankilakohtaisia eroja ja myös työntekijästä riippuvia eroja, mikä
käytännössä asettaa vangit keskenään erilaiseen asemaan. Osa haastateltavista
oli ollut itse aktiivisia valmisteluvaiheessa, osa taas koki valmisteluprosessin

haasteelliseksi tuen puuttuessa. Myös työntekijöiden vahvaan rooliin suunnitelman laadinnassa suhtauduttiin eri tavoin. Jotkut pitivät sitä saneluna, kun taas toiset suhtautuivat asiaan positiivisesti. Lisäksi toimintavelvollisuuksien sisällöille asetetut vaatimukset aineiston perusteella poikkesivat toisistaan.

5.3 ”Hyvien sattumien” myötä päihdekuntoutukseen

Haastateltavat kuvaavat tapoja, joiden kautta he ovat päätyneet valvotun koevapauden aikaisiin erilaisiin päihdehoitomuotoihin. Haastatteluissa tulee näkyviin asiakas-työntekijäsuhteen merkitys erilaisiin hoitomuotoihin ohjautumisessa mutta myös hakeutumisen sattumanvaraisuus. Toisaalta asiakkaat eivät pitäneet tätä sattumanvaraisuuttakaan huonona asiana, vaan puhuivat myös ”hyvistä sattumista”, kuten esimerkiksi seuraavassa katkelmassa:

K: Niin, ku mä mietin sitä et sä tulit laitospuotoseen ja sä olit kuitenkin jo avovankilassa. Et mikä sai sut valitsemaan laitospuotosen päihdekuntoutuksen?

V: Niin. En, mä en tiä mikä se on. Mä en rehellisesti osaa tohon vastata että hirveen jotenki.. Et sattumien...

K: Summa?

V: Niin että mä päädyin koska ja hyvien sattumien koska. Koska sanotaan et jos mä oisin tiennyt että okei tammönen työ on tehtävänä en mä välttämättä, välttämättä ois lähtenyt niin. Silleen niinku intensiivisesti hakemaan. (T/04.)

Vankilan työntekijöiden merkitys oli suuri erilaisiin hoitomuotoihin ohjautumisessa. Myös luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentuminen viranomaiseen, ehkä ensimmäistä kertaa elämässä, nähtiin erittäin merkittävänä asiana.

V: Siinä vaiheessa tuli tämä esitti mulle tämä sosiaalityöntekijä ja sitte tää Maija Metsälä on mainittava ehottomasti se on, vieläkin soitellaan aina. Mulla ei oo ikinä ollu (--) [naurua], mut hän on aina semmonen, äärimmäisen sympaattinen ja, ainaki mua kohtaan ku se näki et mä oon tosissani, niin se muuttu se koko se, käyttäytyminen meist tuli hyvät kaverit siinä ja, juteltiin paljon näistä. Ja hän tuki ja, suositti ja, myöskin tämä sosiaalityöntekijä, molemmat. Mä sitte näin, mä en oikein tiedä koko NA, sillee et se oli mulle outo, elementti mä olin joskus käynyt mut emmä koskaan päässyt siihen sillee sisälle mut nyt mul oli aikaa ja selvä pää. (A/06.)

Haastateltava kertoo yllä työntekijöistään, jotka vaativat koevapauden sisällöksi myös NA-ryhmissä käyntejä. Haastateltavalla ei ollut aiempaa kokemusta vertaistukiryhmistä. Sitaatissa työntekijää kuvataan sanoin *”semmoinen, äärimmäisen sympaattinen”*. Kuvauksessa tulee esiin työntekijä-asiakassuhteen luottamus ja työntekijän rooli mahdollistajana. Samalla työntekijää kuvataan *”kaverina”*, jonka kanssa jutellaan. Haastateltava koki vertaistukiryhmät hyvänä tukena itselleen ja jatkoi käyntejään niissä. Haastatteluhetkellä hän oli ollut kolmisen vuotta raittiina.

Asiakas-työntekijäsuhteen merkitys päihdehoitoon ohjautumisessa tulee näkyviin hieman eri tavoin kuvattuna myös seuraavassa sitaatissa:

V: No siin oli Virtanen, Oili Virtanen, rikosseuraamuksen esimies ja sitten oli itse asiassa Mia Mattila oli kans sielt Päihteettömältä osastolta, se haastatteli kans ja sillon vähän käytiin niit vaihtoehtoi läpi ja sillon päädyttiin sitten tai olin jo vissiin päättäny sitten että tää ois tää Intensiivinen avokuntoutus semmonen missä ois hyvät työkalut sitten vielä siviiliin. (A/20.)

Haastateltava kuvaa rikosseuraamusesimiestä ensin sukunimellä, mutta lisää sitten etunimen ja tämän jälkeen tittelin. Sitä vastoin kuntouttavan osaston työntekijää kuvataan koko nimellä ilman titteliä. Siten sitaatissa on nähtävissä paitsi hyvän yhteistyösuhteen korostamista, niin myös sen etäännyttämistä virkarooliin. Edellisen sitaatin tavoin tässä tulee näkyviin osallisuus, mukanaolo oman asiansa suunnitteluun. Haastateltava kuvaa itse asiassa tehneensä päätöksen jo ennen yhteisneuvottelua. Edelleen sitaatissa tulee esiin kuntouttavan ja päihteettömän osaston merkitys vankilassa.

Valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon päätyminen oli prosessi, joka luonnollisestikin oli alkanut jo aiemmin. Vankilassaoloaika oli monelle haastateltavalle merkittävää aikaa myös päihdekuntoutuksen näkökulmasta. Joillekin tuomio oli *”pakkopysäytys”*, joka johti päihteiden käytön loppumiseen, kun taas osa haastateltavista kertoo käyttäneensä päihteitä vielä vankilassaolon aikana. Tyypillistä kuitenkin oli, että vankilassaoloaika kuvataan prosessina, jonka aikana pohdittiin omaa suhdetta päihteiden käyttöön. Joillakin tämä tarkoitti myös päihteiden käytön lopettamista tuomion aikana ja erilaiseen ohjelmatoimintaan osallistumista.

Vankilassa tapahtuva päihdehoito ja siellä saavutetut päihteettömät päivät, jotka käynnistävät ajatteluprosesseja, tulevat haastatteluissa selkeänä esiin. Osalla haastateltavista olikin edellytetty vankilan päihdekursseja ennen koevapauteen pääsyä. Useat haastateltavat puhuvat päihdetyön kokonaisuudesta, johon sisältyy myös vankilassa tapahtuvaa ohjelmatoimintaa:

V: Sit mä rupesin selvittää, päihdetyöntekijän kans Vankilassa ja mun A-klinikkatyöntekijän kaa. Pyysin sitä tapaamaan ja, kysyin näistä mahol-

lisuuksista et, mul oli, ensimmäisen vaihtoehto koevapaus ja sitte jos ei niin avatalo. Sit pääsin. Kävin antiriippuvuudet Vankilassa ja Oiva-kurssin ja, sit pikku hiljaa sitä ruvettiin järjesteleen. (A/13.)

Päihdeohjelmien lisäksi myös muun ohjelmatoiminnan merkitys tuli esiin. Haastateltavat mainitsivat muun muassa ohjelmat Viisi keskustelua muutoksesta, Cognitive skills ja Suuttumuksen hallinta.

Joillakin haastateltavilla oli takanaan jo useita päihdehoitojaksoja ennen vankeutta ja valvottua koevapautta. Parhaassa tapauksessa nämä myös valmistavat elämänmuutokseen:

V: Kylhän se totta kai edellyttää omaa halua. Et haluaa oikeesti muutosta. Muuten siit ei oo mitään hyötyä. Mut et sä tietysti aina itte tiedä sitä mikä se on se halu. Ja monelle se, et enhän mäkään nyt oo ensimmäist kertaa täs et kylhän mäkin oon kaikennäkösii juttui kokeillu, kunnes oon nyt sit tullu tällaseen tilanteeseen et nyt on oikeesti se halu. (A/17.)

Haastateltava kuvaa omaa prosessiaan, joka on sisältänyt useita aiempia hoitokertoja, ennen kuin hän on päätenyt tilanteeseen, jossa hän oikeasti haluaa muutosta. Haastatteluhetkellä hän on ollut useita kuukausia raittiina intensiivisen päihdekuntoutuksen tukemana.

Haastateltavat pohtivat monipuolisesti hoito- ja muutosmotivaatiota, sekä oma-kohtaisesti että yleisemmin. Usealla haastateltavalla oli tavoitteena raitis elämä, tai ainakin esimerkiksi pääsy irti huumausaineiden käytöstä. Raitistumistavoitteen taustalla oli erilaisia tekijöitä, kuten halu elää pidempään ja halu nähdä lapsensa kasvu. Tai kuten eräs haastateltava arkisesti totesi: *”sen päivittäisen amfetamiinin käytön se on saatava pois, tai siitä ei oo mitään hyötyä.”* Haastateltavat puhuivat runsaasti tavoitteistaan ja niiden muuttumisesta prosessin aikana. Tavoitteiden pohtiminen ja niiden muuttuminen sekä muutosmotivaation herääminen voidaankin ymmärtää myös yhdeksi valvottuun koevapauteen liittyvän päihdehoidon keskeiseksi vaikutukseksi.

Haastateltavat suosittelivat valvotun koevapauden aikaista päihdekuntoutusta niille, jotka haluavat irti päihdeongelmastaan. Haastateltavat kuitenkin toivat esiin, että ihminen ei aina itse tunnista päihteiden ongelmakäyttöä tai haluaa voimakkaasti kieltää asian olemassaolon. Haastateltavat korostivat myös oman motivaation merkitystä päihdehoitoon hakeutumisessa.

V: No jos mä ajattelen itseni kaltaisia kavereita. Mä tiedän että täs ryhmässä esimerkiks tällä hetkellä ketkä on, tai mä tiedän pari ihmistä. Ne on ihan oikees paikassa, niil on samanlainen tausta, ne on samanikäisiä, vähän samanlainen elämäankaari ollu. Nyt on korkee aika. Tietysti kyl

mä kaikille suosittelen sitä, mut varsinkin semmosille ketkä rupee olee, mitenköhän mä nyt sanoisin sen, matkansa päässä tavallaan. Et jos oma halu on vaan niin sillon kannattaa aina satsata semmoseen kaveriin... Vaikka se ei kestäis ku kaks viikkoo tai kaks päivää tai kaks kuukautta mut, jokainen päivä minkä kaveri on selvin päin ja rikokseton, niin sil on parempi mahdollisuus tulevaisuudessa selvitä. (A/18.)

Asiakas kuvaa pitkällisen päihteiden käytön määrittämää elämäntilannetta sanoin ”matkansa päässä” ja korostaa, että lyhytkin raitis vaihe parantaa huomattavasti mahdollisuutta selvitä tulevaisuudesta, kunhan vaan siinä tuetaan.

Kaiken kaikkiaan asiakkaat kuvasivat valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen päätymistään monipuolisena prosessina, jossa myös erilaisilla sattumilla oli keskeinen merkitys. Motivaation syntyä kuvattiin vaihteittaisena prosessina, joka vasta prosessin kuluessa muuttui sisäiseksi muutoshaluksi. Keskeinen merkitys oli yksittäisillä työntekijöillä, jotka tukivat valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon hakeutumisessa, mutta myös vankeusaikaisilla ohjelmilla ja vertaistuellä. Joillakin haastatelluilla asiakkailla myös vankeusaikainen päihteettömyys loi maaperää motivaation synnylle.

5.4 Halu päästä pois vankilasta muutosprosessin lähtökohtana

Haastateltujen joukossa oli useita asiakkaita, joiden ensisijaisena tavoitteena ei ollut raitistuminen, vaan rangaistuksen aikaisen päihteettömyyden ja päihdehoitoon hakeutumisen motiivit olivat lähinnä käytännölliset. Vankilasta pois-pääseminen edellytti päihteettömyyttä. Päihdehoito hyväksyttiin sitten osana sitä ja katsottiin, että se on kuitenkin parempi vaihtoehto kuin ”istuu tuolla”. Myös heidän kohdallaan valvotun koevapauden aikainen päihdehoito näyttäytyi kuitenkin mielekkäänä ja tuloksellisena.

Esimerkiksi seuraavassa sitaatissa tulee esiin, että avovankilan päihdekontrolli ja pelko takaisin suljettuun vankilaan joutumisesta toimi päihteiden käyttöä ehkäisevänä tekijänä, vaikka henkilöllä itsellään ei ollut varsinaista halua raitistua:

V: Ei. Sillon ku mä olin tän viimesen tuomion ni mä käytin huumeita esimerkiksi koko ajan viel vankilassa. Sit just ennen kun mä pääsin, mä lopetin itse asiassa, kun mä pääsin avovankilaan, lopetin sit sen takii et koska tiesin että, et ehkä tarkoitus ei ollu viel sillon raitistua mut et kuitenkin kun niitä testejä et pidetään siel avovankilassa. Mut sit pikkuhiljaa ne asiat lähti menee sillee, et tässähän voi yrittääkin jotain muuta. Ja sit ku tuli tää päihdekuntoutus, ja koevapaus, niin sit mä päätin et mä en enää haluu

narkata enkä rosvota, et haluun muuttua... Joo siis, mul oli semmonen, mulle kuulu koevapauteen siihen suunnitelmaan et mä käyn ryhmissä. Ja kävin niitäkin ennen jo, et pääsin vankilasta lähinnä pois. Et se oli semmosta, pääsin siit vankilaympäristöstä pois. Mut mä en koe niitä ryhmiä mun kohdalla, mä en oo käyny sen jälkeen ryhmissä, se ei oo mulle ollu, et mul on niin voimakas halu muuttua vaan. Et ku aikasemmin elämässä oli sillee että, toivo lähinnä et kuolis pois. Ni nyt on tullu hirvee elämänhalu et ku sais elää mahdollisimman pitkään ja tehtyy täs yhteiskunnassa vielä, tai annettuu sen oman panoksen. (A/18.)

Vaikka raitistuminen ei ollutkaan vielä vankilassaoloaikana haastateltavan varsinainen tavoite, päihteettömät päivät avovankilassa käynnistivät ajatusprosessin, mikä johti muutoshaluun. Vankilassa alkanutta muutosprosessia tuki valvotun koevapauden aikainen tiivis päihdehoito. Asiakkaan elämähalu heräsi, eikä hän halunnut enää "narkata" tai "rosvota". Vähitellen syntyi myös halu osallistua yhteiskuntaan ja tehdä jotain tärkeää, ja niinpä hän oli haastatteluhetkellä ollut jo kolmisen vuotta raittiina.

Vaikka vankilasta poispääsy olisikin ollut päihdehoitoon menemisen keskeinen motiivi, motivaatio itsensä hoitamiseen ja halu muutokseen on voinut kehittyä hoidon aikana. Seuraavassa sitaatissa haastateltava kuvaa sitä, että aluksi hän halusi vain pois vankilasta ja päihdehoito kelpasi toimintavaltotteeseen. Aluksi tavoitteena oli valvotun koevapauden suorittaminen loppuun, mutta valvotun koevapauden ja päihdehoidon edetessä asiakas huomasi niiden hyötyjä. Päihteettömyys ja aikataulut tukivat perheeseen paluuta pidemmän tuomion jälkeen ja samalla haastateltava myös alkoi "ajattelemaan eri lailla":

V: No kyl se, totta kai neljä puol vuotta vankilas ni se on aika pitkä aika. Jokainen kuukaus mitä nopeempaa sä sielt pois pääset ni, kyllähän sen jokainen tervejärkinen vastaanottaa... Kyl sen jokainen vastaanottaa ja sitte, nyt jälkeenpäin on helppo ja hyvä sanoa et kyl se ihan älyttömän hyvä oli. Koska sen koevapausajan joutuu oleen kumminki selvin päin, ja himassa viettää yheksästä aamukuuteen ni siin oppi sitä kotielämää vähä eri lailla. Kun niit vastoinkäymisii kumminki tulee ihan kaikille. Se et niit joutu väkisinki käsitteen siinä ettei ollu, ei pystyny lähtee mihkään muualle. Se oli hyvä... Ei. Ja sitte kumminki ku ei, ei se ehkä mun kohalla ollu se pääpointti missään kuntoutuksessa. Se oli vaan se että pitää olla joku paikka, mikä on että...

K: ...Mikä tukee sua.

V: ...niin tai mikä kelpaa siihen toimintavaltotteeseen... No ei mul oikeen mitään muuta tavoitteita varmaan ollu kun pysyä koevapaudessa loppuun asti. Emmä tästä hakenu mitään sellasta parannusta tai mitään sellasta

koska, mä tiedän että, mä nyt oon niin paljo kumminki täs matkan varrel nähny kaikkennäköstä, et ei mua pysty kukaan muu muuttamaan yhtään mihkään. Ainoastaan tietysti, huomasin tässä et nyt keskustelujen kautta tulee hyviä neuvoja mitä voi soveltaa sitte omaan elämään. Ja oppii ehkä ajatteleen eri lailla... Tottakai se oli, tää on ihan uus juttu ja sillai, ku mul on tuo päihdehistoria aika kova ja niin pois päin. Nyt oli kuitenkin ensimmäinen tuomio et mä en käyttäny kamaa ollenkaan. (A/09.)

Yllä kommentoiva asiakas on osallistunut intensiiviseen avopäihdekuntoutukseen, mikä on vienyt hänen muutosprosessiaan eteenpäin. Vaikka haastateltava ei suoranaisesti mainitsekaan raitistumista tavoitteenaan, hän kuitenkin puhuu päihteettömänä olemisen hyvistä puolista. Hän kertoo myös jo vankilassa ollessaan toimineensa eri tavalla kuin aiemmin, olleensa päihteettömänä. Edelleen valvotun koevapauden liikkumisen rajoitukset näyttäytyvät sitaatissa myönteisessä valossa, sillä ne pakottavat oppimaan *"kotielämää vähän eri lailla"*.

Kaiken kaikkiaan siis aineistosta löytyy esimerkkejä siitä, että ulkoinen motivaatio on toiminut päihdekuntoutumisprosessia edistävänä tekijänä. Kun asiakas vankilasta pois päästääkseen ja sinne palaamista välttääkseen on sitoutunut päihteettömyyteen ja päihdehoitoon, tämä samalla on vienyt asiakkaan muutosprosessia eteenpäin. Asiakas on alkanut ajatella asioista uudella tavalla.

5.5 Valvotun koevapauden valvontakäytänteet

Haastateltavat puhuivat paljon koevapauden valvontakäytännöistä ja niiden merkityksestä. Asiakkaat olivat pääosin tyytyväisiä valvontaan. Erityisesti tuotiin esiin, että valvonta tukee myös päihdekuntoutumista. Toisaalta haastateltavien painotukset poikkesivat toisistaan. Erään haastateltavan mukaan valvonnan ainoa hyöty liittyi siihen, että *"ei nyt ihan niitä saunakaljoja ruvettu kiskomaan siinä"*. Toinen haastateltava kuvaa valvonnan hyötyjä hieman monipuolisemmin:

V: No kylhän siit on ollu hyötyy sillee että, että se, mä nyt, se liittyy lähinnä näihin huumeisiin et ne Avovankilassa käynnit, ne virtsatestit ja muut, niin kylhän ne pani miettimään, et mua kontrolloitiin koko ajan niin se oli ihan hyvä, ja mulle tavallaan annettiin kasvun mahdollisuus siin samalla. Et mä pohdin sitä vetämistä et nyt jos mä vedän niin mä palan, ja jos en mä vedä niin mul menee kaikki ihan ok. Ni sillee joo. (A/18.)

Sitaatissa tulee esiin päihdekuntoutumisen molemmat puolet: toisaalta kontrolli ja testaaminen tukivat päihteettömyyttä ja toisaalta samalla haastateltava sai itse mahdollisuuden kasvuun. Valvonnan myönteisistä vaikutuksista tuli esiin myös se, että se auttaa hoitoon sitoutumisessa. Lisäksi tuotiin esiin, että valvonta auttaa ehkäisemään rikollisuutta valvotun koevapauden aikana:

V: Se on aina semmonen, ihon taakse, siihen tottuu tietysti tottuuhan maailmassa kaikkeen mutta, se sillee, kun tietää, et tehdään koko aika sitä et ne pystyy sanomaan paikan ja ajan metrilleen, missä sä oot ollu. Se estää rikolliset teot tietysti erittäin tehokkaasti koska se on typeryyttä mennä ja, emmä ny, mä en kokenu niitä hirveen pahaks. Tietysti se on, se täytyy aina muistaa et on valvonnan alla ja, se jää ja, siinä tulee vähä niin ku Pavlovin koira kato semmone, samanlainen systeemi siinä että, sitä hyppii niin ku narussa ja, funtsaa niitä ja, se on semmosta. (A/06.)

Haastateltava kuvaa sitä, miten tietoisuus valvonnasta vaikuttaa. Sähköiseen paikannukseen liittyvä kiinnijäämisen pelko ehkäisee luonnollisesti rikollisen toiminnan varsin tehokkaasti, mutta samalla se herättää tunteen ulkoa ohjattavasta toiminnasta.

Tukipartion toimintaan oltiin myös pääosin tyytyväisiä. Toimintaa pidettiin asianmukaisena ja hienotunteisena. Haastattelujen antaman kuvan perusteella tukipartion toiminta näyttäytyi kuitenkin monissa tapauksissa kohtuullisen kapeana ja rajoittui pitkälti tilanteen tarkistamiseen ja päihteettömyyden varmistamiseen. Haastateltavien mukaan ”aika harvoin ne kyl mitään muuta tekee kun puhalluttaa ja juttelee hetken ja siinä se on”. Tukipartiokäyntien epäsäännöllisyyteen ja ennakoimattomuuteen liittyy aineiston perusteella joitakin haasteita. Osa käynneistä ajoittui asiakkaan kannalta varsin huonoihin ajankohtiin. Joissakin tapauksissa tarkistuskäyntejä tehtiin kesken hoidollisten ryhmien:

V: Ei joo ja kyl se tukipartiotoimintakin, kyl sekin on ihan täysin selvää tuol vankilassa. Kyl se tiedetään et ne koittaa saada, ne koittaa tehdä semmosii mahdollisimman tehokkaita iskuja niille. Ja sit just ne tulee tosi huonois paikois kaikki ja sit niille ei pysty sanoon mitään siitä. Et ne tulee kesken ryhmien ja tommosta. Niille ei vaan voi mitään. (A/17.)

Sitaatista tulee näkyviin myös hiljainen alistuminen valvontakäynteihin. Vaikka käyntien ajankohta on hoidollisessa mielessä huonosti valittu, haastateltava hyväksyy asian todeten, ettei sille voi mitään.

Perheellisillä vangeilla tukipartiokäynteihin liittyi myös pelkoja siitä, miten kontrollikäynnit vaikuttavat normaaliin perheen arkeen. Pelättiin, että näkyvät vierailut aiheuttaisivat leimautumista ja haittaa muille perheenjäsenille. Pelättiin muun muassa, että lapset joutuvat kiusatuksi koulussa, jos muut saavat tietää, että isä on ollut vankilassa. Vastaavaa pelkoa liittyi myös siihen, että jalkapanta aiheuttaa leimautumista. Esimerkiksi pohdittiin uimahallikäyntejä lapsen kanssa. Pelättiin, mitä ulkopuoliset ajattelevat lapsesta, kun huomaavat isän valvontalaitteen. Kaiken kaikkiaan jalkapantaa pidettiin kuitenkin asiaankuuluvana. Vaikka sen katsottiin jonkin verran häiritsevän arkea, sitä siedettiin koska ymmärrettiin kuitenkin oma rooli vankina:

V: No ei, kyllähän se panta tietysti aika häiritsevä on. Mut ei se, ei niistä nyt sen enempää. Ja mun mielestä se on vähän, toisaalta kun mähän olin sillon kumminki vanki. Toinen vaihtoehto ois ollu se että mä oisin ollu Vankilassa. (A/09.)

V: Joo. Ja, ei siel, alkuun se tietysti häiritse semmonen mötikkä jalassa mutta, siihen tottu nopeesti ja ei siit mitään haittaa. Tietysti jos oli, kesäaika ku oli ni, shortsit jalassa ni, jengi kysy et mikä sykemittari sul on nilkassa [naurua], tai mikä laite sul on nilkassa mä sanoin et nää on niit uusii sykemittareita. (A/18.)

Kysymyksiä herätti myös kaksinkertainen valvonta niiden osalta, jotka asuivat ympärivuorokautisessa päihdehoitoyksikössä. Kun päihdekuntoutus jo itsessään sisältää säännöllistä päihdeettömyyden testausta sekä erilaisia rajoituksia ja niiden valvontaa, rangaistukseen liittyvän valvonnan mielekkyys näyttäytyi kyseenalaisena. Samalla syntyy tunne epätasa-arvoisuudesta suhteessa niihin asiakkaisiin, joita koskevat vain yhdet säännöt ja yksinkertainen valvonta.

Aineiston perusteella myös valvottuun koevapauteen liittyviin vankilakäynteihin liittyy kehitettävää. Haastateltavien mukaan vankilakäynti sisälsi usein pelkäämistään testauksen ja se koettiin turhauttavaksi. Tilanne oli kuitenkin olennaisesti toinen niissä tapauksissa, joissa vankilakäyntiin liittyi myös tapaaminen oman työntekijän kanssa:

V: No yleensä jos Jonna on paikalla niin mä meen jutteleen, tai mul on yleensä ollu silleen et mä oon aina tunnin käyn jutteleen sen kaa kaikist viikon tapahtumist sun muista. Ja muutenkin. Ja sit siellä seulotaan jos siltä tuntuu... Niin silleen että yleensä, normaalisti nyt niinku se oli ihan hyvä et kun sinne asti mennään niin ottais nyt ne seulat ees sitten kun sinne asti mennään. Mä oon pari kertaa nyt käyny siel silleen että mä vaan käyn oikeesti kääntymäs siin tiskillä niin se on tosi turhauttavaa. Siin ei oo mitään järkeä. Ei ne ees kato suurin piirtein silmiin mua... Niin hirvee matka sinne ja sitten "terve", ja menoks... Et se on vähän semmonen turhauttava käynti et koska ne pystyy ihan samalla lailla sit kumminkin valvoo sitä tässä sitä. Tukipartio käy täällä ihan samal taval kun mitä joutuis juosta sinne. (A/12.)

Haastateltava tuo varovaisesti esiin työntekijöiden suhtautumisen ("Ei ne ees kato suurin piirtein silmiin mua"), mutta myös valvonnan kokonaissuunnittelun: tukipartion suorittama valvonta ja vankilakäynnit näyttäytyivät ikään kuin päällekkäisinä toimintoina.

Valvottuun koevapauteen liittyvän viikko-ohjelman ja mielekkään tekemisen positiivinen merkitys nousi useasta haastattelusta esille. Viikko-ohjelma tuo arkeen

säännönmukaisuutta ja rytmiä, mikä helpottaa siviiliin paluuta. Kuitenkin myös aikataululliset haasteet tulivat aineistosta selkeästi esiin. Joidenkin asiakkaiden oli vaikea muistaa valvontapuhelujen hoitaminen sovittuina aikoina tai pelättiin unohtamista.

V:... Mutta se mua häiritsi, et oli semmosta mikä häiritsi mua ni oli, et iltasin ku mä menin nukkumaan niin mä mietin valmiiks sitä et mun pitää soittaa aamulla, ja mä heräsin, se oli koko ajan semmosta kellon kyt-täämistä, et aamusin ku heräs ni koko ajan et paljon kello et mun pitää soittaa. (A/18.)

Myös kireät aikataulut toimeenpanosuunnitelmassa aiheuttivat joitakin ongelmia. Pelättiin aikataulujen unohtamista ja siitä tulevia seuraamusta, ja jopa mahdollista koevapauden keskeytymistä unohduksen seurauksena. Erityisen haasteellinen asia oli asiakkaille, jotka pitkään kestäneen päihdeongelman takia eivät olleet tottuneet säännöllisiin aikatauluihin. Eräs asiakas toi esiin, ettei olisi selvinnyt valvontaan liittyvistä aikatauluista, ellei olisi ympärivuorokautisessa päihdehoidossa. Ilman sitä selviytyminen koevapauden sääntöjen mukaisista velvoitteista ja päihteettömyydestä olisi vaarantunut. Edelleen kannettiin huolta siitä, että muistaa ladata akun. Myös aikataulujen muistamiseen kehitettiin erilaisia apuvälineitä, kuten kännykkähälytys.

Aineiston perusteella valvontaan liittyvissä käytännöissä oli epäyhtenäisyyttä. Haastateltavien kertomusten mukaan esimerkiksi rikkomusten seuraamukset vaihtelevat. Lisäksi lupamenettelyissä on haastateltavien kokemusten perusteella selkeitä eroja, esimerkiksi:

V: Et Vankila 1. on paljon tiukempi kun Vankila 2., et mun mielest ne lin-jaukset pitäis olla samat, et mun mielest se on väärin että ollaan samaa laitosta niin sanot-, tai samaa lafkaa ja sitten toinen talo on lepsumpi ja toinen talo kireempi. Et esimerkiksi täällä näin oli Vankila 2:sta paljon porukkaa niin niille riitti vaan et soittaa saman päivänä et "mul ois tos illalla fudisjuttu et voiks mennä vähän myöhemmin himaan" ja se oli ookoo, ja Vankila 1:llä ei mitään muutoksia, ei missään tiätsä ja vähän sitten muutenkin tuli, ei nyt tullu ongelmia mutta, yhen kerran kun sitten anoin viikonloppuna veljen toisen lapsen ristiäisiin niin ei sinnekään voinu myöntää sitä lupaa. (A/20.)

Kaiken kaikkiaan siis valvottuun koevapauteen sisältyvän valvonnan rooli näyt-täytyi kahtalaisena. Toisaalta se tuki kuntoutumista ja arjen elämään paluuta ja siihen suhtauduttiin positiivisesti. Toisaalta valvontaan sisältyi myös eriarvoi-suuden ja turhautumisen kokemuksia Voimakasta kritiikkiä valvontaa kohtaan ei kuitenkaan esitetty, vaan sen katsottiin ikään kuin kuuluvan asiaan, koska valvotun koevapauden aikana kuitenkin oltiin edelleen vankeja.

5.6 Valvotun koevapauden ja päihdehoidon vaikutuksia

Haastateltavat toivat monipuolisesti esiin valvotun koevapauden ja sen aikaisen päihdehoidon myönteisiä vaikutuksia. Päihteettömyyden ohella erityisesti käytännön arjen taitojen oppiminen ja vanhemmuuteen saatu tuki korostuivatkin aineistossa valvotun koevapauden ja siihen liittyvän päihdekuntoutuksen keskeisinä myönteisinä vaikutuksina. Muutamat haastateltavat puhuivat myös muun muassa työllistymisestä ja opiskelun aloittamisesta, joka oli päihteettömänä onnistunut. Päihteettömään arkeen oppiminen ei luonnollisesti ole ongelmaton, vaan siinä asiakas törmää myös monenlaisiin haasteisiin. Esimerkiksi paluu perhe-elämään vankilatuomion jälkeen ei aina suju toivotulla tavalla. Valvottuun koevapauteen kytketty työntekijöiden tuki koettiin myös tässä tärkeänä. Eräs haastateltava kuvasi prosessia seuraavasti:

V: Hmm. No kyl se ehkä, ois se varmaan ollu jos ei ollu tota koevapautta ollu koska moni asia on muuttunu. Nytki on toi työllistyminen ja kaikki toi, se on mennä älyttömän vaikeeks. Kaikki pankkitilien avaaminen, jos on luottotiedot mennä ni kaikki on mennä todella hankalaks. Ihan tommoset perusasiat, niistä on tehty mielettömän vaikeita... Joo, ja sitte, nyt tieteenki ku tos kotona ollu ni kyl tää on ehkä kumminki se paras vaihtoehto. Pikkuhiljaa lähtee miettimään ja rakentamaan, tulevaa ku se että jos tos nyt ois heti töihin lähteny tai jos, emmä tiijä. Mun kohalla ainaki voin sanoo että tää on ollu ihan loistava homma toi koevapaus... On täs ollu varmaan silleen et, osannu käsitellä noita perheasioita eri lailla. Just, vaimon reagoimisista siihen kun mä oon kotona ja lasten re-, moneenki asiaan on tästä ollu hyötyä. Ja just päihteitten käytöstä mitä ollaan keskusteltu, monessaki suhteessa on ollu hyötyä. Ja sitte, niin, monessa suhteessa. Ei mitään pahaa sanottavaa missään nimessä... Kyl mä oon onnistunu tossa että, just ehkä toi päihteitten käyttö on pysynyt aika hyvin lapsessa. Ja sitte muutenki, ehkä vähän tasottunu ihmisenä ettei enää, osaa suhtautua asioihin silleen että kyllä ne asiat järjestyy. Kaikkei ei tarvii lähtee aina heti hoitamaan itte... Nii just, ku siellä kumminki puhutaan niin paljo monesta eri asiasta, et ei se. Mut ehkä just, sanotaan että tossa yhteen väliin mulla oli mielessä että tietyt asiat pystyy ratkasemaan väkivallalla. Ehkä sieltä on saanu sellasii toisia näkökulmia siihen asiaan. Pitää yrittää antaa vaan asioitten olla, et ei tarvii välttämättä ihan joka asiasta välittää. Suhteuttaa niit asioita vähän erilailla... Nii mut oishan se varmaan muuttunu, just toi perhe-elämä ja muutenki, siviiliin kohtaaminen. Onhan se nyt selvä et, ihan eri lailla varmaan nyt on. Ja mä luulen että ois perhe-, perheen kanssa ois tullu ja vaimon kanssa ongelmia. Etenki just ku pitkäl tuomilla. Se on ihan eri asia sitte jos istuu vuoden tai puoli vuotta. Kyllähän ne perhekuviot menee sitte kumminki. Se parisuhteen rakentaminen, se

alkaa melkeen alusta. Vaikka meki sovittiin vaimon kanssa että mä en tuo mitään omia hyviä neuvoja ja sääntöjä kotiin, ni ainahan sä tuot jotain kumminki. Siinäähä sit ollu sovittelemista. (A/09.)

Edellä olleessa aineistositaatissa korostuu valvotun koevapauden ja siihen sisältyvien tukitoimien merkitys siviiliin paluun tukena. Haastateltava puhuu paljon perhe-elämän ja parisuhteen uudelleenrakentamisesta pitkän vankilatuomion jälkeen, ja tukitoimien merkityksestä tässä. Päihdehoito ja keskustelut päihteisiin liittyen ovat auttaneet ja haastateltava on saanut onnistumisen kokemuksia, koska päihteiden käyttö on pysynyt *"aika hyvin lapasessa"*. Lisäksi haastateltava puhuu raha-asoiden hoitoon ja työllistymiseen liittyvistä vaikeuksista. Hän on valvotun koevapauden aikana osallistunut myös väkivallan ehkäisyä tukevaan ohjelmaan ja se on tuonut hänelle uudenlaisia näkökulmia asioihin.

Edelleen useampi haastateltava toi esille, että raha-asiat ja totuttelu *"kitkuttaa muutamal satasella"* on yksi merkittävä haaste arjessa. Nähtiin myös, että suhde rahaan on voinut aiemmin määrittyä nimenomaan *"rikollisen maailman"* näkökulmasta. Kokonaisvaltaisessa muutosprosessissa yhdistyykin monet pienet arjen haasteet ja laajempi ajattelutavan muutos ja uusi osallisuuden kokemus.

Eräs haastatteluhetkellä kolme vuotta raittiina ollut haastateltava kuvaa sitä, että ennen valvottua koevapautta ja päihdehoitoa hän itse halusikin olla yhteiskunnan ulkopuolella ja toimi määrätietoisesti siten, ettei ilmoittanut asuinpaikkojaan eikä itse hoitanut asioitaan, vaan mieluummin pyrki aiheuttamaan tuhoa yhteiskunnalle:

V: Joo joo ja sit semmonen kaikki, mistä mä en ollu koskaan et mä oon halunnu elää tän yhteiskunnan ulkopuolella aina. Mä nyt voin sanoo tässä semmosenkin asian että, et ku mun piti jotain virastoasioita hoitaa, jotain fatta-asioita tai Kela-asioita, ni mä sanoin aina ku mä menin sinne että emmä osaa lukee enkä kirjottaa että, täyttäkää ne liput ja laput, mä en pysty siihen. Et kaikki asunnot mis mä asuin, tää parisuhdekin, emmä ollu kirjoilla koskaan siellä, et poliisi tietää mun olinpaikoista hyvin vähän. Mä tein ihan tietosia valintoja et mä en haluu kuuluu tähän yhteiskuntaan muuta ku sillä tavalla et mä teen tuhoo mahdollisimman paljon. Ja sitä tuli tehty ihan järkyttävästi. Nyt mä käyn läpi niitä asioita. Ne on mulle tosi vaikeita hyväksyy. (A/18.)

Haastateltavat toivat myös esille syyllisyyden ja häpeän tunteita menneisyyteensä tekoihin liittyen, joiden käsittely oli vaikeaa. Omien tunteiden läpikäynti edellytti raitista aikaa. Haastateltavat korostavat myös valvotun koevapauden merkitystä ja vaikutuksia vertaamalla sitä suunnittelemattomaan vapautumiseen, jossa vanki vapautuu *"muovikassit kainalossa siitä suoraan paikkakunnan viinakauppaan"* ja usein ilman asuntoa tai mitään kiinnekohtaa. Haastateltavat

kuvaavat, miten he aiemmin vapautuessaan menivät *"suoraan narkkaamaan tonne ja rosvoomaan takas"*. Valvottu koevapaus nähtiinkin erityisesti vapautumisen tukena.

Korostettiin myös syvempää ja ajallisesti pitkäkestoista muutosta. Elämäntavan muutosta pohdittiinkin arvomaailman muutoksen näkökulmasta. Tärkeänä nähtiin, että oma arvomaailma sopii yhteen *"siviilielämän"* kanssa. Myös rikollisen toiminnan taustalla olevien vaikuttimien purkaminen nähtiin tärkeänä, mikä edellytti myös henkilökohtaista nöyrytmistä:

V: Nii että se on se ihan ensimmäinen askel, ku lähetään siitä et myöntää sen, voimattomuus kamankäytön suhteen. Et ilman tukee ei selvi. Nää on sit ne, sieltä lähtee koko homma ja, sit se oman ylpeyden nieminen, mä olin tosi paha tyyppi hei, mä olin tosi ilkeä ja semmonen itsekeskeinen ja, kaiken säätäjä ja osaa ja perkeleen hallitsija. Mä en tiedä, mä en mee lupaamaan mitään. Mä oon tänään vaan selvin päin ja... Elämäntavanmuutos on se, se on se suurin ongelma onkin just tuo arvomaailman kans painiminen ja, se on se, mikä on kaikkein oleellisinta että imetään tuo arvomaailma tuolta kasvatustilasta ja vankiloista, ja sit niitten kans tapellaan ja noudatetaan semmosia arvoja mitkä ei oo realiteeteissa siviilielämään nähden. Se on oleellista, ja oleellista on se että kuinka pystytään niitten kanssa sitte, soveltamaan sitä arvomaailmaa tänne siviilielämään. Nyt NA:n kautta ja terapeutin kautta ja näitten kautta ni, mä oon hiljalleen purkanu sitä arvomaailmaa sieltä ja sit niitä kipeitä juttuja mitkä on ollu vaikuttavia tekijöitä rikokseen. Ja niit on ruvettu purkamaan ja, kyllä se, se on sanotaanko vasta et kolme vuotta menny ja se on hyvällä alulla voi sanoo näin, ei se oo missään tapauksessa vielä työstetty läheskään loppuun. (A/06.)

Muutostyöskentely nähtiin vaiheittaisena ja pitkäkestoisena, mihin valvottu koevapaus ja siihen liitetty päihdehoito on antanut alun. Tärkeänä nähtiin myös vertaisten ja päihdetyöntekijöiden tuki muutoksessa sekä avunpyytämisen taito, mikä kehittyi päihdehoidon myötä. Sitaatissa tulee näkyviin myös muutosprosessin hitaus. Haastateltava kokee, että ajattelun muutos on kolmen vuoden jälkeen vasta *"hyvällä alulla"*.

Haastateltavat tarkastelivat valvottua koevapautta päihdehoidossa myös uusintarikollisuuden näkökulmasta. He puhuivat siitä, että valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus antaa hyvän alun, ettei enää tarvitsisi joutua vankilaan. Haastateltavat toivat esille, että päihdeettömyyden ja uudenlaisen elämäntavan vaikutukset ovat olleet myös sosiaalisen verkoston näkökulmasta merkittävät. Sosiaalinen verkosto oli monilla muuttunut ja osalla lisääntynyt. Esimerkiksi NA-ryhmiin kiinnittyminen on tuonut paljon lisää uusia ystäviä.

Aineistossa sivuttiin myös päihdepalveluihin liittyvää alueellista epätasa-arvoa. Haastateltavilla oli kokemus siitä, että pääkaupunkiseudulla on palveluja valvottuun koevapauteen tuleville vangeille tarjolla ja päihdepalvelujakin on saatavilla monenlaisiin tarpeisiin. Huolissaan oltiin muun Suomen palvelutarjonnan yksipuolisuudesta.

Kaiken kaikkiaan haastateltavat toivat varsin yksimielisesti esiin valvotun koevapauden ja siihen sisältyvät päihdekuntoutuksen hyödyllisyyden. Vaikutukset näyttäytyivät moniulotteisina ja rikollisuudesta irrottautumisen ja päihteettömyyden ohella myös arjen taitojen, sosiaalisten suhteiden ja perhe-elämän uudelleen rakentamisen näkökulmat tulivat esiin. Erityisesti korostettiin valvotun koevapauden ja siihen liittyvän päihdehoidon tuottamia etuja suhteessa siihen, jos olisi vapautunut täysin ilman tukea. Toisaalta muutoksesta puhuttiin prosessuaalisesta näkökulmasta, sen vähittäisyyttä korostaen.

5.7 Koontia asiakashaastatteluista

Haastateltavat asiakkaat kuvasivat monipuolisesti kokemuksiaan valvotusta koevapaudesta ja sen prosessin eri vaiheista. Joistakin haasteista huolimatta valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdehoito koettiin varsin myönteisesti. Sen myönteiset vaikutukset liittyivät erityisesti arjen taitojen, perhe-elämän ja päihteettömyyden tukeen. Päihteettömyys antoi myös mahdollisuuden pohtia uudelleen omaa elämää, vanhemmuutta, kumppanuutta sekä arvoja ja tulevaisuutta.

Kuntoutusmotivaatio näyttäytyi aineistossa varsin kompleksisena. Toisaalta haastateltavat korostivat sen tärkeyttä päihdekuntoutumisen lähtökohtana. Toisaalta aineisto toi myös näkyviin tapauksia, joissa oma halu muutokseen on kasvanut pikkuhiljaa koevapauden ja päihdehoidon aikana. Myönteisiä vaikutuksia oli nähtävissä niilläkin vangeilla, jotka olivat ohjautuneet päihdehoitoon käytännön syistä, koska sitä oli edellytetty valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa. Haastateltavien joukossa oli useita henkilöitä, joilta puuttui muutosmotivaatio hoidon alkaessa tai ainakin suhtautuminen muutokseen oli ambivalentti, mutta tästä huolimatta päihdekuntoutuksesta oli alkanut jo pidempään kestänyt raittius. Tätä voidaan pitää osoituksena siitä, että ainakin joidenkin asiakkaiden kohdalla päihdekuntoutuksen ja koevapauden yhdistelmästä on ollut konkreettista hyötyä.

Haastateltavista seitsemän oli haastatteluhetkellä ollut vähintään useiden kuukausien ajan raittiina ja neljä vähintään vuoden. Heistä kaksi oli ollut valvotun koevapauden aikana laituskuntoutuksessa tai ympärivuorokautisessa päihdehoidon asumisyksikössä. Raitistuneista kolme oli osallistunut valvotun koevapauden aikana intensiiviseen päihdekuntoutukseen. Suppeutensa takia

aineisto ei luonnollisestikaan mahdollista eri hoitomuotojen vertailua, mutta näytteen valossa erityisesti intensiivisemmän päihdekuntoutuksen vahvuudet tulevat näkyviin. Toisaalta yksi haastateltavista oli kymmenien vuosien käytön jälkeen raitistunut valvotun koevapauden aikana A-klinikkakäyntien ja vertaistuen ansiosta. Niinpä myös oikea-aikainen vähemmän tiivis päihdekuntoutus saattaa joidenkin kohdalla olla muutosta tukevaa.

Aineisto tuo esiin joitakin kehittämiskohteita. Ensinnäkin tiedon saannissa oli selkeitä puutteita. Vankien oli ollut hankalaa saada tietoa valvotusta koevapaudesta ja siihen hakeutumisesta ja usein ainoana tietolähteenä toimivat toiset vangit. Haastateltavat toivoivatkin vankilan työntekijöiltä aktiivisempaa otetta tässä. Samaten työntekijöiltä kaivattiin enemmän tukea valmisteluprosessin eri vaiheissa. Nyt valmistelu jäi käytännössä pitkälti vangin omalle vastuulle.

Useat haastateltavat korostivat myös sitä, että eri vankiloiden käytännöt ovat erilaisia ja niitä tulisi yhdenmukaistaa. Huomattavia eroja liittyi muun muassa valvotun koevapauden valmisteluun, vaadittaviin toimintavelvoitteisiin ja valvontakäytänteisiin. Nykytilanteessa vangit ovatkin aineiston perusteella varsin erilaisessa asemassa keskenään riippuen vankilasta sekä siitä, kenen kanssa asioivat.

Myös valvottuun koevapauteen liittyvän valvonnan merkitys korostui. Haastateltavat suhtautuivat siihen pääosin myönteisesti, ja sen katsottiin tukevan kuntoutumista ja arjen elämään paluuta. Toisaalta ongelmakohtia liittyi muun muassa kaksinkertaiseen valvontaan, lupakäytäntöihin, liikkumarajoituksiin sekä tietyissä tapauksissa myös työntekijöiden hienotunteisuuden puutteeseen. Yhtenä mahdollisena kehittämissuuntana olisikin vankilakäyntien ja tukipartio-toiminnan kuntoutuksellisen työotteen vahvistaminen.

Mielenkiintoisena havaintona nousi esiin myös työntekijän persoonan sekä asiakas-työntekijäsuhteen keskeinen merkitys valvotun koevapauden valmistelussa sekä valvotun koevapauden aikaisessa tuessa. Haastateltavat puhuivat itselleen tärkeistä työntekijöistä arvostavasti ja henkilökohtaista läheisyyttä korostaen. Kuntoutuksen näkökulmasta persoonalliseen työotteeseen onkin syytä kiinnittää erityistä merkitystä sekä päihdehoitoyksiköissä että vankiloissa.

VI PÄIHDETYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPAUESTA

Päihdetyöntekijät pitivät valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämistä hyvänä mahdollisuutena. Erityisesti haastatteluissa korostui yhteistyön merkitys sekä koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen valmistelussa että hoitoprosessin aikana. Halua yhteistyöhön oli selvästi nähtävissä, mutta yhteistyö ei kuitenkaan näyttäytynyt täysin ongelmattomana. Haasteita liittyi muun muassa valmisteluvaiheeseen ja tiedon puutteeseen prosessin eri vaiheissa. Haastateltavat työntekijät pohtivat monipuolisesti muutosmotivaatiota. Samaten valvonnan, viikko-ohjelman ja liikkumisen rajoitusten merkitys sekä valvontakäytänteet herättivät paljon keskustelua.

6.1 Päihdekuntoutus valvotussa koevapaudessa hyvänä mahdollisuutena

Työntekijät pitivät valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämistä lähtökohtaisesti toimivana ratkaisuna. Haastateltavat kuvasivat monia valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämiseen liittyviä hyötyjä ja positiivisia vaikutuksia yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta.

Joidenkin asiakkaiden kohdalla se näyttäytyi jopa ainutkertaisena mahdollisuutena. Valvottu koevapaus toimii tukena hoitoon ohjautumisessa ja mahdollistaa sen, että päihdepalvelujen piiriin saadaan myös asiakkaita, joita ei tulisi muuten kohdattua:

V: Ei ehkä näitä ihmisiä saatais koskaan mihinkään mielenterveyspalveluihin tai A-klinikoille, ehkä 20–30:n vuoden kuluttua tai muuten... ei välttämättä nää vankilassa olevat ihmiset joilla on ammattitaitona myös vältellä ehkä osittain viranomaisia ja kontrollia ja ei, itse pitää pärjätä, apua ei pyydetä ja muuta niin ei heil oo mitään muuta paikkaa ku vankila tai tñ kaltaiset paikat, joissa me kohdataan näitä ihmisiä... Tätä on todella hyvä juttu. Voi olla monta mieltä että miksi ihmiset tulee koevapauteen ja onko se ensisijainen, niinku se että haluaa hoitaa päihdeongelmaa tai kuntoutua, mutta musta se ei oo olennainen kysymys kyllä siinä vaiheessa yhtään. Se on ainutlaatuinen mahollisuus. (T/15.)

Ei tietenkään ole täysin ongelmattonta, että valvottu koevapaus tuo päihdehoitoon myös asiakkaita, jotka eivät sinne muuten tulisi. Tällaiset asiakkaat eivät ole tottuneet puhumaan elämästään ja päihdeongelmastaan, ja tällöin asiakkaalta

edellytetään ”kuntoutuskulttuurin oppimista”. Tämä puolestaan on pitkällinen prosessi, jolloin haasteeksi nousee valvotun koevapauden lyhyt kesto. Näistä haasteista huolimatta valvottuun koevapauteen sisällytetty päihdekuntoutus on joka tapauksessa mahdollisuus hoitoon kiinnittymiseen ja muutokseen.

Haastateltavien kokemuksen mukaan valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistäminen tukee myös asteittaista vapautumista siten, että paluu siviiliin sekä mahdolliseen perhe-elämään helpottuvat. Samalla se vähentää vapautumisvaiheen ylilyöntejä. Hoitokontaktin, päihteettömyysvaatimuksen ja kontrollin ansiosta ”*tulee vähemmän vahinkoa siinä vapautumispäivässä*”.

Haastateltavat pitävät merkittävänä myös sitä, että valvotun koevapauden puitteet mahdollistavat päihdetyöntekijälle sellaisen roolin, jossa hän voi keskittyä luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentamiseen, eikä asiakas-työntekijäsuhde muodostu päihteettömyyden kontrolloinnin ympärille:

V: Mutta siis, en, ei mie varmaan muuta ku että miun mielestä tää on älyttömän toimiva malli. Et joku semmonen, se vahvistus mikä tulee sieltä vankilan suunnasta sen koevapauden muodosta tähän avokuntoutukseen ni se on jotenki tosi hyvä juttu... Se rakenne mikä siit koevapaudesta tulee niin tuo siihen jotain semmosta, jotain semmosta, ehkä semmost turvaa, tai jotain. En tiä voiks sitä nyt turvaks sanoo mut jotain semmosta kuitenkin. Ja sitten kun meidän ei tarvi täällä sitä mieltii, et se on ulkoistettu ja me voidaan keskittyä siihen luottamukseen ja, kiinnittymiseen. (T/14.)

Haastateltavat toivat esiin, että valvotun koevapauden edellyttämä päihteettömyys, sen kontrolli ja ehtojen rikkomisesta aiheutuvat tuntuvat seuraamukset luovat päihdehoitoon normaalista poikkeavan tilanteen. Päihdetyöntekijähaastattelujen perusteella valvottu koevapaus luo siis edellytyksiä kokonaisvaltaiselle päihdekuntoutukselle, jossa päihdetyöntekijän rooli liittyy tukeen ja luottamuksen rakentamiseen.

Haastateltavat korostivat, että valvottu koevapaus ja siihen sisältyvä päihdehoito mahdollistavat samanaikaisesti sekä arkielämän taitojen opettelu vankilan seinien ulkopuolella että päihdeongelman hoitamiseen. Mutta vaikka haastateltavat toivat esiin valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen hyödyllisyyden, he myös korostivat, että päihdehoidon onnistuneisuuden kriteerejä on hankala määritellä. Joskus keskeytynytkin hoito voi olla onnistunut, koska asiakas saa kokemusta siitä, ”*mitä se elämä voi olla ilman niit päihteitä*”. Keskeytynyt hoito voi tuottaa hyviä hoitokokemuksia ja madaltaa kynnystä hakea myöhemmin apua. Päihdetyöntekijät tarkastelivat muutosta ja päihdehoidon vaikutuksia prosessina, jossa muutos voi tapahtua pitkänkin ajan kuluttua:

V: Kauheen hankala on välillä määritellä sitä että mikä on hyvä hoito ja mikä on onnistunu kun ne on niin semmosii, subjektiivisii asioi ihmiselle. Et yhden mielestä yks juttu oli hyvä ja toisen mielestä toinen juttu hyvä ja mikä sit se tavoite siel on millonkin ollu, niin se semmonen niin ku joku kauniisti sanoo meille työntekijöille että kaikesta kohtaamisesta on se ollu missä päihdehuollon pistees tahansa, on ollu hyötyä, vaikka sillä hetkel ei suurempaa muutost oo tapahtunutkaan. Vaan se on kuitenkin yhtenä lisänä siel omas päänupissa ja jossain vaihees tulee sielt eri tapaa käyttöön, se hautoontuu siellä. (T/25.)

Aineistossa tulee siis näkyviin tiettyjä erityisvahvuuksia, joita liittyy valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämiseen. Ensinnäkin valvottu koevapaus mahdollistaa sen, että päihdekuntoutuksen piiriin saadaan asiakkaita, joita muuten ei tavoitettu. Toiseksi valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistäminen on osa asteittaisen vapautumisen prosessia, joka tukee vapautuvan vangin siviiliin paluuta. Kolmanneksi valvottuun koevapauteen liittyvä päihteettömyyden vaatimus ja sen kontrolli mahdollistavat sen, että päihdekuntoutuksessa on mahdollista keskittyä luottamuksen rakentamiseen ja asiakkaan tukemiseen, kun kontrollielementti on ulkoistettu. Valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen hyötyjä ja vaikuttavuutta ei voida arvioida pelkästään asiakkaan raitistumisen näkökulmasta, vaan vaikutusten arviointi edellyttää kokonaisvaltaista ja prosessuaalista näkökulmaa.

6.2 Valvottu koevapaus päihdehoidossa: valmisteluvaiheen yhteistyö

Haastateltavat puhuivat paljon valvotun koevapauden valmisteluvaiheesta ja siihen liittyvästä yhteistyöstä. Haastatteluissa korostui yhteissuunnittelun tärkeys sekä erilaiset kokemukset tiedonkulusta. Kokemukset valmisteluvaiheesta olivat vaihtelevia.

Suurella osalla haastateltavista oli kokemus, että yhteistyö koevapauden valmisteluvaiheessa oli hyvin vähäistä. Valmisteluvaiheen yhteistyön vähyyden ja tiedon puutteiden vuoksi vankiloissa tehdyissä päihdekuntoutuksen suunnitelmissa nähtiin kapeasti päihdepalveluiden tarjoamat mahdollisuudet asiakkaan auttamiseksi:

V: Niin, niin. Ja jos viel aattelee sitä että, joskus on ollu ihan ihmeissään siitä vangin taustasta minkälainen se on. Se et meille ei tuu tänne mitään, ei tiedetä muuta kun tyyliin nimi et tällönen henkilö on tulossa. Meillä on työryhmässä paljon osaamista, on perheterapeutteja, psykoterapeutteja,

koulutettua väkeä et pystyis tarjoamaan enemmänkin, kun vaan sitä motivoivaa keskustelua siihen päihteiden käyttöön liittyen. Et siinä mielessä on vähän hukkaankin heitettyä. (T/07.)

Sitaatissa tulee esiin, että puutteellisen yhteissuunnittelun takia asiakas ei välttämättä saa parasta mahdollista tukea. Kun päihdepalvelut eivät osallistu suunnitteluun, heidän tarjoamansa erityisosaaminen ei tule täysimääräisesti hyödynnettyä.

Osittain nämä valmisteluvaiheen yhteistyön ongelmat liittyvät palvelujärjestelmän rakenteisiin. Yhtenä haasteena esille nousi erityistyöntekijöiden asema palveluverkostossa. Järjestöjen tuottama päihdehoidon erityispalvelu ei välttämättä asetu saumattomaksi osaksi suunnitelmallista hoitoprosessia:

V: Se on ollu puhelinsoiton tai sen sähköpostin takana. Ei juuri muuta.

K: Ei mitään tapaamisia tai...

V: Ei. Tapaamiset ja nimenomaan se johtuu nyt tästä Paikkakunnan näkökulmasta, tapaamiset on hoitunu sit tän avohuollon, joka on siis kaupungin työntekijä, kaupungin sosiaalitoimen alanen työntekijä niin hän on ollut se aktiivinen, joka on käynyt siellä ja ollu verkostoissa. Ja mä oon tavallaan ollut erityistyöntekijä, jolle sitten on vaan ohjattu, mut hän on hoitanu tätä käytännön verkostoo. (T/21.)

Huomattavat erot valmisteluvaiheen yhteistyön laajuudessa selittyvät osin myös avokuntoutuksen ja laitospuolisen päihdekuntoutuksen erolla. Laitospuolisen päihdekuntoutuksen ja päihdehuollon asumispalvelujen edellyttämä maksusitoumus tekee ennakosuunnittelun käytännössä välttämättömäksi. Kaiken kaikkiaan maksusitoumusasia nousi aineistossa myös tärkeäksi kehittämiskohteeksi. Joissakin tapauksissa valmiit sopimukset kuntien ja päihdehoidon tarjoajan välillä helpottivat yhteistyötä, kun taas joissakin tapauksissa neuvotteluja maksusitoumuksesta luonnehdittiin myös "aikamoiseksi säätämiseksi" tai "kädenväännöksi". Tilannetta hankaloittaa edelleen se, että vastuujaako vankiloiden, kunnan ja ulkoistettujen päihdepalvelujen välillä saattaa olla epäselvä:

V: Siis lähinnä vaikeutena saada maksusitoumuksia, et ulkopaikkakuntalaiset ei meille pääse vaikka vois olla helppo käydä myöskin täällä. Mutta varsinkin sitten jos puhutaan niistä laitospuolisuudesta niin alkaa se kädenvääntö että, kuka maksaa ja mitä maksaa. Ja kun meil on kuitenkin avokuntoutus se ensisijainen, niin sit jos sitä yhteistyötä ei oo tehty ja sit vaan pyydetään maksusitoumusta niin se on aika ymmärrettävää ettei me nyt kauheen myönteisesti ajatella, et siel on vaan jonkun niminen ihminen joka kaipaa maksusitoumusta... Niin se on harmi kun sit

kuitenkin, jos mä aattelen ihan kaikkia asiakkaitani tässä elämän aikana niin, et kuitenkin se vankeusjakso on monelle ollu semmonen herättävä tekijä. Et siinä vaikka olisit kymmenettä kertaa istumassa niin siinä kohtaa voi tapahtua se, oikeesti semmonen lii kahdus ja tavallaan sit on hullua et se kohta heitetään hukkaan tässä kun tapellaan siitä et kuka maksaa ja [naurahtaa], minne pitää ensin mennä ja kenen vastuulle kuuluu. (T/07.)

Sitaatissa kuvataan tilannetta, jossa maksusitoumusprosessia hankaloittaa se, että hoidontarpeen arviointia ja hoidon valmistelua ei ole tehty yhdessä, vaan vankilasta tulee vain toive myöntää maksusitoumus ”jonkun nimiselle ihmiselle”. Yhteissuunnittelua voidaanakin pitää perusteltuna sekä maksusitoumusten sujuvan järjestelyn kannalta että myös päihdehoidon sisältöjen suunnittelun näkökulmasta. Valvotun koevapauden ja siihen sisältyvän päihdehoidon yhteissuunnittelu mahdollistaa myös arvioinnin siitä, onko suunniteltu hoitomuoto sopiva asiakkaan tarpeita ajatellen. Päihdehoitopaikan soveltuvuuden lisäksi haluttiin tarkastella ja arvioida myös hoitomotivaatiota ennen koevapauden ja päihdehoidon alkamista. Tämä olikin yksi kohde, jossa päihdehoitopaikkojen työntekijät haluaisivat tehdä enemmän yhteistyötä koevapauden valmisteluvaiheessa:

V: Meil on arviointihaastattelut ja arvioidaan sitä motivaation tasoo, ja sitä soveltuvuutta just tänne meille. Ja näin... Nimenomaan et miten se arviointi tapahtuu ja kuka sen tekee ja se on sit aina että me, jos ajatellaan meitä niin kyllä me halutaan olla mahdollisimman paljon aina mukana siinä. (T/11.)

Toisaalta aineistossa oli myös esimerkkejä siitä, että yhteistyötä tehdään runsaasti ja yhteistyön tavat ovat vakiintuneet. Myös seuraavassa sitaatissa kuvataan monipuolisesti valmisteluvaiheen yhteistyötä ja siihen liittyviä ennakkoneuvotteluja:

V: Mut et se prosessi eteni tästä alkuperäsestä nii et kaikki on tiedustellu ensin tavalla tai toisella, että onko ylipäänsä mahollista, ja sitten on pidetty ennakkoneuvotteluja. Muistaakseni kahessa tai kolmessa tapauksessa videoteitse, varmaan kahessa videoteitse, ja kahessa sitten puhelimella. Ja sitten on käyny myöskin vankilasta delegaatio etukäteen neuvottelemassa. Ja sit kotikuntahan tähän on kytketty mukaan, ja sieltä on saatu luvat, tai varmistus sille maksulle, ja ennen kaikkee sit ennen tämmösen jakson alottamista niin nää reunaehdot, mitä koevapauden suorittamiseen liittyy, niin ku liikkumisrajoitukset, maholliset tekniset välineet, niin ku valvontapuhelin ja ne, ne on sitten sovittu niin pilkulleen ku pystyy sopimaan siinä kohtaa. (T/02.)

Sitaatissa kuvataan valmisteluprosessia, jossa päihdehoidon ja vankiloiden yhteissuunnittelussa hyödynnetään myös videoneuvottelumahdollisuutta. Edelleen hoidon rahoituksen ja jatkohoidon varmistamiseksi neuvotteluihin otetaan mukaan vangin kotikunnan edustaja. Asiakashaastattelujen tavoin myös työntekijähaastatteluissa tuli esiin työntekijöiden persoonan merkitys yhteistyön näkökulmasta. Yhteistyötä on olennaisesti helpompi tehdä, kun ihminen on tuttu ja molemminpuolinen luottamus vallitsee.

Valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon valmisteluvaiheen yhteistyössä korostettiin myös vankien osallisuuden merkitystä. Työntekijöiden asettamien tavoitteiden sijasta kaivattiin tietoa vankien omista tavoitteista sekä vangin omaa ennakkoyhteydenottoa:

V: Mut et kyl, ehkä ite toivoisin että sillä asiakkaalla olis enemmän itellä mahdollisuutta vaikka soitella ja kysellä, ja kertoo ite itestään. Et mä en tiedä, must tuntuu et se voi olla vähän semmonen vankilakulttuuriinki liittyvä asia et sil ei välttämättä oo kauheesti, tai sitä osallisuutta sillä vangilla siinä. Vaan että se on sit, vähän semmonen, että sinut nyt siirretään sinne ja piste. (T/05.)

Haastateltava pohti myös sitä, liittyykö asiakkaan osallisuuden puute nimenomaan vankilakulttuuriin. Toisaalta työntekijöiden kokemukset olivat keskenään erilaisia, ja yhteistyötä saatettiin tehdä tiiviistikin ja tavata tulevaa asiakasta ennen koevapauden alkamista:

V: Useimmiten vanki itse kysyy et onko mahdollisuutta tulla ja, sitten varattu aikaa haastatteluun. Ihan kaikki asiakkaat tulee haastattelun kautta et sieltä myöski tulee vartijan kanssa, käymään haastattelusta tai sitten jos on, lomalla tai muuta niin, jättää sit siihen. Mut aika usein on vartijan kanssa tultu. (T/16.)

Useampi haastateltava toikin kehittämissuhteuksena esille valvotun koevapauden valmisteluvaiheen yhteistyön tiivistämisen esimerkiksi ennakkoneuvotteluja lisäämällä ja siten, että myös asiakas on keskusteluissa osallisena. Haastateltavat korostivat, että työskentelyprosessi lähtisi liikkeelle nopeammin ja hoito-muotojen valinta vastaisi paremmin asiakkaan tarpeita, mikäli työntekijällä olisi enemmän taustatietoa asiakkaasta.

Haastateltavien kokemukset valmisteluvaiheen yhteistyöstä vankiloiden kanssa olivat keskenään erilaisia, mutta kokonaisuutenaan tarkasteltuna haastateltavat toivat esiin, että valmisteluvaiheen yhteistyössä on paljon kehitettävää. Erityisesti korostettiin valmisteluvaiheen yhteistapaamisten ja tiedonkulun merkitystä. Myös asiakkaan omaa osallisuutta valmisteluvaiheessa pidettiin keskeisenä. Kaiken kaikkiaan avokuntoutuksessa ja laitoshuolitoisessa päihdekuntoutuksessa

työskentelevien kokemukset yhteistyöstä olivat kuitenkin erilaisia. Laitosmuotoisen yhteistyön osalta maksusitoumukset pakottivat valmisteluvaiheen yhteissuunnitteluun, kun taas esimerkiksi A-klinikoiden yhteissuunnittelu on paikoin täysin olematonta. Toisaalta yhteistyön tekemisen näkökulmasta työntekijöiden persoonan ja yhteistyön ajallisen keston merkitys tuli aineistossa esiin. Ja kun työntekijät olivat keskenään tuttuja ja heillä oli aiempaa kokemusta yhteistyöstä, myös luottamuksellinen yhteistyö uusien asiakkaiden kohdalla oli helpompaa.

6.3 Tiedon puutteet ja toimintakulttuurien erot yhteistyön haasteina

Haastattelujen perustella valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen valmisteluun liittyvien yhteistyön puutteiden taustalla on edellä kuvattujen palvelujärjestelmän haasteiden ohella erityisesti kaksi keskeistä tekijää: tiedon puutteet sekä toisaalta toimintakulttuurien erot.

Työntekijät toivat esiin erilaisia valvottuun koevapauteen liittyviä tiedon puutteita. Erilaiset uskomukset aiheuttavat epäselvyyksiä ja myös pelkoa. Haastateltavat toivoivat myös tietojen päivittämistä koevapauden ehdoista ja vankiloiden odotuksista:

V: Mut ehkä enemmän jotenki sen kertaamista, ku niit tulee kuitenkin niin harvoin, et sit se on joutuu aina jotenki vähän miettimään sitä et miten tämä homma nyt menikään tämän ryhmän kohdalla. Et tulis simmonen jotenki vähän koottu info sielt vankilasta käsin siitä et, liittyykö tähän jotakin erityistä just nimenomaan niit kriteereitä ja velvotteit mut ilmeisesti niit ei oikee oo ku kait ne nyt muuten tulis samal taval kun, aikoinaan niis yhdyskuntapalvelu... jutuissa. Et se oli tavallaa, siin jotenki selvemmin tiesi sen, et mitä odotettiin. Mut tos ei tiedetty, tos ei oo sitä, et siin jätetään se, vapaus toisaalta hoitopaikalle miettii se sisältö. Et eihän se huono asia ole se on vaan lähtökohtana toinen. (T/24.)

Sitaatissa haastateltava toivoo vankiloiden taholta koottua infoa ja erityisesti tietoa siitä, mitä päihdepalveluilta odotetaan valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden kohdalla. Haastattelujen perusteella päihdetyöntekijöiden keskuudessa liikkuu ajatuksia siitä, että ”ei se oo vankilan tehtävä hoitaa sitä päihdekuntoutusta”. Myös valvottuun koevapauteen liittyvä käsitteistö oli osalle työntekijöistä vieras, mikä vaikuttaa yhteistyöhön sekä koevapaudessa olevien asiakkaiden kohtaamiseen. Useat päihdetyöntekijät puhuivat sekaisin valvotusta koevapaudesta, valvontarangaistuksesta ja jopa yhdyskuntapalvelusta.

Useat haastateltavat puhuivat yhteistyön puuttumisesta vankiloiden kanssa. Esimerkiksi seuraavassa aineisto-otteessa korostetaan, etteivät päihdepalveluiden työntekijätkään ole ottaneet aktiivista roolia yhteistyön rakentamiseksi:

V: Niin. Mä en oikeestaan tiedä mistä se on lähtösin et se yhteistyö on niin olematonta. Ei täältä juurikaan, ei myöskään me olla sinne päin yhteydessä sillä tavalla että lähettäis sitä kehittään eteenpäin. Mut mun täytyy kyl sanoo et se aika kun mä oon ollu vankilan puolella niin mä muistan et se käsitys A-klinikasta oli, aivan erilainen kun mitä nyt on huomannu taas kun on tällä puolella. Et myöskin se, omakin ajatus sillon oli että, mitä siitä on hyötyä et siellä käy kerran kuussa kertomassa kuulumisia [nauraa], kun ei tajunnu mitä täällä oikeesti tehdään mut se oli se mitä oli välittyny, taas muiden vankien kokemana. Että se on ihan tarpeetonta ja turhaa. (T/07.)

Esille tulee se, että yhteistyön puuttumiseen liittyy myös tietämättömyys toisen tahon tehtävistä, ja jopa toisen toiminnan arvostuksen puute. Keskinäisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön puuttuessa käsitys yhteistyökumppanista oli rakentunut yksittäisten vankien puheiden pohjalta.

Työntekijät toivat myös esille, että yhteistyön esteet eivät niinkään ole seuraamusjärjestelmässä tai lainsäädännössä sinänsä, vaan haasteita luovat enemmänkin erilaiset työn tekemisen kulttuurit ja käytänteet. Haastateltavat pohtivat yhteistyötä ja esiin tuotiin erot ihmiskäsityksessä:

V: [mieltii 11 s] No jotenki ehkä, ne oli vähä sellasia sekä-että-juttuja, et ylipäättänsä kommunikaatio varmaan ja informaation kulku oli, joiltain osin toimivaa ja joiltain osin ei. Mutta mä katson että se on ehkä jopa enemmän ihan, melkein kiinni siitä että, [naurahtaa] ketkä keskusteli keskenään. Ihan melkeen työntekijätasolla näin vois melkeen sanoa. Et se oli. Ja nää alkupalaverit oli ihan, OK ja niis ei ollu mitään koskaan. Tai kummassakaan, ei siin ollu mitään muuta. Mutta sitten, tietenki jotenki ehkä se et vankila ajattelee asiasta vähän eri lailla kun, me ajateltiin. Ja jotenkin että, niin. No joo. Ja niitten sulaminen yhteen sitte et miten tää nyt saadaan. Ja se sit sulautu yhteen jos, oli oikeet ihmiset puhelimien toisessa päässä.

K: Mistä sä aattelet et se erilainen ajattelutapa tulee? Mistä se on lähtösin?

V: [mieltii 6 s] No mä aattelen että, se on lähtösin siitä miten... [mieltii 5 s] me ehkä aatellaan täällä noi, en tiä siis voisko sit. Tää voi kuulostaa vähä kauheelta mut [naurahtaa] jotenki ehkä ihmiskäsityksestä ehkä. Et miten me uskotaan ehkä, eri lailla ihmiseen ja siihen. [mieltii 7 s] Tai työtavat on erilaiset... Se vankilakulttuuri on erilainen tai tietynlainen ja sellanen. Niin ehkä se sieltä sitte. (T/11.)

Tässä aineisto-otteessa haastateltava miettii pitkään, miten kritiikin esittää. Tämä sanojen huolellinen asettelu näkyy aineistossa myös laajemmin. Työntekijät olivat varovaisia esittämään kriittisiä näkökulmia vankiloiden käytännöistä ja yhteistyöstä. Varovaisuuden taustalla saattaa olla halu rakentaa myönteistä yhteistyöilmapiiriä, mutta myös pelko siitä, että yhteistyö häiriintyisi liiallisen kritiikin takia.

Päihdetyöntekijät kertoivat, etteivät saa etukäteen välttämättä muuta tietoa koevapauden tulevasta kuin *”nimi, henkilötunnus parhaassa tapauksessa”*. Yhtenä haasteena on valmistelun etenemistä koskeva avoimuuden puute:

V: No varmaan se avoimuus on sit kyllä toinen että, että kun meillekään ei kerrota että miten ne menee ne koevapausvalmistelut tai missä vaiheessa ne on, ja mikä siellä niinku... Ja sit jos meillekin kerrotaan niin sitten ei ainakaan saa missään tapauksessa sanoa vangille vaikka jotain semmosta että ”tässä nyt tulee vielä kestäämään pitkän aikaa”. Ku sit ite tykkäis kuitenkin semmosesta että kaikki olis mahdollisimman auki... Et jos tässä kestää vielä pitkä aika niin voihan sen sanoa että ”myö halutaan kattoo et sä pärjää että kahen kuukauden päästä vasta pääset, tai että voit edes ajatella” eikä sillai että odotutetaan ja semmost. Se ei tunnu hyvältä. (T/14.)

Toimintakulttuuri, jossa asioita salataan toiselta osapuolelta ja erityisesti asiakkaalta, on lähtökohtaisesti sosiaali- ja terveyspalveluille vieras. Ja se aiheuttaa omat haasteensa myös yhteistyölle.

Kaiken kaikkiaan haastateltavat puhuivat yhteistyöstä ja sen haasteista varsin paljon. Yleisen tason yhteistyötä koskeva puhe kytkeytyi ensinnäkin valvottua koevapautta koskeviin yleisiin tietoihin. Tiedon puutteet ja jopa väärät käsitykset vaikeuttivat osaltaan yhteistyötä. Tietämättömyyttä ja epäselvyyksiä liittyy aineiston perusteella myös vastuiden jakoon ja tehtäviin. Edelleen yhteistyön ajoittaista haasteellisuutta pohdittiin erilaisten toimintakulttuurien näkökulmasta.

6.4 Valvottu koevapaus päihdehoidossa ja muutostymotivaatio

Haastatteluissa päihdetyöntekijät puhuivat paljon ja keskenään myös osin ristiriitaisesti hoitomotivaatiosta. Osa haastateltavista toi esiin, että halu muutokseen on päihdehoidon keskeinen lähtökohta. Korostettiin, että päihdehoito ei voi olla pelkästään *”lusimista”*, johon tullaan, koska se on suljettua vankilaa

helpompaa tai mukavampaa. Esimerkiksi seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava korostaa, että asia tulisi ottaa huomioon jo hoitopaikkaa valittaessa, mikä käytännössä edellyttää valmisteluvaiheen yhteistyötä:

V: Mä aattelen et täytyy olla kuitenki aika, motivoitunu siihen tai tietonen siitä omasta päihdeongelmasta. Et sillon mä en usko että täst jaksosta hyöttyy yhtään mitään, päinvastoin siit voi olla muulle yhteisölle haittaa jos tulee suorittaa sitä vaan sil lusimismeiningillä ja semmosella, et on pakko olla täällä. Et kyl, täytyy olla sillai motivaatio siihen. Toi on myöski sen verran vaativa hoitomal-, tai hoitomuoto että, kyl se vaatii siltä asiakkaalta omaa aktiivisuutta tai semmost omaa panosta siihen juttuun... Muilla asiakkailta ehkä, ketä meille muuten tulee ni, mä aattelen et ei sitä motivaatioo nyt välttämättä niin älyttömän paljon tarvii olla. Et sitä voi myös tulla ikään kun saamaan sitä, kasvattamaan sitä motivaatioo. Mut että kyl mä aattelen et koevapausvangan kohalla siin on niin isosta prosessista kysymys että, ja jotenki toivois että se asiakas sais sen onnistumisen kokemuksen täst jaksosta. Niin sillon mä aattelen et olis hyvä et sil olis jo valmiiks sitä motivaatioo. (T/05.)

Edellä olleessa aineisto-otteessa tuodaan esiin hoidollisen yhteisön näkökulman huomioiminen. Erityisesti yhteisöhoidon näkökulmasta motivoitumaton valvottua koevapautta suorittava asiakas voikin olla myös haaste. Mielenkiintoista on, että haastateltava edellytti valvotussa koevapaudessa olevalta asiakkaalta vahvempaa muutosmotivaatiota kuin muilta asiakkailta, joilla motivaatiota ”ei välttämättä niin älyttömän paljon tarvii olla”.

Osa haastateltavista puolestaan toi esiin, ettei halu muutokseen ole välttämättä hoitoon tulon edellytys, vaan hoitokäytänteisiin sitoutuminen riittää. Valvotun koevapauden nähtiin myös vaikuttavan päihdekuntoutusmotivaatioon rakentavasti ja tehokkaasti. Sillä, että motivaatio päihdehoitoon lähtemiseen voi olla ulkoinen, ei nähty olevan haitallista vaikutusta. Päinvastoin korostettiin, että valvottu koevapaus on tehokas keino saada ihminen pysähtymään ja miettimään asioita.

Haastateltavat totesivat, että useimmilla asiakkaista on halu viedä koevapaus onnistuneesti päätökseen. On mahdollista, että samalla myös asiakkaan muutosmotivaatio kasvaa:

V: No kyl se miun mielest aika hyvä semmonen, tuki on siinä joo. Et en mie tiä siihen motivaatioon, kyllä siinä varmaan on motivaatioo onnistua että ei tarvii mennä takas sinne kivitaloon, ni ainakin sen koevapauden aikana. Ja sit se voi olla tavallaan riittävä aika siihen et se motivaatio on kasvanu niin suureks että sitä pystyy koittamaan sen, tuen tai tota sen pakon jälkeenkin vielä. (T/14.)

Osa haastateltavista korosti, että muutosmotivaatio syntyy usein vasta hoidon aikana. Toisaalta erityisesti hoidollisen yhteisön näkökulmasta tähän liittyy kuitenkin myös riskinsä. Motivoitumattoman asiakkaan käytös voi heijastua koko yhteisöön:

V: En tiedä, toisaalta sitä että, sit jos ihminen on motivoitunut, niin tää on hirmu hienokin juttu. Nythän meillä tällä hetkellä parhaillaan on. Et sillon haluaa käydä myös hoidon loppuun, on ymmärrys tulee et on kyse koko elämästä. Ja tähän Hoitopaikan hoitoon tullessahan ei vaadita sitä, että täytyis olla motivoitunut, et se motivaatio monesti kyllä herää, myöskin tässä näin. Mutta on myös niitä, aika hurjakin kokemus siitä kuinka, tuli immeinen joka ajatteli vaan hän voi pelata tavallaan ja, siinä tais mennä aika, suurin osa yhteisöstä sitten niin että täällä tuli, toi huumeita ja, se tuli sitten tänne näin se retkahdus. (T/16.)

Haastateltava kuvaa edellä olevaa asiakastapausta korostaen, että se oli vain "feikkijuttu" ja asiakas tuli "ketunhantä kainalossa".

Haastateltavat puhuivat motivaation merkityksestä keskenään varsin erilaisin painotuksin. Osa haastateltavista piti tärkeänä, että asiakkaalla on olemassa muutosmotivaatio jo hoitoon tullessa. Osa toi esiin, että hoitoon sitoutuminen riittää. Osa taas korosti, että motivaatio voi kehittyä myös hoidon kuluessa, eikä sitä tarvitse etukäteen edellyttää. Motivaation merkitystä arvioitiin paitsi päihdekuntoutujan niin myös hoitoyhteisön näkökulmasta. Kaikin kaikkiaan aineistossa tulee esiin, että kysymys motivaatiosta on päihdetyöntekijöille keskeinen ammatillinen kiistakysymys.

6.5 Valvontakäytänteet ja kontrolli päihdetyöntekijöiden näkökulmasta

Haastateltavat toivat esille myös vankiloiden valvontakäytänteisiin sekä valvotun koevapauteen liittyviin viikko-ohjelmiin ja liikkumisen rajoituksiin liittyviä kokemuksiaan. Päihdetyöntekijät kokivat, että valvotun koevapauden aikaiset rajoitteet ja valvonta ovat hyvä tuki rikoksettomuudelle ja päihdeettömyydelle. Osalle työntekijöistä valvontakäytännöt olivat kuitenkin epäselviä, samoin kuin se, mitä ne edellyttävät päihdehoitoyksiköltä.

Tukipartioiden toimintaan oltiin pääsääntöisesti tyytyväisiä, joskin niiden rooli näyttäytyi monille haastateltavista etäisenä. Toisaalta tukipartion kanssa olisi myös ollut halukkuutta tehdä enemmän yhteistyötä:

V: Ehkä mä oisin kaivannu, joka itelläki oli mieles siin vähän et kysyt kuinka siel niis työvelvotteis ku se nyt oli siinä ihan lähellä, mää tiesin sen paikan missä hän käy, toki sit hänen kanssaan keskusteltiin kuinka on menny, mitä hän on tykänny ja onks se palvellu häntä vai onks se ollu turhauttava ja kaikkii tällasii. Ehkä mä oisin sinne päin kaivannu jonkin näköstä yhteistyötä, ja miks ei tän partionki kanssa ku se tuli vaan ihan puskist yllättäen et ahaa, teil on käyny joku partio ja et miks ei nyt samal reissulla [naurahtaa] tavallaan ottaneet aikaa ja käyneet tutustumassa siihen työntekijään, jol on kuitenkin aikamoinen velvot hoitaa sitä asiaa. (T/21.)

Vaikka tukipartioihin suhtauduttiin pääosin myönteisesti, niiden toiminta ei kuitenkaan näyttäytynyt täysin ongelmattomana. Toisinaan niiden käynnit ajoittuivat hoidollisen viikko-ohjelman näkökulmasta hankaliin kohtiin, kuten esimerkiksi hoidollisten ryhmien aikaan. Haastatteluissa nousi esille myös hienotunteisuus. Haastateltavat kuvasivat esimerkiksi tapausta, jossa tukipartio oli toteuttanut käynnin asiakkaan kotiin virkavaatteissa, mikä oli aiheuttanut hämmennystä koevapaudessa olevalle henkilölle sekä hänen perheelleen.

Päihdetyöntekijät ihmettelivät myös jonkin verran kaksinkertaista valvontaa ympärivuorokautisissa asumisyhteisöissä ja laitoshoidossa. Se herätti tunteen luottamuksen puutteesta:

V: Niin. Ja meiän ei sit kuitenkaan kun, sit taas ite... meil on kuitenkin niin, suhteellisen isot vaatimukset tässä [naurahtaa] meiän tässä asumisyhteisössä siitä että kaikki tietää kyllä varmastikin lähestulkoon koko ajan missä toinen, liikkuu. Niin se ehkä. Vähän tuli semmosia fiiliksiä aina välillä että vähä meitä aliarvioidaan [naurahtaa] meiän kykyä. Tai ei uskota että, me nyt oikeesti tiedettäis tai et yhteisö tietää missä, yhteisön jäsen liikkuu. (T/11.)

Valvottuun koevapauteen liittyvään viikko-ohjelmaan sisältyvien aikataulujen suhteen aineistosta tuli esille, että aikataulujen pitäminen oli monelle asiakkaalle haasteellista. Erityisesti tiettyyn kellonaikaan vankilaan soittamisen muistaminen oli työntekijöiden kokemuksen mukaan osalle asiakkaista vaikeaa. Joillekin asiakkaista toimeenpanosuunnitelman aikataulutus oli tehty niin tiukaksi, että asiakas saattoi joutua vaikeaan tilanteeseen aikataulujen joustamattomuuden vuoksi. Erityisen haasteellisina pidettiin iltaan sijoittuvia vertaistukiryhmiä.

Myös liikkuma-alueissa ja niitä koskevissa poikkeusluvuissa on haastattelujen perusteella vaihtelevia käytäntöjä. Joissakin tapauksissa poikkeuksista on mahdollista sopia joustavasti, kunhan on järkevät perusteet. Toisissa tapauksissa asia on huomattavasti haasteellisempaa, mikä sai erään haastateltavan tote-

amaankin, että *"mie en oo ihan perillä tässä, että mikä siin on niin järjettömän vaikeeta välillä"*. Kyse on paitsi tiedon puutteesta, myös periaatteellisemmasta vaikeudesta ymmärtää toista toimintakulttuuria.

Haastateltavat pohtivat myös valvontaan liittyviä hyviä käytäntöjä. Yhtenä hyvänä käytäntönä esille tuli vankilan työntekijän ja koevapaudessa olevan asiakkaan tapaamiset koevapauskäynnin yhteydessä vankilassa, jotta vankilakäynnit eivät olisi pelkästään testausta.

Erilaisissa poikkeustilanteissa toimimisen päihdetyöntekijät kokivatkin haasteelliseksi. Osa työntekijöistä ajatteli, että ilmoitusvelvollisuus valvovalle vankilalle esimerkiksi päihtyneestä asiakkaasta on itsestään selvää. Osa työntekijöistä taas ajatteli, että ilmoittaisivat asian, koska se on ammatillisesti perusteltua, mutta että varsinaista ilmoitusvelvollisuutta ei olisi. Tilanteissa, joissa koevapaus keskeytyy esimerkiksi asiakkaan päihteiden käytön vuoksi, pohdittiin toimintatapoja ja käytäntöjä myös hoidollisesta näkökulmasta:

V: Niin. Onks sitten niin et okei me otetaan se ihminen pois ja laitetaan se suljettuun laitokseen ja se odottelee siellä vapautumispäivää vai onks se niin et ajatellaan et tää on hyvä tulos, et tästä tuli tämmönen tulos, et riskialtis joo ja sitten että tää retkahdus läpikäydään ja et tapahtui näin. Et käydäks tää läpi sen vangin kanssa, kuinka järjestelmällisesti tai et esimerkiks tämmösissä, koevapaus toimii yleensä hyvin niin kauan ku kaikki menee hyvin. Niin se on aika joustava ja hyvä systeemi ja se riippuu vähän työntekijöistä ja sitten asiakkaasta kans mutta, toinen ääripää on sitten se että kun tapahtuu riittävä moka, niin et pahimmillaan voi olla että vapautuu sitten (suunnitellusti) vankilasta ilman vapaussuunnitelmaa tai et kaikki romuttautuu siitä yhen illan tai viikonlopun... Et voisko siitä jotain oppia tää kaveri? Voisko sen läpikäydä? Voisko vielä entistä hanakammin pyrkiä siihen että jos tilanne näyttää vakiintuneen siin lopputuomion aikana että voidaan sitten, jotenkin kokeilla vielä uudelleen. Onko sitten koevapaata tai avoimempi ja avotalossa olemista esimerkiks tai jotain muuta... jos aina sanotaan että vangit on aika on-off tai mustavalkoinen tai siihen persoonallisuuteen tai siihen elämäntapaan voi liittyä tämmönen mustavalkoajattelu niin, kyl musta on hyvä kattoo myös työntekijöitä ja vankilaorganisaatiota. Että ollaaks me myös, muutakin ku valmis vaan rankaisee tai kostamaan se että nyt epäonnistuit. (T/15.)

Sitaatissa haastateltava näkee rangaistuksellisuuden ja tietynlaisen *"mustavalkoisuuden"* laajemmin kuin pelkästään vankien tai vankilaorganisaation ongelmiana. Myös hoitojärjestelmässä saatetaan suhtautua jyrkästi *"retkahduksiin"*. Haastateltavan mukaan tärkeää kuitenkin olisi, että epäonnistumiset käsitellään, jolloin asiakas voi myös oppia niistä. Retkahdustapaukset ja -epäilyt nostivat

siten esiin myös periaatteellisemman pohdinnan hoidollisen otteen ja rangais-
tuksellisuuden välisestä suhteesta. Haastateltavista oli kokemuksia tapauksista,
joissa vankila oli reagoinut äärimmäisen voimakkaasti päihde-epäilyyn:

*V: Et tää voi tapahtuu jos esimerkiksi meillä on joku päihde...epäily ja
me ilmoitetaan vankilaan että voisko tää tsekata tän ihmisen, ja kattoo
niin se voi pahimmillaan sitten näyttäytyy sillä et sinne taloon tehdään
rynnäkö ja mies riisutaan alasti ja viedään suljettuun taloon. Ja se voi
olla se kaveri siellä pari kolme viikkoo eristyksissä oottamas sitä että
saadaan seulavarmistus. (T/15.)*

Haastateltava puhuu vankilan ylimitoitetuista toimenpiteistä ja asiakkaan kannalta
kohtuuttomasta lopputuloksesta. Nämä saavat myös työntekijät varovaiseksi sen
suhteen, miten kertoa ja kenelle. Samalla korostuu pitkäkestoisen yhteistyön ja
yhteisen linjan löytymisen merkitys.

Kaiken kaikkiaan valvottuun koevapauteen liittyvästä valvonnasta puhutaan
aineistossa sekä periaatteellisella tasolla että käytännön esimerkkien kautta.
Valvonnan katsottiin tukevan päihdehoitoa, mutta haastateltavat toivat esiin myös
tapauksia, joissa hoidollinen näkökulma ja kontrolli ovat ristiriidassa keskenään.
Lisäksi aineistossa tuli esiin tapauksia, jotka näyttäytyivät päihdetyöntekijöiden
näkökulmasta asiakkaan kohtuuttomana kohteluna. Edelleen ihmetystä herättivät
esimerkiksi erilaisiin poikkeustilanteisiin liittyvät menettelytavat, jotka kokemusten
mukaan vaihtelivat vankilakohtaisesti.

6.6 Koontia päihdetyöntekijähaastatteluista

Haastatellut päihdetyöntekijät puhuivat valvotun koevapauden ja päihdehoidon
yhdistämisestä toimivana mahdollisuutena. Sen avulla tavoitetaan päihdeon-
gelmaisia, joita ei muuten saataisi päihdekuntoutuksen piiriin. Se tukee myös
vangin asteittaista vapautumista ja siviiliin paluuta. Valvottuun koevapauteen
liittyvä kontrolli mahdollistaa sen, että päihdetyöntekijä voi keskittyä luottamuksen
rakentamiseen asiakkaan kanssa.

Työntekijähaastattelut sisälsivät myös paljon päihdetyöntekijöiden ammatillista
pohdintaa päihdetyön peruskysymyksistä. Erityisesti hoitomotivaatiosta esitettiin
erilaisia näkemyksiä. Osa haastatelluista korosti muutosmotivaatiota päihdehoi-
don tärkeänä lähtökohtana, kun taas osa puolestaan näki muutosmotivaation
herättämisen päihdehoidon tehtävänä. Samaten keskustelua käytiin myös siitä,
mikä oikeastaan on päihdehoidon vaikuttavuuden mittari. Haastateltavat toivat
esiin, että hoito voi olla hyödyllistä, vaikka asiakas ei raitistuisikaan ja vaikka
hoito olisi keskeytynyt. Haastateltavat toivat esiin myös ryhmämuotoisen päih-
dekuntoutuksen ja vertaistuen merkityksen, koska näiden kautta ”*joutuu alttiiksi*

toipuvalle ilmapiirille”.

Haastattelujen mukaan valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen keskeiset haasteet liittyvät tiedon puutteisiin ja yhteistyöhön. Aineiston perusteella nämä myös liittyvät tiiviisti yhteen. Kun valvottu koevapaus on heikosti tunnettua päihdetyöntekijöiden keskuudessa, se toimii myös yhteistyön kehittymistä hidastavana tekijänä. Erityisesti työntekijät toivoivat valmisteluvaiheeseen tiiviimpää yhteistyötä vankiloiden ja asiakkaan kanssa. Edelleen tuotiin esiin yhteistyötä haittaavia toimintakulttuureihin liittyviä eroja. Kun toisen perustehtävää ja toimintatapaa ei täysin ymmärretä, tämä herättää hämmennystä erityisesti kontrollitoimenpiteiden kohdalla.

Vaikka kontrollia pidettiin hoitoa tukevana, siinä tunnistettiin myös joitakin kehittämiskohteita. Haastatellut työntekijät toivat asiakkaiden tavoin esiin myös käytänteiden epäyhtenäisyyden. Tämä tuli esiin muun muassa liikkumiseen liittyvien erityislupien anomisen yhteydessä. Haastateltavat toivat esiin myös joitakin tapauksia, joissa valvonta- tai sanktitoimenpiteet olivat asiakkaan kuntoutuksen näkökulmasta kohtuuttomia. Esimerkiksi seuraamukset päihteiden käytön ja sen epäilyn yhteydessä näyttivät joissakin tapauksissa päihdehoidon näkökulmasta ylimitoitetuilta. Näissä tapauksissa seuraamuslogiikan ja hoidollisen logiikan näkökulmat erosivat toisistaan.

VII KYSELY KUNTIEN PÄIHDEPALVELUILLE

Kuntakyselyn kautta kartoitettiin kuntien päihdepalveluiden näkemystä liittyen kuuteen varsinaiseen teemaan: valvottuun koevapauteen liittyvät tiedot, valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikuttavuus, valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ja heidän asemansa, valvonta, valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen rahoitus ja vastuut sekä yhteistyö vankiloiden kanssa. Lisäksi kartoitettiin valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen liittyviä hyviä käytäntöjä ja kehittämistarpeita.

7.1 Vastaajat ja heidän kuntansa

Kuntakyselyyn vastasi yhteensä 74 henkilöä, joista naisia oli 88 %. Vastaajista ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita oli 37 %. Noin puolet vastaajista oli ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita: sairaanhoitajia (AMK) tai terveydenhoitajia (AMK) oli 31 % ja sosionomeja (AMK) 14 %. Vastaajista kolmannes (33 %) oli tehtävänimikkeeltään sairaanhoitajia, lähihoitajia tai päihdehoitajia ja reilu neljännes (27 %) johtajia tai johtavia työntekijöitä. Erilaisilla ohjaajan nimikkeillä toimi 21 % vastaajista. 19 % toimi tehtävissään sosiaalityöntekijän, sosiaaliterapeutin, erityissuunnittelijan, päihdeterapeutin tai päihdekoordinaattorin nimikkeellä. Suurimmalla osalla vastaajista (86 %) oli vähintään kymmenen vuotta työkokemusta sosiaali- ja terveysalalla.

Vastaajista 69 % edusti kuntaa tai kuntayhtymää, jonka asukasluku oli 10.000–50.000 asukasta, ja 27 % tätä suurempaa kuntaa tai kuntayhtymää. Vastaajista reilu kolmannes (36 %) oli Etelä-Suomen läänistä, 31 % Länsi-Suomen läänistä ja 19 % Itä-Suomen läänistä. Yhteensä 14 % vastaajista oli Oulun tai Lapin läänistä. Kyselyyn vastanneista kolmannes (67 %) ilmoitti, että päihdehuollon asiakasmäärä oli vuositasolla yhteensä 100–1000.

Vastaajista 78 % ilmoitti, että heidän kunnassaan tai kuntayhtymässään oli oma päihdehuollon palveluja tarjoava avohoidon yksikkö. Vastaajista 19 % kertoi, että avohoidon palvelut oli ulkoistettu ja 59 % ilmoitti, että päihdepalvelut ja mielenterveyspalvelut oli yhdistetty. Reilussa kolmanneksessa (36 %) tapauksista päihdepalvelut olivat terveyskeskuksen yhteydessä. 73 % vastasi, että kunnassa tai kuntayhtymässä toimi aktiivisia päihdepuolen vapaaehtoisjärjestöjä.

Vastaajista 4 % ilmoitti, että valvotussa koevapaudessa olevia asiakkaita kohdataan kerran viikossa tai useammin, ja kolmannes (31 %) ilmoitti, että heitä kohdataan 1–3 kertaa kuukaudessa. Valtaosa (58 %) vastasi, että päihdepalveluissa kohdataan valvotussa koevapaudessa olevia asiakkaita harvemmin kuin kerran kuukaudessa.

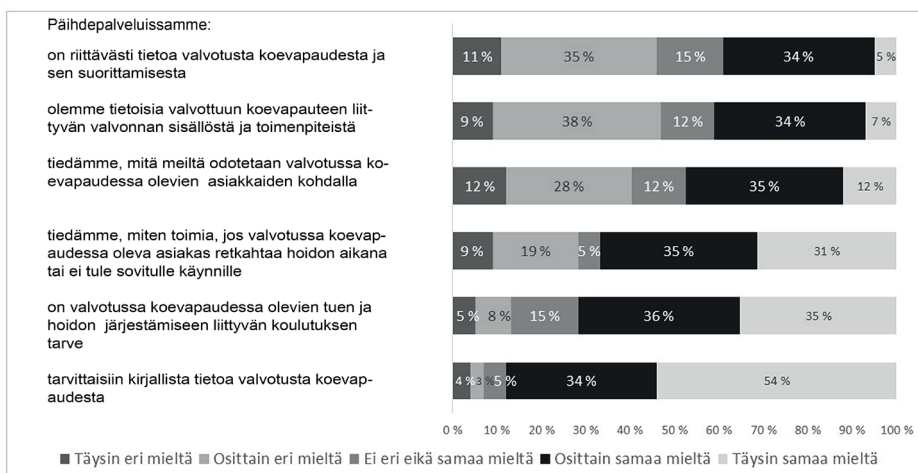
Kyselyyn vastanneista 13 % ilmoitti, että heidän kunnassaan tai kuntayhtymässään on toimintaohje valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden hoidon ja tuen järjestämisestä. Enemmistö vastaajista (82 %) ilmoitti, että he noudattavat Rikosseuraamuslaitoksen ohjeita tai valvotun koevapauden toimintaohjeet käytään läpi tapauskohtaisesti esimerkiksi verkostokokouksissa.

Valtaosa vastaajista ilmoitti, että heidän kunnassaan tai kuntayhtymässään on tarjolla valvotussa koevapaudessa oleville tukea, ohjausta ja neuvontaa avopalveluna (97 %) sekä vertaistukea (78 %). Lähes puolet (46 %) vastasi, että kunnassa tai kuntayhtymässä järjestetään ryhmämuotoista päihdekuntoutusta avopalveluna, ja reilu neljännes (28 %) kertoi, että valvotussa koevapaudessa oleville on tarjolla intensiivistä avokuntoutusta.

Kaksi viidestä (40 %) ilmoitti, että valvotussa koevapaudessa oleville päihdeongelmallisille on tarjolla kuntouttavaa päihdeetöntä asumispalvelua, ja puolet (50 %) ilmoitti, että tarjolla on muita päihdeongelmallisille suunnattuja asumispalveluita. Samaten puolet (51 %) ilmoitti, että tarjolla on laitospalveluita päihdekuntoutusta. Kaksi kolmannelta (67 %) vastaajista kertoi, että heidän kunnassaan tai kuntayhtymässään on tarjolla vuokra-asuntoja päihdeongelmalliselle koevapaudessa olevalle asiakkaalle.

7.2 Päihdepalveluiden tiedot valvotusta koevapaudesta

Kuntakyselyn perusteella valvottua koevapautta koskevissa tiedoissa on selkeitä puutteita. Vastaajista 39 % oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että päihdepalveluilla on riittävästi tietoa valvotusta koevapaudesta ja sen suorittamisesta. Yhteensä 41 % vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että he ovat tietoisia valvottuun koevapauteen liittyvän valvonnan sisällöstä ja toimenpiteistä. Tuloksien perusteella vajaa puolet (47 %) vastaajista tiesi osittain tai täysin, mitä heiltä odotetaan valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden kohdalla. Kaksi kolmannelta (67 %) vastaajista ilmoitti tietävänsä, miten toimia, jos valvotussa koevapaudessa oleva asiakas retkahtaa hoidon aikana tai ei tule sovitulle käynnille. (Katso kuvio 1.)

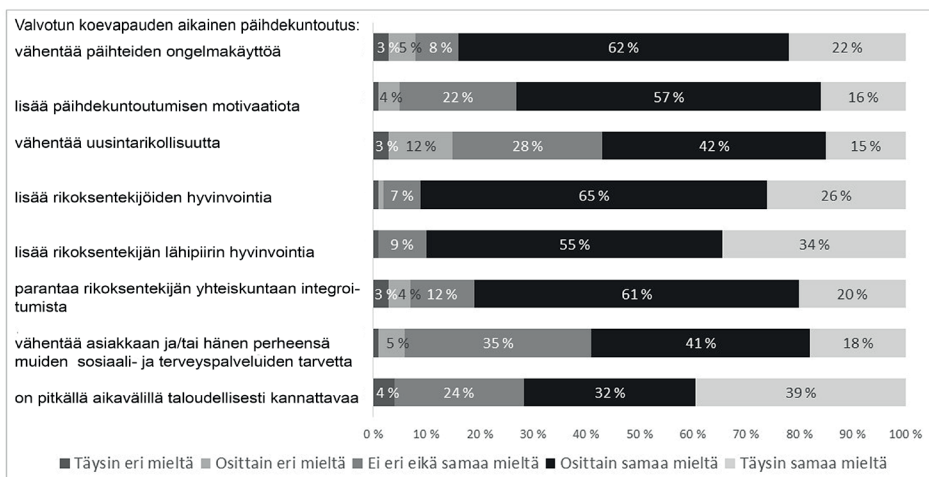

Kuvio 1. Päihdepalveluiden tiedot valvotusta koevapaudesta

Kuntatoimijat myös toivoivat lisätietoa valvotusta koevapaudesta. Kyselyssä 72 % vastaajista ilmoitti, että päihdepalveluissa on valvotussa koevapaudessa olevien tuen ja hoidon järjestämiseen liittyvän lyhytkestoisen koulutuksen tarve. Suurin osa vastaajista (88 %) oli sitä mieltä, että tarvittaisiin kirjallista tietoa asiasta.

7.3 Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikuttavuus

Kyselyn tulokset osoittavat, että kuntien päihdepalveluissa uskotaan valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen vaikuttavuuteen. Vastaajista 84 % oli joko osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus vähentää päihteiden ongelmakäyttöä, ja 73 % arvioi, että valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus lisää motivaatiota päihdekuntoutumiseen. Tuloksien mukaan uusintarikollisuuden vähenemiseen valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen ansiosta uskoi hieman yli puolet (57 %) vastaajista. (Katso kuvio 2.)

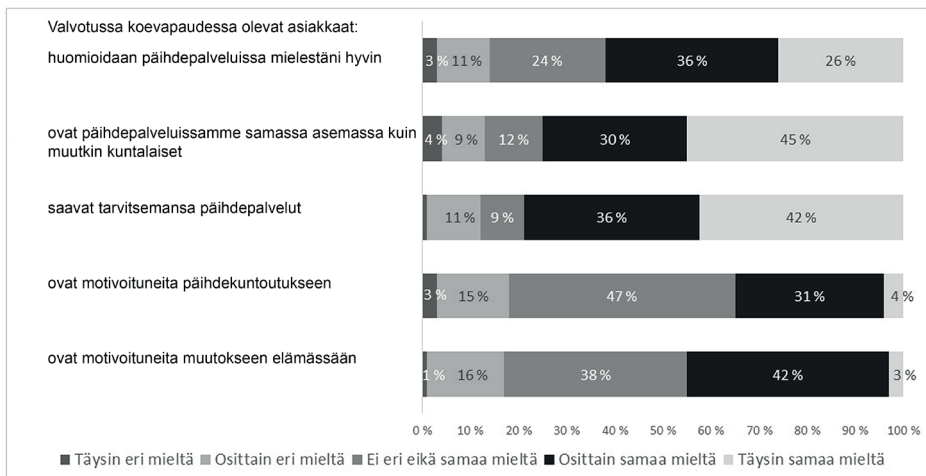
Kuvio 2. Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen koettu vaikutus päihdepalvelujen käsityksen mukaan

Kaikkein yksimielisimpiä vastaajat olivat valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen hyvinvointia lisäävästä vaikutuksesta. Lähes kaikki vastaajat (91 %) olivat osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus lisää rikoksentekijän hyvinvointia. Myös kohderyhmän lähipiiriin hyvinvoinnin lisääntymiseen kuntoutuksen vuoksi uskoi osittain tai täysin 89 % vastaajista.

Vastaajista 81 % uskoi valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen edesauttavan rikoksentekijän yhteiskuntaan integroitumista. Runsaat puolet (58 %) oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus vähentää asiakkaan tai hänen perheensä muiden sosiaali- ja terveyspalveluiden tarvetta. Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen taloudelliseen kannattavuuteen pitkällä aikavälillä uskoi 72 % vastaajista.

7.4 Valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ja heidän asemansa

Kuntakyselyn vastaajista 62 % oli joko osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat huomioidaan päihdepalveluissa hyvin. Vastaajista 74 % oli täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ovat päihdepalveluissa samassa asemassa kuin muutkin kuntalaiset. Kyselyn mukaan 78 % vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevat saavat tarvitsemansa päihdepalvelut. (Katso kuvio 3.)

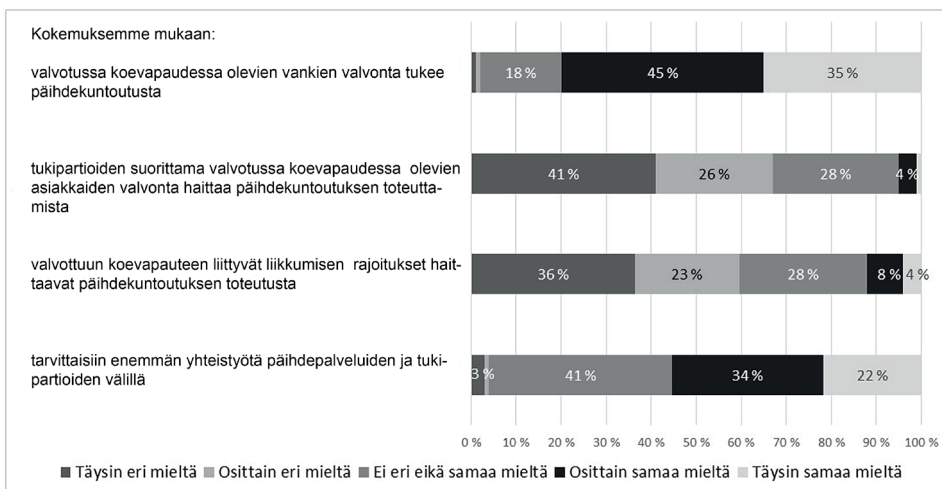

Kuvio 3. Valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ja heidän asemansa

Sitä vastoin valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutujien motivaatiosta vastaajat eivät olleet aivan yhtä vakuuttuneita. Vain reilu kolmannes (35 %) vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevat ovat motivoituneita päihdekuntoutukseen. Toisaalta puolet (47 %) ei ollut eri eikä samaa mieltä valvotussa koevapaudessa olevien motivaatiosta liittyen päihdekuntoutukseen. Kyselyn mukaan vastaajista 45 % oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat ovat motivoituneita muutokseen elämässään.

7.5 Valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden valvonta

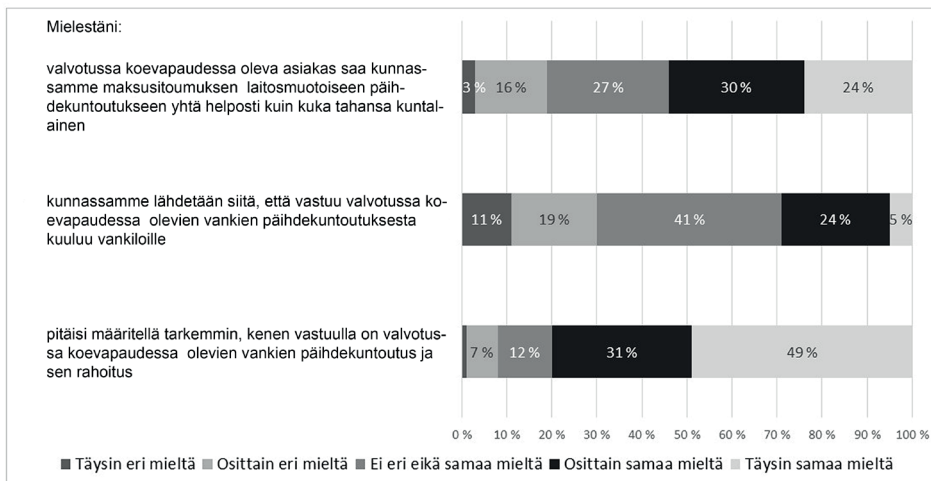
Kuntien päihdepalveluissa valvottuun koevapauteen sisältyvä valvonta arvioitiin kuntoutumista tukeväksi. Selvä enemmistö (80 %) vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että valvotussa koevapaudessa olevien vankien valvonta tukee päihdekuntoutusta. Vastaajista vain 5 % koki tukipartion suorittaman valvonnan haittaavan päihdekuntoutusta ja 12 % koki valvotun koevapauden liikkumisen rajoitukset haitallisina. Sitä vastoin yli puolet vastaajista (55 %) piti päihdepalveluiden ja tukipartioiden yhteistyön lisäämistä tarpeellisenä. (Katso kuvio 4.)

Kuvio 4. Päihdepalveluiden kokemuksia valvottuun koevapauteen sisältyvän valvonnan merkityksestä

7.6 Valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon rahoitus ja vastuu

Kuntakyselyn tulosten perusteella valvottuun koevapauteen sisältyvän päihdekuntoutuksen vastuut ovat epäselviä. Yli puolet (54 %) vastaajista oli sitä mieltä, että valvotussa koevapaudessa oleva saa kunnassa maksusitoumuksen laitosten muotoiseen päihdekuntoutukseen yhtä helposti kuin kuka tahansa kuntalainen. Vastaajista vajaa kolmannes (30 %) ilmoitti, että heidän kunnassaan lähdetään siitä, että vastuu valvotussa koevapaudessa olevien vankien päihdekuntoutuksesta kuuluu vankiloille. Peräti 80 % vastaajista oli sitä mieltä, että pitäisi määritellä nykyistä tarkemmin, kenen vastuulla on valvotussa koevapaudessa olevien vankien päihdekuntoutus ja sen rahoitus. (Katso kuvio 5.)

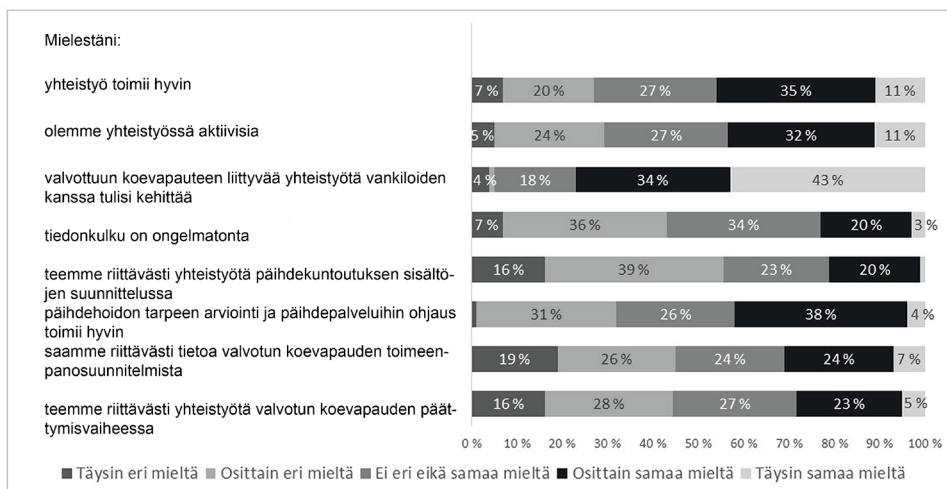

Kuvio 5. Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen rahoitus ja vastuu

7.7 Valvottuun koevapauteen liittyvä yhteistyö vankiloiden kanssa

Kuntakyselyn tulosten perusteella päihdepalvelujen ja vankiloiden yhteistyössä on paljon kehitettävää. Kyselyyn vastanneista vajaa puolet (46 %) oli osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että yhteistyö vankiloiden kanssa toimii hyvin, ja suurin osa (77 %) arvioi, että valvottuun koevapauteen liittyvää yhteistyötä vankiloiden kanssa tulisi kehittää. Itsensä aktiivisena yhteistyökumppanina koki osittain tai täysin 43 % vastaajista. (Katso kuvio 6.)

Vankilayhteistyöhön liittyvää tiedonkulkua piti osittain tai täysin ongelmattomana vain 23 % vastaajista. Tuloksien mukaan 43 % vastaajista oli tiedonkulun ongelmattomuuden suhteen ainakin osittain eri mieltä. Samaten vastaajista vain reilu viidennes (22 %) oli osittain tai täysin sitä mieltä, että yhteistyö päihdekuntoutuksen sisältöjen suunnittelussa on riittävää, ja yli puolet (55 %) oli osittain tai täysin eri mieltä päihdekuntoutuksen sisältöjen suunnitteluyhteistyön riittäväyydestä. Vastaajista 42 % oli sitä mieltä, että päihdehoidon tarpeen arviointi ja päihdepalveluihin ohjaus toimivat hyvin ja kolmannes (32 %) oli ainakin osittain eri mieltä arvioinnin ja palveluihin ohjauksen toimivuudesta. Valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmien riittävästä tiedonsaannista oli osittain tai täysin samaa mieltä vajaa kolmannes (31 %) vastaajista. Kyselyyn vastanneista 28 % oli osittain tai täysin sitä mieltä, että valvotun koevapauden päättymisaiheen yhteistyö on riittävää.

Kuvio 6. Päihdepalveluiden kokemuksia yhteistyöstä vankiloiden kanssa valvottuun koevapauteen ja sen aikaiseen päihdekuntoutukseen liittyvissä asioissa

Vastaajilta kysyttiin myös avokysymyksen avulla, millä tavoin he kehittäisivät eri toimijoiden välistä yhteistyötä valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksen suhteen. Vastauksissa mainittiin vankeusprosessin eri vaiheisiin liittyvä yhteistyö, vastuun jakaminen, ohjeet ja koulutus sekä kuntouttavien palveluvaihtoehtojen lisääminen.

Vastaajien mukaan yhteistyössä on kehitettävää prosessin eri vaiheissa, vankeuden alusta vapautumiseen saakka. Osa vastaajista ilmoitti, ettei heillä ole aina välttämättä tietoa päihteitä käyttävien asiakkaiden joutumisesta vankilaan. Kyselyyn vastanneiden mielestä vankiloiden tulisi ottaa ajoissa yhteyttä kuntaan valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon järjestämisestä. Toimivan yhteistyön edellytyksenä pidettiin sitä, että erilaiset valvottua koevapautta koskevat sopimukset ja niiden ehdot pitäisi tehdä riittävän selväksi kaikille osapuolille. Tuloksien perusteella valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutukseen liittyvää yhteistyötä tulisi kehittää niin, että prosessiin liittyvät vastuut määriteltäisiin nykyistä paremmin. Erityisesti vastuun määrittely korostuu päihdehoidon palvelutarpeen arvioinnissa sekä valvotun koevapauden aikaisen tuen antamisessa. Myös kunnan ja valtion viranomaisten väliseen asiakas- ja vankitietojen vaihtamiseen sekä niiden kirjaamiseen liittyviin asioihin toivottiin ohjeistuksia. Kyselyyn vastanneiden mielestä valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen kustannusvastuu pitäisi myös määritellä nykyistä selkeämmin. Osa vastaajista oli sitä mieltä, että valvotun koevapauden aikaiseen päihdehoitoon liittyvää vastuuta ja päätösvaltaa tulisi selkiyttää lainsäädännön avulla.

Vastaajien mukaan valvotun koevapauden aikainen liikkuminen tulisi suunnitella yhteistyössä päihdekuntoutuksen toimijoiden kanssa. Päihdekuntoutukseen

sisältyy tavallisesti käyntejä erilaisissa hoitopaikan ulkopuolisissa ryhmissä tai A-klinikoiden työntekijöiden vastaanotoilla. Näiden huomioon ottaminen valvotun koevapauden aikaisen liikkumisen suunnitteluvaiheessa edesauttaisi valvotun koevapauden aikaista päihdekuntoutusta toteutumaan sille määriteltyjen kuntoutustavoitteiden mukaisesti. Lisäksi vastauksissa nostettiin esiin päihdehuollon laitos- ja avohoidon saumaton yhteistyö sekä intervallihoitojen mahdollistaminen, jotta asiakkaiden siirtymät eri palveluiden välillä toteutuisivat suunnitellusti ja dynaamisesti kuntoutustarpeiden mukaan.

Valvottuun koevapauteen ja päihdekuntoutukseen liittyvien toimintatapojen ja asiakastilanteiden arviointia pidettiin niin ikään tärkeinä asioina. Niihin liittyvää yhteistyötä tulisi vastaajien mielestä tehdä nykyistä enemmän yhteistyössä vankilan sekä kunnan asiantuntijoiden kanssa. Tuloksien perusteella tiedonkulkua pidettiin ensiarvoisen tärkeänä ja sen edistämiseksi vuoropuhelua eri toimijoiden kesken tulisi lisätä. Erilaisten säännöllisten palaverien avulla olisi mahdollista määritellä yhteistyölle tavoitteet ja yhteistyökäytänteet. Valvotun koevapauden aikaiseen yhteistyöhön toivottiin yhteistapaamisia suunnittelu-, toteuttamis- ja päätösvaiheessa. Tapaamisiin pitäisi vastaajien mielestä osallistua Rikosseuraamuslaitoksen edustaja, valvottua koevapautta suorittava sekä päihdekuntoutusta järjestävän tahon edustaja.

Kuntakyselyyn vastanneet kehittäisivät eri toimijoiden välistä yhteistyötä valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksen suhteen erilaisten ohjeiden ja koulutuksien avulla. Tuloksien mukaan vankiloiden pitäisi antaa hoitoyksiköille selkeämmät kirjalliset säännöt valvotun koevapauden määräyksistä. Yhteisten koulutuksien avulla olisi vastaajien mukaan mahdollista kehittää verkostoyhteistyötä. Rikosseuraamusalaan liittyvää koulutusta toivottiin, jotta valvottu koevapaus sekä erilaiset vankeuteen liittyvät erityiskysymykset tunnistettaisiin myös yhteistyöverkostoissa. Koulutuksilla koettiin olevan merkitystä päihdeongelmaisten vankien aseman näkyväksi tekemisessä sekä heidän kanssaan toimivien ammattilaisten asenteisiin vaikuttamisessa. Eräs vastaaja totesi: *"Oikea tieto hälventää ennakkoluuloja ja auttaa saavuttamaan oikeat asenteet työntekijöille."* Tuloksien perusteella erilaiset hankkeet nähtiin mahdollisuuksina kehittää eri toimijoiden välistä yhteistyötä.

Kuntakyselyyn vastanneet kehittäisivät eri toimijoiden välistä yhteistyötä valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksen suhteen myös erilaisia kuntouttavia palveluvaihtoehtoja lisäämällä. Eräs vastaaja kirjoitti: *"Liiallinen monopoli kristillisellä päihdetyöllä. Kunnan omat toimijatohot voisivat tarjota päivätoimintaa (keittiöt, puisto-osasto, tekninen puoli)."* Päihdepalveluiden ulkoistamiseen ja niiden järjestämisvastuuseen liittyvät erilaiset muutokset koettiin haasteellisina viranomaisyhteistyön näkökulmasta.

7.8 Valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutukseen liittyvät hyvät käytännöt ja muita näkökulmia

Kuntakyselyyn vastanneilta kysyttiin myös, millaisia hyviä käytänteitä päihdepalveluissa on kehitetty valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutukseen liittyen. Vastauksissa mainittiin hankkeet, yksilöllinen sekä ryhmämuotoinen tuki, säännöllinen yhteistyö, keskittäminen, ja verkostotyö.

Hyvinä käytänteinä pidettiin ensinnäkin erilaisia järjestöjen hankkeita, joiden kautta saatiin erilaisia palveluita valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutukseen. Myös päihdehuollon asumispalveluista oli hyviä kokemuksia, koska niissä räätälöitiin yksilöllisesti vankien tarpeita vastaava tuki sekä asumis-sosiaalinen työ. Erilaiset ryhmämuotoiset mielenterveys- ja päihdetyön palvelut koettiin myös erittäin toimiviksi sekä kustannustehokkaiksi. Tuloksien perusteella valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen yksilötapaamisaikojen tehostettua toteuttamista pidettiin toipumisprosessin kannalta tärkeänä asiana. Osalla vastaajista oli kokemusta myös paikallistasolla kehitetyistä hyvistä käytänteistä, jotka liittyivät päihdepalveluiden ja Rikosseuraamuslaitoksen alueelliseen yhteistyöhön. Eräässä esimerkkitapauksessa mainittiin säännölliset yhteistyöpäivät, joissa Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköiden virkamiehet suunnittelivat ja sopivat kuntayhteistyöstä yhdessä kunnan viranomaisten kanssa.

Aineiston perusteella keskitetty vankityö helpotti verkostoyhteistyön tekemistä eri toimijoiden kesken, koska yhteydenotot kaikissa vankeihin liittyvissä asioissa ohjattiin työnjaon mukaisesti samalle työntekijälle. Keskittämistä pidettiin hyvänä asiana myös siitä syystä, että vankien yhteiskunnalliseen asemaan sekä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyy paljon sellaisia asioita, jotka edellyttävät työntekijältä erityiskysymyksiin liittyvää osaamista.

Vastaajien kokemusten mukaan valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden verkostoyhteistyö oli tärkeää ja sen avulla eri toimijat saivat osallistua päihdekuntoutuksen sekä valvotun koevapauden käytänteiden suunnittelemiseen yhdessä. Verkostoyhteistyötä pidettiin erityisen tärkeänä vankiloiden, kuntien ja päihdehuollon toimijoiden välillä. Osa vastaajista ilmoitti myös toimivansa verkostoyhteistyössä esille tulevien ohjeiden mukaisesti, koska muita valvotun koevapauden ohjeistuksia ei ollut käytössä.

Edelleen kyselyssä tiedusteltiin, mitä muuta vastaajat haluaisivat sanoa valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksesta tai sen kehittämisestä. Vastauksissa mainittiin perheen, motivaation, yhteiskunnan ja kuntoutuksen näkökulmat.

Tuloksien mukaan vangin perheen huomioiminen sekä mukaan ottaminen valvotun koevapauden suunnitteluun ja päihdekuntoutukseen nähtiin tärkeinä asioina. Perheen näkökulmaa pidettiin tärkeänä asiakkaan läheisen aseman kannalta: *"Tärkeä asia, vangin perhe tulisi myös huomioida, ettei puoliso joudu taas kohtuuttomiin odotuksiin ja tehtäviin."*

Vastauksissa tuli esiin ajatus, että koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen sitoudutaan joskus pakosta, koska kuntoutus sisältyy rangaistukseen. Haasteelliseksi koettiin se, miten valvotun koevapauden aikaisessa päihdekuntoutuksessa olevia motivoidaan sitoutumaan päihteettömyyteen koevapauden jälkeen. Vankilan tehtäväksi määriteltiin vankien motivointi vankeuden jälkeiseen kuntoutukseen. Vastaajat pitivät tärkeänä, että valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen annetaan mahdollisuus niille vangeille, joilla on siihen motivaatio. Koevapautta pohdittiin yksilöiden lisäksi myös palvelujärjestelmän näkökulmasta: *"Kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat varovaisen myönteisiä. Kaikki mahdolliset yhteiskuntaan integroivat keinot hyödyttävät sekä vapautuvia vankeja että palvelujärjestelmää."*

Tuloksien perusteella valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutukseen liittyy keskeisesti myös yhteiskunnallinen näkökulma. Aineistossa pohdittiin myös lainsäädännöllisten muutosten vaikutusta valvotussa koevapaudessa olevan asiakkaan asemaan: *"Miten uusi sosiaalihuoltolaki vaikuttaa valvotussa koevapaudessa olevan asiakkaan elämään? Eikö asiakas ole samassa asemassa kuin kuka tahansa kuntalainen?"* Kuntatoimijoiden ja Rikosseuraamuslaitoksen välistä yhteistyötä pidettiin yhteiskunnallisesti tärkeänä panoksena koevapausvalvontaa suorittavien hyväksi.

Kyselyyn vastanneet nostivat esille myös kuntoutuksen näkökulmaa valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksen suhteen. Kuntoutuksen näkökulmasta tarkasteltuna valvotun koevapauden aikaisissa päihdepalveluissa ongelmaksi koetaan se, että valvotun koevapauden asiakkaiden erityistarpeita ei huomioida palveluissa riittävästi: *"Asiakkuuksia ei tunnisteta omaksi ryhmäksi, vaan asia pyritään ratkaisemaan yleisellä palvelutarjonnalla."* Osa vastaajista oli selvästi tyytymättömiä nykyiseen työnjakoon päihdehuollon tarpeen arvioimisesta, jossa vankilalla on vahva rooli: *"Tähän mennessä kokemus on ollut se, että vankila tekee arvion laituskuntoutuksen tarpeesta, jonka kunnan sitten tulee toteuttaa. Tämä ei ole toimiva ratkaisu. Usein kunnassa sosiaali- ja päihdetyö tuntee jo ennestään asiakkaan jopa vuosikymmenten ajalta. Tilanne on usein ristiriitainen jos vankilasta tulee voimakkaalla mielipiteellä viesti siitä, että koevapauden aikana vangin tulisi olla laituskuntoutuksessa."* Aineiston perusteella kunnissa ja päihdekuntoutuksessa ollaan siirtymässä yhä enemmän laitoshoidosta avohoitoon. Vastaajien mielestä tätä tietoa tulisi viedä vankiloille ja huomioida se vankien vapautumiseen liittyvien päihdekuntoutusjatkumoiden suunnittelussa.

Enemmistö vastaajista korosti valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen merkitystä. Osa vastaajista oli myös sitä mieltä, että päihdekuntoutusta ei pitäisi liittää valvottuun koevapauteen: *"Päihdekuntoutusta ei pitäisi mitenkään sitoa koevapauteen. Rangaistukset ovat seuraamuksia eikä niitä pidä sekoittaa hoidon kanssa."* Kriittisesti valvotun koevapauden aikaiseen päihdehoitoon suhtautuvat vastaajat olivat sitä mieltä, että valvottu koevapaus on keino, jolla vähennetään vankien määrää ja siirretään heistä aiheutuvat kustannukset kunnille.

7.9 Koontia kuntakyselyn tuloksista

Kuntakyselyn perusteella päihdehuollon toimijat olivat pääosin sitä mieltä, että valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat saavat tarvitsemansa päihdepalvelut ja ovat samassa asemassa kuin muutkin kuntalaiset. Kuitenkin kyselyn tulokset tuovat selkeästi esiin, että koevapaudessa olevien vankien päihdekuntoutukseen liittyvät vastuut ovat epäselviä ja ne tulisi määritellä tarkemmin.

Kyselyn perusteella kunnallisen päihdehuollon toimijat uskoivat valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen vaikuttavuuteen. Valvotun koevapauden aikaisella päihdekuntoutuksella aikaansaadaan päihdekuntoutujan ja hänen lähipiirin hyvinvoinnin lisääntymistä. Lisäksi valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen uskotaan vähentävän päihteiden ongelmakäyttöä ja edistävän kuntoutujan yhteiskuntaan integroitumista.

Kuntatoimijoiden kokemuksen perusteella valvottuun koevapauteen liittyvä valvonta tukee hyvin asiakkaiden kuntoutumisprosessia. Myös muun muassa tukipartioiden valvontarooli nähtiin päihdekuntoutusta tukevana. Yksittäisissä avovastauksissa toki esiintyi myös hieman vastakkaista näkemystä, jonka mukaan rangaistusta ja hoitoa pitäisi yhdistää, koska hoito perustuu vapaaehtoisuuteen ja siinä on erilaisia toipumisprosessiin liittyviä elementtejä, joita valvonnan näkökulmasta ei tunnisteta osana toipumisprosessia.

Kyselyn tulokset osoittavat, että kuntatoimijoiden ja vankiloiden yhteistyössä on paljon kehitettävää. Kyselyyn vastanneiden mielestä verkostoyhteistyötä tulisi kehittää hankkeiden ja koulutuksien avulla. Lisäksi koulutuksella koettiin olevan merkitystä verkostoyhteistyön kehittämisen sekä eri toimijoiden toimintakulttuurien omaksumisen ja valvotun koevapauden aikaisessa päihdekuntoutuksessa olevien aseman näkyväksi tekemisessä. Tuloksien perusteella päihdepalveluissa tarvittaisiin kirjallista tietoa valvotusta koevapaudesta. Tämä edesauttaisi valvonnan näkökulmien huomioon ottamista päihdehuollon palveluissa. Myös Rikosseuraamuslaitoksen toimintaan liittyvän yleisen informaation koettiin olevan yhteistyön kannalta tärkeää.

Yhteistyötä tarvitaan prosessin eri vaiheissa. Kehitettävää on päihdehoidon tarpeen arviointiin, päihdepalveluihin ohjaukseen ja päihdekuntoutuksen sisältöjen suunnitteluun liittyvässä yhteistyössä, mutta myös valvotun koevapauden päättämisvaiheen yhteistyössä. Päihdehuollon toimijoiden näkökulmasta vankilat määrittelevät nykyisin melko itsenäisesti valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen sisällön. Vastuunjaon näkökulmasta vankiloiden kuntoutusvastuun keskeiseksi tehtäväksi nähtiin vankien motivointi päihdekuntoutukseen.

VIII JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Olemme tutkineet valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämistä kiinnittäen huomiota kolmeen kysymykseen: Miten toimijoiden välinen yhteistyö toimii valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa? Mikä on valvonnan merkitys valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen ja kuntoutumisen näkökulmasta? Miten mahdollisuus valvottuun koevapauteen ja siihen liittyvään päihdekuntoutukseen tukee asiakkaiden kuntoutumista? Kysymyksiä on lähestytty vankitietojärjestelmäaineiston, asiakas- ja työntekijähaastattelujen sekä kuntakyselyn kautta. Aineiston tarkastelu tuo esiin monia kehittämiskohteita ja haasteita mutta myös esimerkkejä onnistumisista. Kokonaisuutena valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistäminen näyttäytyy hyvänä käytäntönä.

8.1 Haasteellinen yhteistyö

Aineisto tekee näkyväksi joitakin esimerkkejä toimivasta yhteistyöstä valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen valmistelussa ja toteutuksessa. Erityisesti tahot, jotka tekivät keskenään paljon yhteistyötä, olivat myös löytäneet siihen toimivat käytänteet. Molemmipuolinen aktiivisuus ja henkilökohtainen tunteminen edesauttoivat yhteistyön onnistumista.

Kuitenkin sekä asiakkaat, haastatellut päihdetyöntekijät että kuntatoimijat toivat esiin lukuisia yhteistyön ongelmakohtia. Haasteita liittyi prosessin eri vaiheisiin. Varsinkin avokuntoutuksen kohdalla valmisteluvaiheen yhteistyö oli usein vähäistä. Ääritapauksessa valvotussa koevapaudessa oleva vanki tulee A-klinikkakäynnille ja työntekijä kuulee tällöin ensimmäisen kerran, että ko. päihdehoito on osa asiakkaan toimintavelvollisuutta.

Edelleen myös itse työskentelyvaiheeseen ja sen päättämiseen kaivattiin lisää yhteistyötä. Mikäli eri tahot toimivat vain omista lähtökohdistaan käsin, syntyy helposti päällekkäistä toimintaa. Yhtenä esimerkkinä tästä aineistossa tuli esiin laitosmuotoisessa tai muussa ympärivuorokautisesti tuetussa päihdekuntoutuksessa olevien asiakkaiden kaksinkertainen valvonta: vaikka päihdekuntoutuksen käytäntöihin kuuluu päihdeettömyyden seuranta sekä tiettyjä liikkumista rajoittavia säännöksiä, myös Rikosseuraamuslaitos kontrolloi niitä, mikä herättää myös kysymyksen keskinäisestä luottamuksesta.

Rikosseuraamuslaitoksen Päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016 (2012) korostaa vahvasti yhteistyön merkitystä valvotun koevapauden eri vaiheissa. Meidän aineistomme perusteella nämä suositukset eivät kuitenkaan toteudu. Yhteistyön puuttumisen lisäksi on nähtävissä myös selvää väärinymmärtämistä

ja tietämättömyyttä. Näissä haasteissa ei välttämättä ole kyse niinkään yksilöistä ja heidän asenteistaan, vaan ongelma on systeeminen. Vankilatyöntekijöiden ja tukipartioiden työ määrittyy rikosseuraamusalan lähtökohdista ja toimintalogiikasta käsin, jolloin keskiössä on rangaistuksen lainmukainen suorittaminen, sen valvonta sekä uusintarikollisuuden ehkäisy. Päihdehoidon kannalta kyse on kuitenkin asiakkaan tarpeen mukaisesta päihdekuntoutuksesta. Kun nämä kaksi systeemiä kohtaavat, syntyy uusi rajasysteemi, jossa ei heti ole yhteistä kohdetta (vrt. Seikkula & Arnkil 2005). Yhteisen kohteen rakentuminen edellyttää säännöllistä vuoropuhelua, jossa vähintäänkin ymmärretään toisen näkökulma.

Laura Seppäsen ym. (2014, 20–21) mukaan valvotun koevapauden verkostoihin liittyy jännite standardin mukaisen toiminnan ja yksilöllisen tarpeen mukaisen toiminnan välillä. Tämä jännite tuli näkyviin myös tämän tutkimuksen tuloksissa: joissakin tapauksissa esimerkiksi liikkumisen rajoitukset ja erilaisten poikkeamien käsittely tapahtui hyvin joustavasti, kun taas toisissa tapauksissa käsittely oli varsin muodollinen. Tämä eri yhteyksissä esiin noussut käytänteiden epäyhtenäisyys, samoin kuin valmisteluvaiheeseen liittyvä avoimuuden puute, aiheutti hämmennystä haastateltavissa.

Tulosten mukaan yhteistyön haasteita liittyy myös yhteistyön rakenteisiin ja vastuisiin. Kautta aineiston tuli näkyviin tarve selkiinnyttää vastuita ja rahoitukseen liittyviä kysymyksiä. Asiakkaan näkökulmasta kysymys on paitsi päihdehoidon maksusitoumuksista, myös tuesta valvotun koevapauden valmisteluvaiheessa. Jos vastuita ei ole tarkoin määritelty, asiakkaista tulee helposti ei-kenenkään asiakkaita (vrt. Kokko 2003).

8.2 Valvonnan kuntouttava merkitys

Tulosten mukaan valvottuun koevapauteen sisältyvä valvonta selvästi tukee päihdekuntoutusta. Tämä tuli yksimielisesti esiin sekä asiakashaastatteluissa, päihdetyöntekijöiden haastatteluissa että kuntakyselyssä. Antikaisen (2008, 12) mukaan valvotun koevapauden mukanaan tuoma kontrolli voi edesauttaa sitoutumista päihdekuntoutukseen ja tätä kautta mahdollistaa päihteettömän elämän siviilissä. Myös meidän aineistossamme tämä dynamiikka tuli näkyviin: valvotun koevapauden ehdot ja niiden valvonta velvoittavat asiakkaat pysymään päihteettöminä. Tämä myös mahdollistaa sen, että tällöin päihdehoidossa voidaan keskittyä asiakkaan tukemiseen ja muutoksen edellytysten rakentamiseen. Asiakkaat toivat esiin, että päihteettömät päivät ovat edellytys sille, että voi alkaa ajattelemaan uudella tavalla. Aineiston perusteella päihdekuntoutus ja siihen yhdistyvät tukitoimet auttavat asiakkaita myös selviämään erilaisista valvottuun koevapauteen liittyvistä ehdoista.

Aiempien tutkimusten mukaan sähköisellä valvonnalla voi olla monentyyppisiä myönteisiä vaikutuksia asiakkaiden arkeen. Vaikutukset ulottuvat perhe-elämästä ja ihmissuhteista työhön ja ansioihin, vapauden tunteeseen ja emotionaalisiin tekijöihin. (Vanhaelemeesch ym. 2014.) Myös tässä tutkimuksessa tuli esiin tämä myönteisten vaikutusten moninaisuus. Uusintarikollisuuden ehkäisyyn ja päihdeiden käytön vähentämiseen liittyvien vaikutusten ohella päihdekuntoutus ja valvonta tukevat myös arjen taidoissa harjaantumista, perhe-elämän uudelleen rakentumista ja yhteiskunnallisen osallisuuden kehittymistä.

Aineistossa on kuitenkin nähtävissä myös viitteitä joistakin valvontaan liittyvistä ”ylilyönneistä”. Esimerkiksi tukipartion valvontakäyntien toteuttamista viikkoaikatauluun merkittyjen kuntouttavien ryhmien aikana tai näkyvästi toteutettuja tukipartion kotikäyntejä ei voida pitää kuntoutuksen näkökulmasta perusteltuina. Nämä tukipartiotoiminnan hienotunteisuuden puutteisiin liittyvät havainnot saattavat liittyä siihen, että toiminnan suhteellisen uutuuden takia tarkoituksenmukaiset toimintatavat eivät olleet vielä kaikilta osin vakiintuneet haastattelujen tekoaikana. Toisaalta taustalla saattaa olla kahden erilaisen perustehtävän ja toimintalogiikan kohtaaminen. Jos näkökulma on rangaistuksen lainmukaiseen toteutukseen liittyvässä valvonnassa, asiakkaan kunnioittava kohtelu ja hienotunteisuus toimenpiteiden toteuttamisessa eivät nouse keskeisiksi lähtökohdiksi. Kuitenkin kuntoutuksen näkökulmasta esimerkiksi asiakkaiden kokemaa läheisten leimautumisen ja häpeän pelkoa voidaan pitää olennaisina haasteina, vaikka asiakkaat itse hyväksyvätkin valvonnan osana rangaistusta.

Joissakin tapauksissa rangaistuksen uhka voi myös johtaa todellisen tilanteen piilotteluun. Retkahduksesta seuraavien sanktioiden pelossa asiakas ei välttämättä uskalla puhua päihdetyöntekijälle mielihaluistaan, mikä saattaa haitata avointa ja dialogista keskustelua. Tilannetta ei helpota se, että työntekijätkin olivat varsin epätietoisia roolistaan ja velvollisuuksistaan mahdollisen retkahduksen sattuessa.

Mäkipään (2010, 5–6) mukaan valvotun koevapauden taustalla on hyvinkin erilaisia ja jopa keskenään ristiriitaisia kriminaalipoliittisia näkökulmia. On asiakkaiden kuntoutusprosessin näkökulmasta ongelmallista, jos valvottuun koevapauteen liittyvä valvonta jäsenyy rankaisemista painottavan repressiivisen lähtökohdan tai puhtaasti manageristisen logiikan mukaisesti. Vaikka kansainvälisesti sähköisen valvonnan yleistymisen voidaan katsoa liittyvän uusliberalistiseen kriminaalipoliitiikkaan (Nellis 2014), suomalaisen valvotun koevapauden järjestelmän vahvuus perustuu valvonnan ja kuntoutuksellisten elementtien tarkoituksenmukaiseen yhdistämiseen.

Aiemmissa tutkimuksissa on saatu hyviä tuloksia päihdehoidon yhdistämisestä rangaistukseen, joskin tutkimustulokset ovat osin ristiriitaisia (Bright & Martine 2012). Tämän tutkimuksen valossa tällaista rikosoikeudellisen valvonnan ja

päihdekuntoutuksen yhdistämistä voidaan pitää perusteltuna. Yhtenevästi aiempien tutkimusten kanssa (esim. Giertsen & al 2015) päihdehoidossa olleet asiakkaat itse eivät juurikaan esittäneet kritiikkiä heihin kohdistettua kontrollia ja sanktioita kohtaan, vaan pitivät sitä rangaistukseen kuuluvana osana.

8.3 Valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus asiakkaan kuntoutuksen tukena

Tulostemme mukaan valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus tukevat monin tavoin asiakkaiden kuntoutumista. Ensinnäkin koevapauden kautta päihdepalveluiden piiriin saadaan sellaisia asiakkaita, joita ei sinne muuten saataisi. Heidän kohdallaan muutosmotivaatio tyypillisesti syntyy vasta kuntoutusprosessin kuluessa, kun asioiden käsittely päihdeettömästi mahdollistuu. Cameron Wildin ym. (2006) tutkimustulosten mukaan ulkoinen motivaatio on päihteiden käytön tai sen vähentämisen näkökulmasta sinänsä irrelevantti. Olennaista on yksilöidyn sisäisen motivaation syntyminen. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan muutos näyttäytyi prosessina, joka joidenkin kohdalla oli alkanut jo vankila-aikaisena päihdeettömyytenä ja jatkui siitä katkeamattomana valvotussa koevapaudessa.

Aina prosessi ei kuitenkaan käynnisty ongelmitta, vaan aineistossa tuli esiin valvotun koevapauden valmisteluun ja suunnitteluun liittyviä tiedon ja tuen puutteita. Vangin osallistuminen hoidon suunnitteluun ei kaikissa tapauksissa toteutunut. Asiakkaan sosiaalisen kuntoutumisen näkökulmasta asiakkaan jättämistä oman hoitonsa suunnittelun ulkopuolella ei kuitenkaan voitane pitää millään tavoin perusteltuna, vaan päinvastoin asiakkaan tilanne ja tarve on kaiken kuntoutuksen lähtökohta. Yhtenä ratkaisuna tähän aineistossa tuli esiin esimerkkejä siitä, että yhteissuunnittelu on mahdollistunut videoneuvotteluyhteyden kautta.

Sisällöllisesti päihdekuntoutus näyttäytyi moniulotteisena ja kokonaisvaltaisena. Erityisesti aineistossa oli nähtävissä hyviä esimerkkejä intensiivisen ja ryhmämuotoisen päihdekuntoutuksen hyödyllisyydestä, niin avo- kuin laituskuntoutuksessa. Monien asiakkaiden kohdalla myös vertaistuki oli selkeä kuntoutusta tukeva elementti. Myös viikko-ohjelma, päihdekuntoutus ja valvonta yhdessä tuovat arkeen sellaista rytmiä, joka toimii arjen hallintaa tukien. Useat vangit suhteuttivat tätä tilanteeseen, jossa vankilasta lähdetään ”muovikassit kainalossa”. Päihdehoidon vaikuttavuus rakentuukin siitä kokonaisuudesta, joka pitää sisällään kokonaisvaltaisen päihdekuntoutuksen, vertaistukea, arjen uudelleen oppimista ja valvontaa. Valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistäminen luo kuntoutumiselle toimivan kontekstin.

Haastatteluaineistoissamme korostui työntekijän persoonan, paneutumisen ja vuorovaikutuksen tärkeys. Paneutuvan otteen merkitys näyttäytyi keskeisenä paitsi päihdehoidossa, myös jo hoitoon hakeutumisen yhteydessä. Tämä korostaa palveluohjauksen merkitystä osana rikosseuraamusalan työtä (vrt. Valokivi 2002; Linderborg 2004). Asiakkaan mahdollisuus päästä valvottuun koevapauteen ja saada tarvitsemaansa päihdekuntoutusta sen aikana helpottuu olennaisesti, mikäli hänellä on tukenaan palvelujärjestelmää tunteva ja asiakkaan asiaa ajava vankilatyöntekijä, joka ottaa koordinoivan vastuun verkostoyhteistyössä. Toisaalta paneutuvan ja välittävän työotteen sopeuttaminen vankiloiden muodolliseen ja rangaistukselliseen täytäntöönpanoon ei ole välttämättä ongelmaton (Linderborg ym. 2015, 143). Uudenlainen toimintatapa edellyttääkin kulttuurista muutosta, jonka kautta kuntoutuksellisuus aletaan nähdä omaa työorientaatiota määrittäväksi tekijäksi, mikä vaatii myös valvottuun koevapauteen liittyvien asenteiden (mts. 110) ylittämistä.

8.4 Kehittämiskohteet ja kehittämissuosituks

Tutkimustulostemme mukaan ehkä keskeisin valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämiseen liittyvä kehittämiskohde on vankiloiden, kunta-toimijoiden ja päihdekuntoutuksen yhteistyön lisääminen. Yhteistyötä tarvitaan kuntoutusprosessin eri vaiheissa ja siinä tulisi huomioida myös asiakkaan osallisuus. Käytännössä yhteistyön kehittäminen edellyttää sekä valtakunnallista tiedotusta ja ohjeistusta että paikallista toimintaa:

- Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen hoidon arviointiin, sisällön suunnitteluun ja valmisteluun tarvitaan lisää yhteistyötä vankiloiden, vangin kotikunnan ja päihdehoitoa antavan tahon välillä.
- Valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen valmistelussa tulisi hyödyntää modernia viestintäteknologiaa, jotta myös vangin osallistuminen suunnitteluun mahdollistuisi ja yhteissuunnittelua olisi mahdollista lisätä.
- Päihdehoidon ja tukipartiotoiminnan välistä yhteistyötä tulisi kehittää paikallistasoilla, jotta tukipartiotoiminnan kuntoutuksellinen elementti ja sitä kautta myös uusintarikollisuutta ehkäisevä vaikutus voimistuisi.
- Valtakunnallisesti kaivataan eri toimijatahoille suunnattua tiedotusta ja ohjeistusta valvotusta koevapaudesta sekä siihen liittyvistä vastuista.
- Tarvittaisiin erilaisia yhteistyötä tukevia alueellisia tapaamisia, joissa työntekijät paitsi tutustuisivat toisiinsa, myös oppisivat ymmärtämään toistensa näkökulmia ja saisivat tietoa valvotun koevapauden ja päihdehoidon kysymyksistä.

Tulosten perusteella toinen keskeinen kehittämiskohde liittyy käytänteiden yhtenäistämiseen. Kehittävää on sekä vankiloiden välillä että päihdepalveluissa:

- Valvottua koevapautta koskevat käytännöt tulisi yhtenäistää vankiloiden välillä. Erityisesti yhtenäistämistä kaivataan valmisteluprosessiin, valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelmiin ja erilaisiin poikkeustilanteisiin.
- Päihdepalveluiden alueelliseen eriarvoisuuteen tulisi puuttua. Nyt vain osassa Suomea on tarjolla mahdollisuus intensiiviseen avopäihdekuntoutukseen.
- Rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen rahoitus ja vastuu tulisi selkiinnyttää, jotta kaikilla kansalaisilla olisi yhtäläinen oikeus päihdepalveluihin.

Kolmanneksi kehitettävää liittyy työkäytänteisiin prosessin eri vaiheissa. Eri-tyisesti korostui vankiloiden palveluohjaus koevapauden valmisteluvaiheessa sekä kuntoutusjatkumoiden suunnittelu ja varmistaminen vapautumisvaiheessa:

- Vankiloiden palveluohjausta tulisi kehittää, jotta vangit saisivat tietoa valvotusta koevapaudesta ja mahdollisuudesta päihdekuntoutukseen sen aikana. Tätä kautta valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen ohjautuisivat sitä tarvitsevat.
- Tukipartiotoiminnan ja vankilakäyntien kuntoutuksellisia elementtejä tulisi vahvistaa siten, että tuki ja kontrolli nivoutuisivat saumattomasti yhteen.
- Valvotun koevapauden päättymisvaiheeseen ja jatkohoidon suunniteluun tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta pystyttäisiin ehkäisemään vapautusvaiheen retkahduksia.

8.5 Pohdintaa

Vuosituhanne vaihteessa Suomeen rantautui ns. What Works -ajattelu, joka korostaa rangaistusaikaisen toiminnan vaikutusta uusintarikollisuuteen ja erityisesti kognitiivis-behavioraalisen ohjelmatoiminnan vaikuttavuutta. Käytännössä What Works on merkinnyt muun muassa riski- ja tarvearviointien, rangaistusajan suunnittelun ja kuntouttavien ryhmämuotoisten toimintaohjelmien liittämistä osaksi rangaistuksen suorittamista. 2000-luvun aikana kuntoutusajattelu on saanut vahvan jalansijan rikosseuraamusalalla, joskin kuntoutus on ymmärretty ennen kaikkea rangaistuksen aikaisen ohjelmatoiminnan näkökulmasta.

Viime vuosina suomalaisessa kriminaalipoliittisessa ajattelussa on tapahtunut muutoksia, jotka ovat näkyneet sekä kuntoutusparadigmojen tasolla että

käytännön toiminnassa ja sen organisoinnissa. What Works -ajattelun tilalle onkin tarjottu rikollisuudesta irrottautumisen prosessia korostavaa desistanssiteoriaa (esim. Lavikkala 2011; Viikki-Ripatti 2011). What Worksin tavoin myös desistanssiteorian juuret ovat angloamerikkalaisessa kriminologisessa keskustelussa, mutta keskeisenä erona on fokuksen siirtyminen yksilön sisäisistä kognitiivisista tekijöistä sosiaaliseen tilanteeseen. Käytännössä tämä tarkoittaa huomion kiinnittämistä vapautumisvaiheeseen ja siihen liittyvään yhteiskuntaan integroitumiseen.

Tämän tutkimuksen lähtökohdat ovat kuitenkin olleet angloamerikkalaisen kuntouttavaa kriminaalisyötä koskevan keskustelun sijasta päihdesosiaalityön kehityksessä. Sosiaalityö voidaan ymmärtää eri tavoin (Payne 1997). Tässä tutkimuksessa korostuu ennen kaikkea Hans van Ewijk (2010) korostama kontekstuaalinen perspektiivi. Päihdekuntoutumista on tarkasteltu sellaisessa kontekstissa, jonka muodostavat valvottu koevapaus ja eri tavoin organisoitunut päihdekuntoutus.

Tämän tutkimuksen tuloksissa päihdekuntoutumista tukevinä kontekstuaalisina tekijöinä korostui erityisesti intensiivinen avopäihdekuntoutus ja ympärivuorokautisesti tuettu kuntoutus sekä valvottuun koevapauteen liittyvä valvonta. Haastatteluaineistojen perusteella päihdekuntoutuksen vaikuttavuus rakentui dialogisessa suhteessa, jossa työntekijän persoonalla ja sitoutumisella on keskeinen merkitys. Edelleen vertaistuki sekä päihdekuntoutukseen ja valvottuun koevapauteen liittyvä viikko-ohjelma olivat osaltaan luomassa hoidon vaikuttavuutta. Asiakkaan muutosmotivaatio rakentui usein vasta vähitellen päihdehoidon edetessä.

Eri maissa on suhtauduttu varsin eri tavoin rangaistuksen ja päihdekuntoutuksen yhdistämiseen. Uusklassisen linjan mukaisesti suomalaisessa järjestelmässä rangaistus ja päihdehoito on nähty toisistaan erillisiksi (vrt. esim. Lappi-Seppälä 2000; Kaukonen 2013), joskin What Worksin ja desistanssi-ajattelun myötä kuntoutus on noussut olennaiseksi osaksi rangaistusten täytäntöönpanoa. Myös osa tämän tutkimuksen kuntakyselyn vastaajista korosti, ettei rangaistusta ja hoitoa tulisi sekoittaa keskenään. Kuitenkin velvoitehoito on saanut tukea useissa kansainvälissä tutkimuksissa (vrt. Bright & Martine 2012). Myös tämän tutkimuksen tulosten perusteella rangaistukseen yhdistetty hoito ja valvonta voivat toimia päihdekuntoutumista edistävinä tekijöinä. Hoidon ja valvonnan saumaton yhteensovittaminen edellyttää tiivistä ja asiakkaan tarpeista lähtevää yhteistyötä päihdekuntoutuksen ja Rikosseuraamuslaitoksen toimijoiden välillä. Näiden kehittämisessä korostuu paitsi joustavuus ja erilaisten tilanteiden huomioon ottaminen, myös käytänteiden yhtenäisyys ja johdonmukaisuus.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti 1999: Laadullinen tutkimus. Kolmas painos. Tampere: Vastapaino.

Andrews, D. A.; Bonta, James & Wormith J. Stephen 2006: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency*, 52 (1), 7–27.

Andrews, D. A. & Bonta, James 2007: Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007–06. Viitattu 26.2.2016: https://cpoc.memberclicks.net/assets/Realignment/risk_need_2007-06_e.pdf

Andrews, D. A.; Bonta, James & Wormith, J. Stephen 2011: The Risk–Need–Responsivity (RNR) Model. Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735–756.

Antikainen, Anne-Maarit 2008: Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa – kokemuksia Sukeva-projektista. Vankilan sosiaalityön kehittämisprojektin (1.9.07–31.12.08) loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö, raportteja 1/2008. Helsinki.

Bonta, James; Law, Moira & Hanson, Karl 1998: The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders. *Psychological Bulletin*, 123, 123–142.

Bright, David A & Martire, Kristy A 2013: Does Coerced Treatment of Substance-Using Offenders Lead to Improvements in Substance Use and Recidivism? A Review of the Treatment Efficacy Literature. *Australian Psychologist*, 48, 69–81.

Bülow, William 2014: Electronic Monitoring of Offenders: An Ethical Review. *Science and Engineering Ethics*, 20, 505–518.

Farabee, David; Prendergast, Michael & Anglin, M. Douglas 1998: The effectiveness of coerced treatment for drug-abusing offenders. *Federal Probation*, 62 (1), 3–10.

Giertsen, Hedda; Nylander, Per Åke; Asmussen Frank, Vibeke; Kolind, Torsten & Tourunen, Jouni 2015: Prisoners' experiences of drug treatment and punishment in four Nordic countries. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32, 145–164.

Granfelt, Riitta 2008: Osalliseksi omaan elämään – Work out -ohjelma nuoren vangin tukena. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 4/2008, Vammala.

HE 140/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi.

Huumausainetategia 1997: Huumausainepoliittisen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1997: 10. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Jones, Richard 2014: The electronic monitoring of offenders: penal moderation or penal excess? *Crime, Law and Social Change*, 62, 475–488.

Joukamaa, Matti ym. 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Vammala.

Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöitä ja asiakkaita. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järvinen, Minna-Kaisa 2007: Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Vammala.

Järvinen, Minna-Kaisa 2015: Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedon tuotannon tapana. *Acta Universitatis Tamperensis* 2013. Tampere.

Karsikas, Vuokko 2005: Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Vammala.

Kaukonen, Olavi 2013: Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien psykososiaalisen kuntoutuksen järjestäminen. Selvitystyö. Oikeusministeriö.

Kemppainen, Tarja; Kostamo-Pääkkö, Kaija; Niskala, Asta; Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu 2010: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden työn vaikuttavuudesta. Lapin sosiaalityön kehittämissuunnitelma. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 32. Rovaniemi.

King, Sam 2013: Assisted desistance and experiences of probation supervision. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*, 60 (2), 136–151.

Kirby, Amy; McSweeney, Tim; Turnbull, Paul & Bhardwa, Bina 2010: Engaging substance misusing offenders: A rapid review of the substance misuse treatment literature. ICPR (Institute for Criminal Policy Research). Revised April 2011.

Knuuti, Ulla 2015: Päihdekuntoutus vankilassa. Haaste 1/2015.

Kokko, Riitta-Liisa 2003: Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Instituutio-naalisen kokemisen jännitteitä. Kuntoutussäätiö, Tutkimuksia 72/2003. Helsinki.

Kolind, Torsten; Frank, Vibeke A.; Lindberg, Odd & Tourunen, Jouni 2015: Officers and Drug Counsellors: New Occupational Identities in Nordic Prisons. *British Journal of Criminology Advance*, 55 (2), 303–320.

Konttila, Arja & Tyni, Sasu 2011: OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset. *Rikosseuraamuslaitoksen monisteita* 4/2011.

Laki valvotusta koevapaudesta 2013/629. Finlex.

Laki valvotusta koevapaudesta annetun lain muuttamisesta 2015/404. Finlex.

Lappi-Seppälä, Tapio 2000: Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki.

Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2011. Tampere, 93–140.

Linderborg, Henrik 2004: Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. *Oikeus*, 33 (2), 158–178.

Linderborg, Henrik; Blomster, Peter; Muiluvuori, Marja-Liisa; Tyni, Sasu & Laurila, Tuomas 2015: Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. *Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja* 2/2015.

Marklund, Fredrik & Holmberg, Stina 2009: Effects of early release from prison using electronic tagging in Sweden. *Journal of Experimental Criminology*, 5, 41–61.

Mason, Jennifer 1996: *Qualitative researching*. London: Sage.

McCulloch, Trish 2005: Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*, 52 (1), 8–22.

McGuire, James 1995: What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice. Chichester: John Wiley.

McNeill, Fergus 2004: Supporting desistance in probation practice: A response to Maruna, Porter and Carvalho. Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice, 51(3), 241–247.

McNeill, Fergus; Farral, Stephen; Lightowler, Claire & Maruna, Shadd 2012: How and why people stop offending: Discovering desistance. IRISS Insights, no.15. Published April 2012 on IRISS – The Institute for Research and Innovation in Social Services. Saatavilla osoitteessa: <http://www.iriss.org.uk>

Mäkipää, Leena 2010: Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249, Helsinki.

Mönkkönen, Kaarina 2002: Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaa-misen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Nellis, Mike 2005: Electronic monitoring, satellite tracking, and the new punitiveness in England and Wales. In Pratt, John; Brown, David; Brown, Mark; Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (eds.): The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives. Willan Publishing. Devon.

Nellis, Mike 2014: Understanding the electronic monitoring of offenders in Europe: expansion, regulation and prospects. Crime, Law and Social Change, 62, 489–510.

OM 12/2012: Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Mietintöjä ja lausuntoja 12/2012. Oikeusministeriö.

Pawson, Ray & Tilley, Nick 1997: Realistic Evaluation. London: Sage.

Payne, Malcolm 1997: Modern social work theory (2nd ed.). Chicago, Illinois: Lyceum Books.

Payne, Malcolm 2005: Current issues in social work theory. Revista lusófona de ciências sociais, 2, 27–38.

Peräkylä, Anssi 1995: Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteet ja ihmiskuva. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.): Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. 39–50.

Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41. Finlex.

Päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016. Rikosseuraamuslaitos.

Rajavaara, Marketta 2002: Realistisen arviointiotteen mahdollisuudet. Teoksessa Järvikoski, Aila; Härkäpää, Kristiina & Nouko-Juvonen, Susanna (toim.): Monia teitä kuntoutuksen arviointiin. Tutkimuksia 69/2001. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Rantanen, Teemu 2009: Kuntoutus, vaikuttavuus ja "sosiaalinen". Teoksessa Rantanen, Teemu (toim.): Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen, Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 66. Vantaa, 107–123.

Raunio, Kyösti 2010: Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? Janus 18 (4), 387–395.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja/2014. Rikosseuraamuslaitos.

Saarnio, Pekka 1999: Onko sosiaalityöntekijällä väliä? Janus 7 (4), 387–396.

Saarnio, Pekka 2001: Mitkä tekijät vaikuttavat terapiasuhteen keskeyttämiseen avopäihdehoidossa? Yhteiskuntapolitiikka 66 (3), 224–232.

Saarnio, Pekka & Mäntysaari, Mikko 2000: Tutkimus päihdehuollon terapeuttien arvioinnissa käytettävistä menetelmistä. Janus, 8 (4), 356–369.

Schwedler, Andreas & Woessner, Gunda 2015: Identifying the rehabilitative Potential of Electronically Monitored Release Preparation: A Randomized Controlled Study in Germany. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 12, 1–18.

Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom 2005: Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.

Seppänen, Laura; Heikkilä, Heli; Kira, Mari; Lallimo, Jiri; Ruotsala, Riikka; Schaupp, Marika; Toiviainen, Hanna; Uusitalo, Hanna & Ala-Laurinaho, Arja 2014: Palveluverkoston muuttuvat toimintakonseptit. Asiakasymmärrys, välineet ja työhyvinvointi verkostoyhteistyössä. Tampere: Työterveyslaitos.

Tourunen, Jouni; Weckroth, Antti & Kaskela Teemu 2012: Prison-based drug treatment in Finland: History, shifts in policy making and current status. Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 29, 575–588.

Tyni, Sasu 2015: Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015.

Tyni, Sasu & Blomster, Peter 2012: Vähentävätkö vankitoiminnat uusintarikollisuutta? *Yhteiskuntapolitiikka*, 77 (6), 621–639.

Valokivi, Heli 2002: Toimiva asiakkuus – kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana. Teoksessa Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylän yliopistopaino SoPhi, Jyväskylä. 164–187.

Vanhaelemesch, Delphine; Beken, Tom Vander & Vandevelde, Stijn 2014: Punishment at home: Offenders' experiences with electronic monitoring. *European Journal of Criminology*, 11(3), 273–287.

Van Ewijk, Hans 2010: *European social policy and social work. Citizenship-based social work*. Abingdon: Routledge.

Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.): *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2011. Tampere, 197–226.

Väyrynen, Sanna; Ronkainen, Suvi; Silen, Marianne; Keränen, Anne & Tyni, Sasu 2014: Muutokseen motivointi ja väkivaltaisuuuden muutos. Arviointitutkimus Move! -ohjelman vaikuttavuudesta. *Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja* 2/2014.

Wild, T. Cameron; Cunningham, John A. & Ryan, Richard M. 2006: Social pressure, coercion, and client engagement at treatment entry: A self-determination theory perspective. *Addictive Behaviors*, 31, 1858–1872.

Yeh, Stuart S. 2015: The Electronic Monitoring Paradigm: A Proposal for Transforming Criminal Justice in the USA. *Laws – Open Access Journal*, 4, 60–81.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko valvotussa koevapaudessa oleville / olleille asiakkaille

YLEISIÄ TAUSTAKYSYMYKSIÄ KOEVAPAUESSA OLEVILLE

- ikä
- vankila
- kuinka mones vankeusrangaistus
- vankeusrangaistuksen pituus
- koevapauden pituus
- päihderiippuvuus
 - pääpaihde
 - hoitohistoria

TOIMINNAN ORGANISOINTI / YHTEISTYÖ

- Mistä sait tietoa valvotusta koevapaudesta?
- Oliko rangaistusajan suunnitelmassasi huomioitu valvotun koevapauden mahdollisuus?
- Miksi halusit valvottuun koevapauteen?
- Milloin koevapautta alettiin valmistella?
- Miten koevapauden valmistelutyö eteni? Missä vaiheessa alettiin keskustella päihdekuntoutuksesta?
- Miten päihdekuntoutuksesi toteutuspaikka löytyi? Saitko tietoa eri vaihtoehtoista? Keneltä? Prosessi?
- Miksi valitsit laitospäihdekuntoutuksen / avopäihdekuntoutuksen?

- Miten suunnitelma koevapaudestasi laadittiin? Ketkä sitä laatimassa olivat mukana?
- Saitko olla mukana koevapauden valmistelutyössä? Miten?
- Mitkä asiat toimivat erityisen hyvin valvotun koevapauden valmistelussa?
- Miten maksusitoumukset valvotun koevapauden toteuttamiseen laitosmuotoisena päihdekuntoutuksena järjestyivät?
- Millä tavoin kehittäisit valvotun koevapauden valmistelutyötä?

VALVONTAKÄYTÄNTEET / YHTEISTYÖ

- Miten koevapauttasi valvotaan ja ketkä valvontaa toteuttavat?
- Millaisia rajoitteita sinulle on määritelty koevapauden aikana?
- Onko niiden mukaan toimiminen ollut helppoa?
- Miten rajoitteista ja ehdoista sovittiin? Saitko olla itse niihin vaikuttamassa?
- Miten valvonta näkyy päivittäisessä arjessasi?
- Onko valvonta vaikuttanut päihdekuntoutukseesi? Miten?
- Miltä valvonta ja siihen liittyvät laitteet ovat tuntuneet?
- Onko valvonnasta ollut hyötyä? Mitä? Entä haittaa? Mitä?

PÄIHDEKUNTOUTUKSEN SUUNNITELMALLISUUS / YHTEISTYÖ

- Onko sinulla valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutussuunnitelma?
- Miten valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutussuunnitelmasi laadittiin?
- Ketkä olivat mukana sitä laatimassa?
- Saitko itse vaikuttaa suunnitelman sisältöön? Miten?
- Millaisia tavoitteita sinulla on / on ollut päihdekuntoutuksessasi?
- Miten suunnitelman toteutumista arvioidaan?

- Kuka on vastuutyöntekijäsi?

KUNTOUTUSMOTIVAATIO / TOIMINNAN KOETTU VAIKUTTAVUUS

- Miksi halusit valvotun koevapauden ajaksi päihdekuntoutukseen?
- Mitä hyötyä valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta on sinulle ollut?
- Mitä olet oppinut päihdekuntoutuksen aikana? Miten tavoitteesi ovat toteutuneet? Mitä olet saavuttanut? Missä olet onnistunut?
- Jatkatko päihdekuntoutustasi valvotun koevapauden jälkeen? Millaisia jatkosuunnitelmia sinulla on?
- Sosiaalinen tilanteesi? Siinä tapahtuneet muutokset? (lähiverkosto, asunto, työ, opiskelu)
- Mikä valvotun koevapauden aikaisessa päihdekuntoutuksessa on ollut haasteellista ja miten olet siitä selviytynyt?
- Mitkä asiat ovat auttaneet sinua koevapaudessasi?
- Kenelle suosittelisit koevapauden aikaista päihdekuntoutusta?
- Mitä valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus mielestäsi edellyttää?
- Mitä palautetta itsellesi / terveisiä järjestelmälle/ evästystä muille koevapauksen tulijoille?

Liite 2. Haastattelurunko päihdetyöntekijöille

TAUSTATIEDOT

- Ammatti/tehtävät
- Minkä verran on kokemusta valvotuista koevapauksista päihdehoidon piirissä?
- Työkokemus

TOIMINNAN ORGANISOINTI / YHTEISTYÖ

- Millaisia kokemuksia sinulla on valvotusta koevapaudesta?
- Miten vangit ohjautuvat valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen yksikössänne? Kuka teihin on yhteydessä ja miten asia etenee?
- Miten maksusitoumukset valvotun koevapauden aikaiseksi päihdekuntoutusjaksoksi järjestyvät?
- Miten valvotussa koevapaudessa pääsee laitospuoleiseen päihdekuntoutukseen?
- Minkä verran yksiköllänne on yhteistyötä koevapautta valvovan vankilan kanssa? Millaista yhteistyötä?
- Onko teillä riittävästi tietoa valvotusta koevapaudesta ja sen ehdoista yleisellä tasolla?
- Onko teillä yhteisiä toimintaperiaatteita / ohjeistusta siitä miten koevapauteen sisältyvään päihdekuntoutukseen "suhtaudutaan" ja miten sitä yksikössänne toteutetaan?
- Osallistutteko valvotun koevapauden valmisteluvaiheeseen? Miten?
- Eri tahot, joiden kanssa teette yhteistyötä valvotun koevapauden kysymyksissä?
- Missä asioissa yhteistyötä on tarpeellista tehdä?
- Millä tavoin yhteistyötä tulisi kehittää?

PÄIHDEKUNTOUTUKSEN SUUNNITELMALLISUUS / YHTEISTYÖ

- Miten suunnitelma valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta rakentuu ja mitkä tahot ovat suunnitelmaa laatimassa?
- Miten päihdekuntoutuksen näkökulma on huomioitu valvotun koevapauden suunnitelmissa?
- Miten valvotun koevapauden aikaista päihdekuntoutussuunnitelmaa arvioidaan ja kuinka usein? Ketkä arviointia tekevät?
- Yhteistyö valvojan vankilan ja muiden tahojen kanssa? Miten se sujuu? Mikä on ollut toimivaa/haastavaa?
- Miten yhteyttä pidetään? Verkostotapaamisia? Puhelut? Sähköpostia? Videoneuvotteluja?
- Millä tavoin päihdekuntoutuksen suunnitelmallisuutta valvotussa koevapaudessa tulisi kehittää?

VALVONTAKÄYTÄNTEET / YHTEISTYÖ

- Millä tavoin valvotussa koevapaudessa olevien valvonta näkyy teillä arjessa?
- Onko sinulla riittävästi tietoa siitä, mitä valvoja vankila teiltä odottaa?
- Minkälaista yhteistyötä teette valvontakysymyksissä valvojan vankilan kanssa? Entä muiden tahojen?
- Oletko kohdannut tilanteita, joissa valvontakäytännöt ja päihdekuntoutuksen tavoitteet sekä käytännöt olisivat ristiriidassa keskenään? Esimerkki?
- Miten valvontakäytänteitä tulisi kehittää?

KUNTOUTUSMOTIVAATIO / TOIMINNAN KOETTU VAIKUTTAVUUS

- Mikä on mielestäsi valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen tarkoitus ja tavoite?
- Kenelle valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus sopii?
- Ovatko päihdekuntoutuksessa olevat koevapausvangit erilaisia kuin muut asiakkasne?

- Onko koevapausvangeilla joitakin erityistarpeita?
- Mitkä tekijät vaikuttavat valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen onnistumiseen? Entä mitkä tekijät vaikeuttavat onnistumista?
- Vaikuttaako valvottu koevapaus päihdekuntoutusmotivaatioon?
- Kerro jokin käytännön esimerkki valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksen onnistumisesta. Heikommasta onnistumisesta?

Liite 3. Haastattelusopimus

Haastattelusopimus

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke on oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston rahoittama ja Laurea-ammattikorkeakoulun ja A-klinikkasäätiön yhdessä toteuttama tutkimushanke, jonka tarkoituksena on rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittäminen. Tutkimuksessa kysytään: Mitä haasteita valvotun koevapauden suorittamiseen päihdehoidossa liittyy? Entä mitä hyviksi koettuja käytäntöjä tähän on kehitetty? Hankkeen vastaavina tutkijoina toimivat sosiaalityöntekijä Minna Lindqvist (A-klinikkasäätiö, minna.lindqvist@a-klinikka.fi) ja yliopettaja Teemu Rantanen (Laurea-ammattikorkeakoulu, teemu.rantanen@laurea.fi). Tutkimustulokset tullaan julkaisemaan hankeraporttina ja tutkimusartikkelien muodossa.

Haastattelu on vapaaehtoinen. Siihen osallistuminen tai siitä kieltäytyminen ei vaikuta asiakkaan asemaan tai hoitoon.

Suostun haastateltavaksi tutkimusta varten. Haastattelu nauhoitetaan ja puhtaaksikirjoitetaan. Aineisto analysoidaan tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittämää hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen. Aineiston analyysissä ja raportoinnissa huolehditaan siitä, ettei haastateltavia voida tunnistaa. Haastatteluaineistoa hyödynnetään vain tutkimustarkoituksiin ja haastattelut hävitetään tutkimuksen päättymisen jälkeen.

Paikka ja aika

Minna Lindqvist

haastateltava

Liite 4. Kyselylomake kuntien päihdepalveluille

VALVOTTU KOEVAPPAUS PÄIHDEHOIDOSSA

Hyvä vastaaja,

valitse kunkin kysymyksen kohdalla se vaihtoehto, joka parhaiten vastaa mielipidettäsi. Valitse vain yksi vaihtoehto jokaisen kysymyksen kohdalla, ellei toisin sanota. Tähän kyselyyn vastataan nimettömänä, eikä vastaajia voida tunnistaa.

Kiitos vastauksistasi

TAUSTATIEDOT

1. Sukupuoli

- ☐ Nainen
☐ Mies

2. Koulutus

- ☐ Lähihoitaja
☐ Sairaanhoitaja (AMK) tai terveydenhoitaja (AMK)
☐ Sosionomi (AMK)
☐ Yhteiskuntatieteiden tai valtiotieteiden maisteri, tai sosiaalialan ylempi AMK-tutkinto
☐ Terveystieteiden maisteri tai terveystieteen ylempi AMK-tutkinto
☐ Yhteiskuntatieteiden vai valtiotieteiden lisensiaatin tai tohtorin tutkinto
☐ Lääkärin koulutus tai terveystieteiden lisensiaatin tai tohtorin tutkinto
☐ Muu

Jos vastasit edelliseen kysymykseen muu, niin mikä koulutus sinulla on?

3. Työkokemus sosiaali- ja terveysalalla vuosina

4. Ammatinimike

5. Edustamani kunnan/kuntayhtymän koko

- ☐ yli 100.000 asukasta
☐ 50.000 – 100.000 asukasta
☐ 10.000 – 50.000 asukasta
☐ alle 10.000 asukasta

6. Lääni

- ☐ Etelä-Suomen lääni
☐ Länsi-Suomen lääni
☐ Itä-Suomen lääni
☐ Oulun lääni
☐ Lapin lääni
☐ Ahvenanmaa

Päihdehuollon palvelut

7. Päihdehuollon palveluja saavien asiakkaiden määrä vastuualueellani vuodessa

8. Kunnassamme/kuntayhtymässämme

	Kyllä	Ei
on oma päihdehuollon palveluja tarjoava avohoidon yksikkö	☐	☐
päihdepalvelut ja mielenterveyspalvelut ovat yhdistetty	☐	☐
päihdepalvelut ovat terveyskeskuksen yhteydessä	☐	☐
päihdehuollon avopalvelut ovat ulkoistettu	☐	☐
on aktiivisia päihdepuolen vapaaehtoisjärjestöjä (vertaistuki, itseapu)	☐	☐

9. Kunnassamme/kuntayhtymässämme päihdepalveluissa kohdataan valvotussa koevapaudessa olevia asiakkaita

- ☐ kerran viikossa tai useammin
☐ 1-3 kertaa kuukaudessa
☐ harvemmin kuin kerran kuukaudessa
☐ harvemmin kuin kerran vuodessa
☐ ei tietoa

10. Päihdepalveluissamme on yhteinen toimintaohje valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden hoidon ja tuen järjestämiseksi?

Kyllä Ei
☐ ☐

Jos on, niin mitä asioita siinä on ohjeistettu?

VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN LIITTYVÄT TIEDOT

11. Päihdepalveluissamme

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
on riittävästi tietoa valvotusta koevapaudesta ja sen suorittamisesta	☐	☐	☐	☐	☐
olemme tietoisia valvottuun koevapauteen liittyvän valvonnan sisällöstä ja toimenpiteistä	☐	☐	☐	☐	☐
tiedämme, mitä meiltä odotetaan valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden kohdalla	☐	☐	☐	☐	☐
tiedämme, miten toimia, jos valvotussa koevapaudessa oleva asiakas retkahtaa hoidon aikana tai ei tule sovitulle käynnille	☐	☐	☐	☐	☐
on valvotussa koevapaudessa olevien tuen ja hoidon järjestämiseen liittyvän lyhytkestoisen koulutuksen tarve	☐	☐	☐	☐	☐
tarvittaisiin kirjallista tietoa valvotusta koevapaudesta	☐	☐	☐	☐	☐

PALVELUT VALVOTUSSA KOEVAPAUDESSA OLEVILLE ASIAKKAILE

12. Kunnassamme on tarjolla valvotussa koevapaudessa olevalle päihdeongelmaiselle asiakkaalle

	Kyllä	Ei
vuokra-asuntoja	☐	☐
kuntouttavaa, päihteetöntä asumispalvelua	☐	☐
muita päihdeongelmaisille suunnattuja asumispalveluja	☐	☐
tukea, ohjausta ja neuvontaa avopalveluna	☐	☐
ryhmämuotoista päihdekuntoutusta avopalveluna	☐	☐
vertaistukea	☐	☐
intensiivistä avokuntoutusta, johon asiakas osallistuu useana päivänä viikossa	☐	☐
laitosmuotoista päihdekuntoutusta	☐	☐

VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIKAISEN PÄIHDEHOIDON VAIKUTTAVUUS

13. Valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
vähentää päihteiden ongelmakäyttöä	☐	☐	☐	☐	☐
lisää päihdekuntoutumisen motivaatiota	☐	☐	☐	☐	☐
vähentää uusintarikollisuutta	☐	☐	☐	☐	☐
lisää rikoksentekijöiden hyvinvointia	☐	☐	☐	☐	☐
lisää rikoksentekijän lähipiirin hyvinvointia	☐	☐	☐	☐	☐
parantaa rikoksentekijän yhteiskuntaan integroitumista	☐	☐	☐	☐	☐
vähentää asiakkaan ja/tai hänen perheensä muiden sosiaali- ja terveyspalveluiden tarvetta	☐	☐	☐	☐	☐
on pitkällä aikavälillä taloudellisesti kannattavaa	☐	☐	☐	☐	☐

VALVOTUSSA KOEVAPAUEDESSA OLEVAT ASIAKKAAT JA HEIDÄN ASEMANSA

14. Valvotussa koevapaudessa olevat asiakkaat

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
huomioidaan päihdepalveluissa mielestäni hyvin	☐	☐	☐	☐	☐
ovat päihdepalveluissamme samassa asemassa kuin muutkin kuntalaiset	☐	☐	☐	☐	☐
saavat tarvitsemansa päihdepalvelut	☐	☐	☐	☐	☐
ovat motivoituneita päihdekuntoutukseen	☐	☐	☐	☐	☐
ovat motivoituneita muutokseen elämässään	☐	☐	☐	☐	☐

VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN LIITTYVÄ YHTEISTYÖ VANKILOIDEN KANSSA

15. Mielestäni

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
yhteistyö toimii hyvin	☐	☐	☐	☐	☐
olemme yhteistyössä aktiivisia	☐	☐	☐	☐	☐
valvottuun koevapauteen liittyvää yhteistyötä vankiloiden kanssa tulisi kehittää	☐	☐	☐	☐	☐
tiedonkulku on ongelmaton	☐	☐	☐	☐	☐
teemme riittävästi yhteistyötä päihdekuntoutuksen sisältöjen suunnittelussa	☐	☐	☐	☐	☐
päihdehoidon tarpeen arviointi ja päihdepalveluihin ohjaus toimii hyvin	☐	☐	☐	☐	☐
saamme riittävästi tietoa valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmista	☐	☐	☐	☐	☐
teemme riittävästi yhteistyötä valvotun koevapauden päättymisvaiheessa	☐	☐	☐	☐	☐

VALVOTUSSA KOEVAPAUDESSA OLEVIENT ASIAKKAIDEN VALVONTA

16. Kokemuksemme mukaan

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
valvotussa koevapaudessa olevien vankien valvonta tukee päihdekuntoutusta	☐	☐	☐	☐	☐
tukipartioiden suorittama valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden valvonta haittaa päihdekuntoutuksen toteuttamista	☐	☐	☐	☐	☐
valvottuun koevapauteen liittyvät liikkumisen rajoitukset haittaavat päihdekuntoutuksen toteutusta	☐	☐	☐	☐	☐
tarvittaisiin enemmän yhteistyötä päihdepalveluiden ja tukipartioiden välillä	☐	☐	☐	☐	☐

VALVOTUN KOEVAPAUDEN AIKAISEN PÄIHDEHOIDON RAHOITUS JA VASTUU

17. Mielestäni

	Täysin eri mieltä	Osittain eri mieltä	Ei eri eikä samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
valvotussa koevapaudessa oleva asiakas saa kunnassamme maksusitoumuksen laitosmuotoiseen päihdekuntoutukseen yhtä helposti kuin kuka tahansa kuntalainen	☐	☐	☐	☐	☐
kunnassamme lähdetään siitä, että vastuu valvotussa koevapaudessa olevien vankien päihdekuntoutuksesta kuuluu vankiloille	☐	☐	☐	☐	☐
pitäisi määrittellä tarkemmin, kenen vastuulla on valvotussa koevapaudessa olevien vankien päihdekuntoutus ja sen rahoitus	☐	☐	☐	☐	☐

VALVOTUSSA KOEVAPAUDESSA OLEVIENT ASIAKKAIDEN PÄIHDEKUNTOUTUKSEN KEHITTÄMINEN

18. Millaisia hyviä käytänteitä päihdepalveluissanne on kehitetty valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutukseen liittyen?

19. Millä tavoin kehittäisitte yhteistyötä eri toimijoiden välillä valvotussa koevapaudessa olevien asiakkaiden päihdekuntoutuksen suhteen?

20. Mitä muuta haluatte sanoa valvotussa koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksesta tai sen kehittämisestä?

Tilaukset:

RIKOSSEURAAMUSLAITOS / Viestintä

Puh. 029 56 88500

Fax 029 56 65440

viestinta.rise@om.fi

ISBN 978-951-53-3651-4 (nid.)

ISBN 978-951-53-3652-1 (PDF)

ISSN 1798-9213 (painettu)

ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)